

Advocatenblad

SINDS 1918

A **actueel** — afhechtingsadvocaat op de korrel

N **van de nova** — LawCare biedt luisterend oor

V **vak & mens** — cybercrime bedreigt kantoren

J **juridisch** — kronieken privacy- en IT-recht

Kijk voor het actuele nieuws op advocatenblad.nl

BA: aangekleed of uitgekleeed?

JOUW VOORDELEN

- Contact met rechtzoekenden uit je eigen regio, binnen jouw specialisme(n)
- Betaalbaar en schaalbaar, huidige tarieven liggen tussen € 70 en € 90 per lead
- Geen abonnement, alleen afgenomen leads worden in rekening gebracht
- Makkelijk retourbeleid: je betaalt uitsluitend voor kwalitatieve leads
- Flexibele afspraken: samenwerking is per kalendermaand opzegbaar
- Geen tijd, energie en geld meer kwijt aan acquisitie
- Alleenrecht op contactgegevens van de rechtzoekende, dus geen concurrentie van andere advocaten

WIL JE OOK LEADS ONTVANGEN?

Vanwege succes van onze websites zijn wij doorlopend op zoek naar nieuwe afnemers voor alle rechtsgebieden en regio's.

WIL JE MEER INFO OF HEB JE INTERESSE IN EEN SAMENWERKING?

Ga naar www.eleads.nl en vul het contactformulier in. Wij nemen dan snel contact met je op om de mogelijkheden te bespreken.

MEER ZAKEN, MINDER ZORGEN

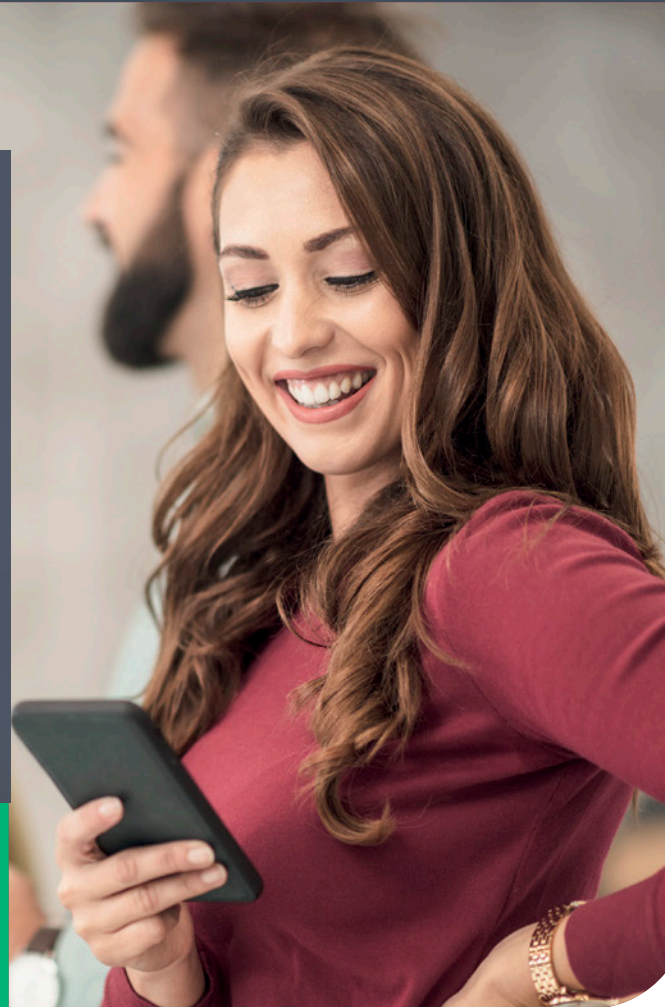
Voor zelfstandigen en kleine advocatenkantoren is het doorgaans lastig om een netwerk op te bouwen en/of te behouden, specialist te worden en/of te blijven. Biedt internet een oplossing? Jazeker, want rechtzoekenden maken massaal gebruik van Google om juridische hulp te vinden.

Online acquisitie via Google is inmiddels veelal benodigd om de instroom van zaken op peil te brengen en/of te houden.

VINDBAARHEID VOOR NIEUWE CLIËNTEN

Helaas is het voor advocatenkantoren erg moeilijk, tijdrovend en kostbaar om goede posities te krijgen in Google. Advocaten lopen hierdoor veel potentiële cliënten mis.

Eleads zorgt ervoor dat je deze groep wél bereikt. Met een doorlopende stroom aan nieuwe cliënten hoef je je geen moment zorgen te maken om acquisitie en kun je je volledig richten op behandeling van zaken en daarmee het behalen van omzet.

ELEADS: LEADGENERATIE VOOR ADVOCATEN

Eleads is uitgever van meerdere sites die uitsluitend leads genereren voor de advocatuur. Wij zijn een van de grootste leadgeneratoren in de Nederlandse markt.

Via 10 websites informeren wij jaarlijks zo'n 700.000 rechtzoekenden. Hiervan verwijzen wij ongeveer 12.000 rechtzoekenden door naar ons huidige netwerk van circa 200 aangesloten advocaten.

Ons team bestaat uit ervaren online marketeers, ontwikkelaars en juristen die de content verzorgen. Het team werkt dagelijks aan het verder optimaliseren en uitbreiden van de websites om advocaten te voorzien van kwalitatieve leads.

COLOFON

Publicatiedatum 9 april 2024

104e jaargang

Het *Advocatenblad*, het blad voor de Nederlandse advocatuur, verschijnt 10 keer per jaar en wordt uitgegeven door Boom juridisch. De van de Nederlandse orde van advocaten onafhankelijke redactie stelt de inhoud samen. De redactie werkt volgens de Leidraad van de Raad voor de Journalistiek. Het volgende nummer verschijnt op 14 mei.

Hoofredacteur

Kees Pijnappels

Redactie

Francisca Huijting-Mebius, Carmen Geukers

Advocaat-redactieleden

Jan Wouter Alt, Aldert van der Bent, Saskia Braun, Yola Geradts, Karol Hillebrandt, Eliniki Kolokatsi, Jack Linssen, Rogier Wolf

Vormgeving

Textcetera, Den Haag

Druk

Wilco, Amersfoort

Citeerwijze

Adv.bl. 2024-03, p.

Aan dit nummer werkten mee

Sandra Braakmann, Tjitske Cieremans, Daphne van Dijk, Veerle van Druenen, Esther van Genuchten, Nathalie de Graaf, Charlotte Helmer, Daniëlle de Jonge, Matthijs Kaaks, Heleen over de Linden, Robert van Schaik, Sylvia van Schaik, Erik Scheers, Tatiana Scheltema, Trudeke Sillevius Smitt, Sarah Stapel, Floris Tilanus, Harry Veenendaal, Jacob van de Velde, Marco de Vries, Wieger Weijland, Vita Zwaan

Redactionele bijdragen

De redactie is te bereiken via redactie@advocatenblad.nl of tel 06-1349 9513. Opiniebijdragen kunt u naar dat e-mailadres sturen. Per 500 woorden leveren deze 1 opleidingspunt op. De redactie heeft het recht bijdragen in te korten.

Uitgever

Boom juridisch

Abonnementen

De abonnementsprijs bedraagt € 278 per jaar (excl. btw, incl. verzendkosten). Een abonnement biedt u naast de gedrukte nummers tevens het online-archief vanaf 2001 én een e-mailattending. Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan en worden stilziggend verlengd, tenzij het abonnement schriftelijk wordt opgezegd. Na afloop van het eerste abonnementsjaar dient u rekening te houden met een opzegtermijn van één maand. Kijk op www.tijdschriften.boomjuridisch.nl voor meer informatie.

Wilt u een abonnement afsluiten of heeft u vragen? Mail naar juridisch@boom.nl.

Bezorging

Het *Advocatenblad* niet ontvangen?

Stuur een bericht naar klientenservice@boomdenhaag.nl.

Adreswijzigingen

Voor advocaten (vanuit lidmaatschap NOvA): adres@advocatenorde.nl.
Voor reguliere abonnees: juridisch@boom.nl.

Website

Alle voorgaande nummers, kronieken en veel losse artikelen zijn ook te vinden op advocatenblad.nl. Advocaten met een account hebben onbeperkt toegang tot de website. Een account kan worden gecreëerd m.b.v. het wachtwoord *Advocatenblad*.

Advertentiedeelname en media-advis

Capital Media Services B.V., tel 024-3607710, mail@capitalmediaservices.nl;
direct advertenties boeken via www.admediabooking.com.

Behoudens door de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden veeveelvoudigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden. Het al dan niet op verzoek van de redactie aanbieden van artikelen aan het *Advocatenblad* impliceert toestemming voor openbaarmaking en veeveelvoudiging t.b.v. de (elektronische) ontsluiting van (delen van) het *Advocatenblad* in enige vorm.

ISSN 0165-1331

Omslagfoto: Ruud Voest

 ten geleide

Vertrouwelijkheid kwijft?

Recent nam de Tweede Kamer, in weerwil van de minister voor Rechtsbescherming, twee amendementen aan die het mogelijk maken dat gesprekken tussen een gedetineerde in de extra beveiligde inrichting of een afdeling intensief toezicht en zijn advocaat bekeken én beluisterd kunnen worden. Dit moet volgens Kamerleden voorkomen dat advocaten onder druk worden gezet. Advocaten met cliënten in een verzaamd regime zien visueel en auditief toezicht op geen enkele wijze bijdragen aan hun veiligheid. Het schendt eerder een goede en eerlijke procesgang omdat de cliënt en advocaat niet meer vrij met elkaar kunnen spreken.

De NOvA heeft over de voorgenomen wijziging van de Penitentiaire beginselenwet meerdere keren aangegeven dat de voorgestelde maatregelen van de minister voor Rechtsbescherming voor visueel toezicht ingrijpen op het vrij en vertrouwelijk verkeer tussen advocaat en cliënt. De NOvA pleit daarom voor een individuele beoordeling in plaats van generieke maatregelen die automatisch gelden voor alle gedetineerden in een verzaamd regime.

Voor de Tweede Kamer als medewetgever zou glashelder moeten zijn dat het standaard opnemen van en zo mee kunnen luisteren met gesprekken tussen advocaat en cliënt juridisch niet houdbaar is. De Kamer komt daarmee op ramkoers met verdragen waar Nederland zich aan heeft ge-committeerd, zoals het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de EU-Richtlijn betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures. Een rechtsstatelijk onwenselijke positie die vermeden moet worden.

Het kan en mag niet zo zijn dat wordt meegekeken en meegeluisterd naar de wijze waarop een verdachte zich met zijn advocaat voorbereidt op de verdediging tegen de overheid die hem strafrechtelijk vervolgt.

Nu de minister spoedadvies heeft gevraagd aan de Raad van State en de stemming in de Tweede Kamer is uitgesteld, kan het tij nog worden gekeerd. Wetgever, let op uw zaak!

— door **Robert Crince le Roy**
Algemeen deken NOvA

Deze editie

A actueel

- 3 Ten geleide, Colofon
- 8 Gespot op social media
- 9 Citaat, Tuchtcast, Column Matthijs Kaaks
- 11 In Beeld
- 13 Dekenonderzoek pleit Kasem goeddeels vrij
- 14 Verschoningsrecht vergt meer slagkracht rechter-commissaris
- 16 Advies: eigen mailsysteem voor advocaten
- 19 Kamer twijfelt nog over Penitentiaire beginselenwet

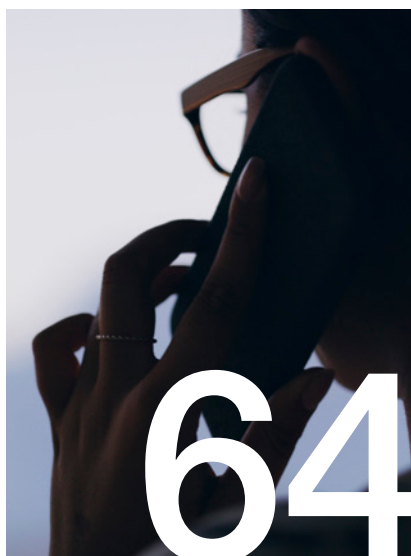
20 Afhechtingsadvocaat op de korrel

- 26 Lawyers for Lawyers: Tunesische advocaten vechten voor herstel democratie

V vak & mens

- 30 BA: aangekleed of uitgekleeft?
- 36 Gezien
- 37 Meesterlijke podcasts, Tuchtrechtcolumn
- 38 Coronaschulden: Fiscaal advocaten hekelen willekeur bij fiscus
- 44 Impact
- 46 Over cyberaanvallen wordt angstvallig gezweven
- 52 Inkijk
- 54 Welkom bij de club!**
- 58 Meer aandacht voor persoonlijke waardering
- 61 Advocaat en algoritme
- 62 Praktijk

N van de nova

64 Je bent geen watje als je voor jezelf opkomt

- 66 Vacature
- 67 Kort nieuws
- 68 Op of over het randje
- 71 Veelgestelde vragen
- 73 DilemmApp
- 74 Vademecum advocatuur 2024 beschikbaar
- 75 Vacature
- 77 Voor de balie
- 78 Transfers
- 80 Van de tuchtrechter

J juridisch

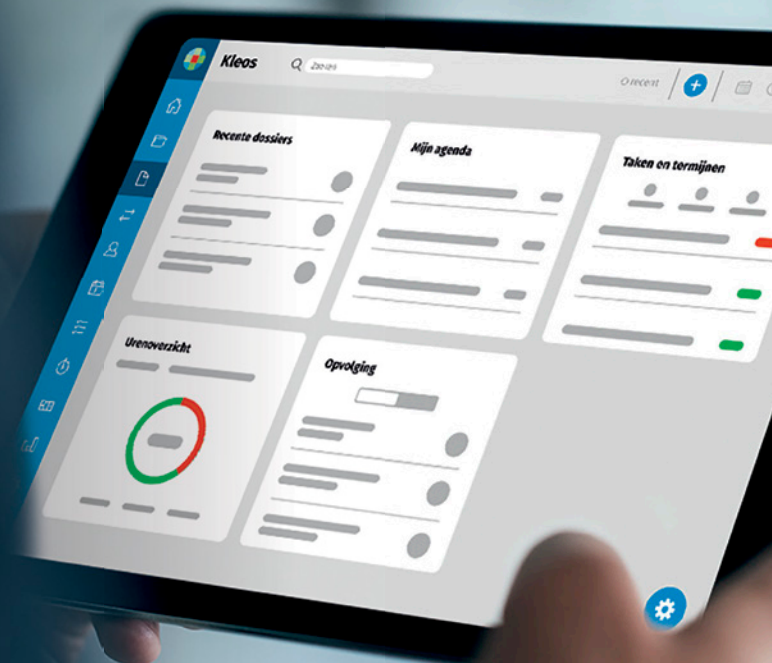
- 84 Juridisch verslag: EU-zaak over sancties tegen Rusland mogelijk niet-ontvankelijk
- 88 Juridische analyse: EU-hof oordeelt over motiveringsplicht RvS

90 Kroniek Privacyrecht 2023

- 101 Kroniek IT-recht 2023

Kijk voor het actuele nieuws op advocatenblad.nl

Kleos, Praktijksoftware voor moderne advocaten. Probeer gratis!

Ontdek de 3 redenen waarom al meer dan 30.000 advocaten & juristen in Europa werken met Kleos:

- **Alles-in-1-software voor uw advocatenkantoor**
Dossierbeheer, tijdschrijven, declareren en documentcreatie.

- **Clëntenportaal**
Communiceer sneller met cliënten via het online cliëntenportaal, beveiligd conform NOvA richtlijnen.

- **E-mailintegratie Outlook**
Sla mailcorrespondentie automatisch op in dossiers.

Probeer Kleos nu 30 dagen gratis en vrijblijvend.

Scan de QR-code of ga naar:
www.wolterskluwer.com/nl-nl/solutions/kleos om uw proefperiode aan te vragen.

Meer info? Neem contact op met onze accountmanager:
edin.husagic@wolterskluwer.com
of bel 06 215 422 18.

DIGIJURIS: EXPERT IN DIGITAAL BEWIJSBESLAG

In een wereld die steeds meer digitaliseert, zijn elektronische berichten en documenten essentieel geworden. Bij conflicten en inbreuken kan digitaal bewijsbeslag een noodzakelijk middel zijn om claims te stellen, te betwisten of te bewijzen. DigiJuris staat klaar om u daarbij te helpen.

DigiJuris is een vooraanstaand bureau met meer dan 15 jaar ervaring in digitaal bewijsbeslag. We zijn experts in het snel en efficiënt verzamelen en veiligstellen van digitale gegevens. Ons in-house team zorgt voor een snelle en hoogwaardige afhandeling van het proces.

HET PROCES

Of het nu gaat om inbreuk op intellectuele eigendomsrechten, fraude, concurrentiebedingen of andere juridische geschillen, wij ondersteunen u gedurende het hele proces. We werken samen met de deurwaarder om de benodigde gegevens te vinden en te kopiëren. Met behulp van onze E-Discovery tools en forensische analisten voltooien we zorgvuldig de selectieprocedure. En we staan klaar om u – na verkregen inzage – te helpen bij het begrijpen en interpreteren van het verkregen bewijsmateriaal.

GERECHTELIJKE BEWARING

Naast technische ondersteuning bieden we ook de mogelijkheid om de in beslag genomen data gerechtelijk te bewaren als neutrale partij in een veilige offline opslag.

WE HELPEN U GRAAG

Als advocaat kunt u vertrouwen op DigiJuris om u te assisteren bij alle juridische vereisten in onze steeds digitaler wordende wereld. Neem vandaag nog contact met ons op voor meer informatie of een vrijblijvende offerte.

Beslaglegging

Bewaring

Ontsluiting

Support

20 'Ik weet dat er advocaten zijn die dit soort zaken stelselmatig doen en die stelselmatig de norm niet naleven. Die worden op dit moment eigenlijk niet gecorrigeerd.'

actueel

Nieuws

— Deken pleit Kasem goeddeels vrij

Nieuws

— Advies: eigen mailsysteem voor advocaten

 gespot op social media

x

Jens van den Brink

Open brief aan de Amsterdamse Orde van Advocaten van mijn collega Lotte Oranje en mij in NRC vandaag. De Amsterdamse Orde probeerde de persvrijheid te kortwieken in de zaak over de De Vries tapes en daar maken wij ons als Amsterdamse advocaten zorgen om.

instagram

jongebalie_zwb

Afgelopen vrijdag 15 maart genoten wij van de Cocktailparty in Den Bosch! 🍸🥳 Onze leden waren uitgenodigd door [@jongebalieoostbrabant](#) Ontzettend leuk om verschillende balies samen te brengen bij dergelijke activiteiten!

Dank voor de goede organisatie en [@vdtadvocaten](#) voor de sponsoring van ons presentje aan de activiteitencommissie van Den Bosch

x

Ben Arends

Maar liefst tien tuchtrechtelijke veroordelingen in vijftien jaar. Nu dus een schorsing van zes weken in deze zaak, plus een schorsing van vier weken op basis van een eerdere veroordeling. Tegen die laatste schorsing kan hij niet meer in hoger beroep. [#gedragsrecht](#) [#roethof](#)

NOS

Advocaat Gerald Roethof zes weken geschorst voor lekken informatie ift.tt/KLf1mq5

linkedin

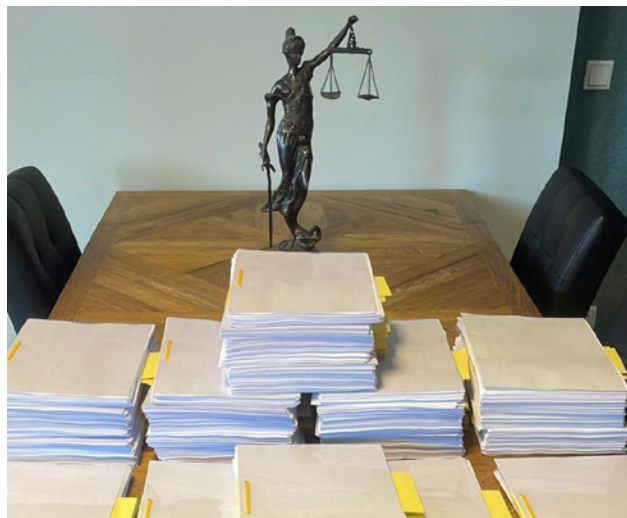
Maaïke Bomers

Na vijf jaar en drie maanden neem ik vandaag in de Jaarvergadering van de Gelderse Orde van Advocaten in de oudste stad van Nederland, Nijmegen, afscheid als deken. Ik draag het stokje over aan Wouter Timmermans 🇳🇱🇩🇪 die ik veel succes toewens! Het was een voorrecht om deze bijzondere en verantwoordelijke functie te bekleden. Er hebben zich zowel landelijk als lokaal op allerlei terreinen veel ontwikkelingen voorgedaan die de advocatuur raken. Advocaten vervullen een belangrijke rol in de rechtsstaat. Het vertrouwen in de advocatuur is daarom van groot belang. Tijdens mijn dekenaat heb ik mij naar beste eer en geweten ingespannen om dat vertrouwen hoog te houden en naleving van de kernwaarden van de advocatuur te bewaken. Dat kon ik alleen door samenwerking met de vele mensen binnen de [Orde van Advocaten Gelderland](#) de andere lokale orden, het dekenberaad ([Toezicht Advocatuur](#)) [Nederlandse orde van advocaten](#), het College van Toezicht, partners in de keten en vele anderen. Voor die samenwerking ben ik mijn bevlogen en sympathieke (oud-) collega's en alle andere inspirerende en prettige relaties ontzettend dankbaar. Het was een zeer bijzondere tijd waarin ik veel geleerd heb. Het arrondissement Gelderland is een parel met een rijke historie waar geweldige advocaten werken. Ik zeg u allen heel veel dank voor het in mij gestelde vertrouwen. We keep in touch!

linkedin

Wassink Advocatuur**Dit moet toch anders kunnen?**

Hoewel er tijdens de Covid-19 periode een mooie stap is gemaakt naar de digitalisering van de rechtspraak, is dit nog vaak aan de orde van de dag. Onze printer heeft overuren gemaakt om te voldoen aan een aanvraag van het gerechtshof om één dossier in viervoud te ontvangen.. op papier natuurlijk.. dit moet toch anders kunnen? [#digitaliseren](#) [#rechtspraak](#) [#wassinkadvocatuur](#) [#advocaatwijchen](#) [#advocaatnijmegen](#)

‘Je doet de slachtoffers tekort als je geen voeling houdt met wat mensen hier twintig jaar hebben meegemaakt.’

Arbeidsrechtadvocaat Saskia le Noble legt eind maart tijdens een kort geding uit aan de rechter waarom de NOS vindt dat presentator Tom Egbers niet kan terugkeren op de werkvloer. De presentator verdween vorig jaar maart na veertig jaar dienstverband van de televisie nadat *de Volkskrant* een onderzoek had gepubliceerd over de giftige werkcultuur bij *NOS Sport*.

(bron: *de Volkskrant*)

Passend en geboden

Luister naar de negende aflevering van de podcast *Passend en geboden*.

In de maandelijkse podcast *Passend en geboden* bespreekt presentator Hidde Bruinsma tuchtuitspraken met advocaten Tjitske Cieremans en Robert Sanders, beiden gespecialiseerd in het tuchtrecht. In deze aflevering onder meer: het relatie-

beding van een advocaat die elders gaat werken, omgaan met de kansen en risico's van de strategie van ontkennen en het verschaffen van een duidelijk spoorboekje aan je cliënt. De 'tuchtcast' *Passend en geboden* is te vinden in Apple Podcast, op Spotify en via de website van het *Advocatenblad*.

Achilleshiel

Het beroepsgeheim van de advocaat is het schild voor zijn cliënt. Deze bescherming van de cliënt is vrijwel absoluut. De advocaat die zijn cliënt na diens dood aanwees als dader van een onopgeloste kindermoord werd van het tableau geschrapt. Niet iedereen begrijpt dat. Het beroepsgeheim en het verschoningsrecht van de advocaat zijn bedreigde diersoorten in het reservaat van de rechtsstaat. Hun bestaansrecht moet voortdurend worden bevochten. Dat deed bijvoorbeeld Stibbe, gesteund door de orde en de Vereniging van Strafrechtadvocaten in hun jarenlange strijd tegen het OM. Met als gevolg dat de Hoge Raad nadere regels heeft gegeven om te voorkomen dat politie of justitie beslag legt op gepriviliegeerde data. Geheimhoudersinformatie is zonder juridische dwangmiddelen niet veilig in handen van de Staat. Evenmin wanneer het in handen van onbevoegde derden valt. Een voorbeeld. In de jaren negentig faxte een advocaat een brisant document aan de Belastingdienst. Door omdraaiing van het nummer belandde de fax toevallig op de redactie van een grote krant die erover wilde publiceren. Het leidde tot een spoed kort geding in Den Haag waar president Van Delden de journalisten onverbiddelijk een publicatieverbod oplegde. De journalisten moesten de stukken 'zonder verdere *pourparlers*' teruggeven. En, zo overwoog de rechter: '(...) Het verdient hierbij opmerking dat de fax wel informatie bevat waarvan het voor de Belastingdienst pijnlijk zou zijn als deze in de openbaarheid zou komen maar dat geen sprake is van een aangelegenheid waarbij het als het ware tot de burgerplicht van gedaagden behoort om er niet het zwijgen toe te doen, nog daargelaten of dat, hoe zeer in dit geval ook voor de hand liggend, dan via de weg van publiciteit in de pers zou moeten geschieden.' (ECLI:NL:RBSGR:1997:AH7451). Geen journalistenbond die daar destijds tegen protesteerde.

Zodra niet de cliënt maar de advocaat zelf milkpunt wordt, heeft hij echter geen schild. Integendeel. Door zijn geheimhoudingsplicht moet hij op zijn tong bijten. Vooral de strafrechtadvocaat is kwetsbaar. Zo zien we geregeld dat advocaten beschuldigd worden van lekken, dat zij fungeren als 'doorgefluit' van criminelen. Of er wordt gesuggereerd dat de advocaat zelf lid is van een criminele organisatie. Wie dan onterecht wordt verdacht gemaakt, kan veelal slechts volstaan met bloot ontkennen. Dat dit het gevolg is van de kernwaarde geheimhouding, leidt niet snel tot terughoudendheid bij publiek of journalist. Integendeel.

Dan ligt het lot van de advocaat feitelijk in handen van de deken. Alleen de deken beschikt over alle bevoegdheden om na onderzoek uitsluitel te geven. Het beroepsgeheim is het schild voor de cliënt, maar voor de advocaat zelf is het zijn achilleshiel.

Laten we dat goed blijven beseffen.

door Matthijs Kaaks

**24/7
BEREIKBAAR**

BLOCKCHAIN ONDERZOEK

ZAKELIJKE KENNISPARTNER

ZELFBEHEERDE WALLET BEGELEIDING

CRYPTOVALUTA CONSULTANCY

UW KOMPAS IN DE WERELD VAN CRYPTOVALUTA

WWW.PAUCITAS.COM

 in beeld

Ijsmeester

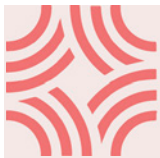
— beeld ANP

De omstandigheden zijn niet zo uitdagend als in de komische film *Cool Runnings*, waarin vier Jamaicanen het eerste nationale bobsleeteam oprichten. Toch kent de bobsleesport ook voor de Nederlandse advocaat Dave Wesselink (24, vooraan op de foto) de nodige hindernissen. Nederland heeft geen bobsleebaan, om een voorbeeld te noemen. Daarom reist hij in de winter voor trainingen de wereld over. 'Dit jaar zaten we in Duitsland, Frankrijk, Zwitserland, Noorwegen en Letland, volgend jaar gaan we ook naar de VS.'

Zijn werkgever, Schenkeveld advocaten in Alkmaar, ondersteunt zijn sportieve ambities. 'Afgelopen seizoen ben ik tussen november en februari twaalf weken weg geweest. Het is een beetje behelpen, maar ik krijg van kan-

toor extra vakantiedagen en als ik het daarmee niet red, neem ik onbetaald verlof.'

In februari was het WK in Winterberg. 'Het was voor mij als piloot de eerste keer op het WK-niveau. Met de tweemansbob werden we negentiende van 27, met de viemansbob zestiende van 21. Dat is eigenlijk heel goed.' Plaatsing voor de Olympische Winterspelen in 2026 is binnen handbereik. Wesselink, sinds februari 2023 ondernemingsrechtadvocaat, past lessen uit de sport toe in de advocatuur en vice versa. Rustig blijven onder druk bijvoorbeeld. 'Als ik met 140 kilometer per uur op een bocht af ga, is er in mijn hoofd geen ruimte voor zenuwen. Dat geldt ook als ik in de rechtszaal sta. Mijn patroon zei eens: in een bobslee stappen is een stuk spannender dan deze zaak. Het relativeert inderdaad wel.'

Admediabooking.com

Uw vacature plaatsen in A-titels + binnen enkele seconden social media activeren was nog nooit zo makkelijk!

Bezoek Admediabooking.com:
verveelvoudig vacature-response en doelgroepcontact

- hou de regie in eigen hand en genereer binnen 15 seconden een tailor-made pakket
- profiteer van portfolio power + SEA SEO
- mis geen innovatie, response en tot 50% bonuskorting

P.S. Weet waar je moet zijn als resultaat telt.

HENDRIKSEN \ MÜHREN

Hendriksen & Mühren Strafrecht Advocaten is op zoek naar een beginnende advocaat-stagiaire!

Wij zoeken een advocaat voor onze locatie in Purmerend.

- ✓ HEB JIJ AFFINITEIT MET HET STRAFRECHT?
- ✓ HEB JIJ GEEN 9 TOT 5 MENTALITEIT?
- ✓ BEN JIJ BEVLOGEN EN NIET BANG OM HARD TE WERKEN?
- ✓ BEN JIJ BEREID OM ALTIJD TE STRIJDEN VOOR DE BELANGEN VAN VERDACHTEN IN STRAFZAKEN?

DAN ZIJN WIJ OP ZOEK NAAR JOU!

INTERESSE? Stuur dan jouw motivatiebrief en CV naar: info@strafrechtadvocaat.tv

Dekenonderzoek pleit Kaseem goeddeels vrij

De Amsterdamse deken heeft geen aanwijzingen kunnen vinden voor omkoping door voormalig advocaat Khalid Kasem. Wel heeft hij zich volgens haar ongepast uitgelaten naar een cliënt om betaling van een factuur te verkrijgen.

Deken Barbara Rumora-Scheltema openbaarde eind maart haar bevindingen na onderzoek naar talkshowpresentator Kasem. Dat onderzoek was een direct gevolg van een reeks artikelen in het *Algemeen Dagblad*. Volgens die artikelen, gebaseerd op geheime geluidsopnames, zou Kasem zich als advocaat schuldig hebben gemaakt aan omkoping van een DJI-functionaris. Daar is echter niets van gebleken, stelt Rumora-Scheltema vast. ‘Mijn bevinding ten aanzien van de beweerde omkoping is dat deze niet heeft plaatsgevonden. Dat wordt niet alleen door alle betrokkenen gesteld, maar is ook erg onwaarschijnlijk en weinig zinvol gezien de achterliggende structuren en processen van de Dienst Justitiële Inrichtingen. De stukken bevestigen dat de processen correct zijn gevolgd.’

De deken stelt voor haar onderzoek een grote hoeveelheid informatie te hebben ontvangen en bestudeerd. Daarnaast heeft ze met ‘een groot aantal personen’ gesproken. Alle betrokken advocaten hebben constructief hun medewerking verleend aan het onderzoek, aldus Rumora-Scheltema, die zich liet seconderen door deken Frédérique ten Berge van Midden-Nederland.

De deken zegt Kasem een in een normoverdragend gesprek een formele waarschuwing te hebben gegeven, omdat hij zijn cliënt op ongepaste wijze bejegende. Daar blijft het wat haar betreft bij. Van andere tuchtrechtelijk verwijtbare handelingen is niet gebleken.

Tegenover advocaat Royce de Vries zegt de deken haar zorgen te hebben geuit over het feit dat geheimhoudersgesprekken zijn opgenomen zonder medeweten (laat staan toestemming) van alle gespreksdeelnemers. Dat is in strijd met gedragsregel 4, constateert ze. Ze gaat er overigens vanuit dat De Vries niet wist dat zijn vader enkele gesprekken had opgenomen.

Rumora-Scheltema voegt daaraan toe dat uit het onderzoek is gebleken dat er hooguit tien opnamen bestaan die betrek-

king hebben op het advocatenkantoor waar vader en zoon De Vries en Kasem samenwerkten. Het is dus niet zo dat Peter R. de Vries alle gesprekken opnam, stelt ze vast.

Advocaat Geertjan van Oosten treft geen enkele blaam, blijkt uit de rapportage. Kasem had zich volgens het *AD*-artikel verweerd met de opmerking dat hij zijn handelwijze, waarbij een cliënt met een leugen wordt aangespoord om te betalen, had geleerd op zijn vroegere kantoor, dat van Van Oosten. Volgens Rumora-Scheltema werd uit het onderzoek vrijwel direct duidelijk dat die suggestie nergens op gebaseerd is.

De Amsterdamse deken houdt wel een slag om de arm ten aanzien van haar conclusies. Ze zegt niet te kunnen garanderen dat ze de volledige waarheid boven tafel heeft gekregen. ‘Ik realiseer me terdege dat ik nooit volledig zekerheid zal hebben dat mij geen rad voor de ogen is gedraaid. Een negatief bewijs, in de zin van bewijs dat iets niet gebeurd is, is ook niet te leveren.’

Rumora heeft naar eigen zeggen zo veel mogelijk openheid van zaken willen geven. Volgens haar is het belangrijk dat de buitenwereld vertrouwen heeft in zowel de advocatuur, het toezicht daarop als het zelfreinigend vermogen van de beroepsgroep.

Khalid Kasem heeft laten weten erg blij te zijn dat de verdachtmakingen zijn ontkracht en hoopt de zaak achter zich te kunnen laten. Royce de Vries zegt dat het onderzoek bevestigt wat hij en zijn vader destijds al concludeerden. ‘Het omkoopverhaal van Khalid Kasem was niet meer dan een broodjeaapverhaal.’

Barbara Rumora-Scheltema

Verschoningsrecht vergt meer slagkracht rechter-commissaris

De Hoge Raad vindt het noodzakelijk dat rechters-commissarissen voldoende mensen en middelen krijgen om het verschoningsrecht van advocaten te eerbiedigen. Een recente uitspraak beslist het slepend gevecht tussen Stibbe en het Openbaar Ministerie definitief in het voordeel van het advocatenkantoor.

In mei vorig jaar stelde het gerechtshof in 's-Hertogenbosch prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. Kernpunt was de vraag of het OM zelf mag beoordelen of sprake is van vertrouwelijke informatie tussen advocaat en cliënt of dat een rechter dat moet doen.

In navolging van de A-G concludeert de HR dat sprake is van hiaten in de wetgeving, waardoor het nodig is nadere uitgangspunten (zie kader) te formuleren. Om te beginnen, moeten politie en justitie doen wat nodig is om inbreuken op het verschoningsrecht zo veel mogelijk te voorkomen, stelt de Hoge Raad, 'zodra het redelijk vermoeden bestaat dat de vordering (deels) geprivilegieerde gegevens betreft'.

Van redelijk vermoeden kan sprake zijn als een verdachte wordt bijgestaan door een advocaat, maar dat feit alleen is niet voldoende.

Als het OM toch potentiële geheimhoudersgegevens wil vorderen, moet eerst toestemming worden gevraagd aan de rechter-commissaris, stelt de HR. Die dient vervolgens ook een selectie te maken in de informatie, zodat het verschoningsrecht van geheimhouders gewaarborgd blijft.

Deze 'regievoerende rol' van de rechter-commissaris bij het uitfilteren van geprivilegieerde gegevens brengt 'een aanzienlijke taakverzwaring en daarmee samenhangende inzet van menskracht met zich', concludeert de Hoge Raad.

'Dit vergt dat aan de gerechten voldoende capaciteit en middelen ter beschikking worden gesteld om de kabinetten rechter-commissaris in staat te stellen de vorderingen die de officier van justitie in dit verband zal doen, te beoordelen en om de vereiste filtering te (doen) verrichten.'

Ook de lokale deken krijgen van de Hoge Raad een rol toebedeeld. De rechter-commissaris moet bij zijn beoordeling namelijk te rade gaan bij de betrokken advocaat. Als dat niet mogelijk is, bijvoorbeeld omdat het onderzoek nog geheim is, dient de rc de lokale deken te consulteren. Advocaat Tim de Greve van Stibbe toont zich tevreden met de prejudiciële antwoorden. De Hoge Raad heeft de argumenten van Stibbe op nagevoeg alle punten gevolgd, concludeert hij.

De uitgangspunten van de Hoge Raad

- Politie en justitie moeten doen wat nodig is om inbreuken op het verschoningsrecht te voorkomen, zodra het redelijk vermoeden bestaat dat zich bij de gevorderde gegevens geheimhoudersgegevens bevinden.
- De officier van justitie moet, als hij van de rechter-commissaris een machtiging vordert om van een communicatiedienst gegevens te mogen vorderen, vermelden of zich bij die gegevens mogelijk geheimhoudersgegevens bevinden. De rechter-commissaris beoordeelt of het redelijk vermoeden bestaat dat dat zo is en betreft dit bij zijn beslissing.
- De verschoningsgerechtigde moet in beginsel in staat worden gesteld zich uit te laten over zijn verschoningsrecht met betrekking tot de gegevens. Zijn standpunt wordt geëerbiedigd, tenzij de rechter-commissaris oordeelt dat dit standpunt onjuist is. Als het standpunt van de verschoningsgerechtigde niet wordt ingewonnen, wordt een gezaghebbend vertegenwoordiger van de beroepsgroep in de gelegenheid gesteld zich uit te laten over een geschikte wijze van filtering.
- Als filtering mogelijk is zonder kennisneming van de gegevens, mag de officier van justitie deze zelf (doen) uitvoeren. Als dat niet kan, moet de filtering worden verricht door of onder verantwoordelijkheid van de rechter-commissaris.

CIVIELE CASSATIE, PROCESBEGELEIDING OF PREJUDICIËLE VRAAG BIJ DE HOGE RAAD?

Alt Kam Boer advocaten

Zie onze website www.altkamboer.com voor een track record van de afgelopen 25 jaar.
Vaste prijsafspraken mogelijk.

Info: mrs. H.J.W. Alt en W.A. Jacobs
Bezoekadres: Statenlaan 28, 2582 GM Den Haag
T: 070 - 358 94 79 | E: alt@altkamboer.com | E: jacobs@altkamboer.com

landelijk register van gerechtelijke deskundigen

LRGD

Zoekt u een deskundige?
Het LRGD is hét register voor experts met vakinhoudelijke en procedurele kennis.

www.lrgd.nl

TOGA atelier

Schout

Kwaliteit met oog voor detail

www.toga-atelierschout.nl

De Fabriek van Delfshaven
Mathenesserdijk 418a
3026 GV Rotterdam

T: 010 - 245 07 66 (di t/m vr)

Uw ICT, geregeld.

Beheerd en beveiligd door de marktleider in ICT voor de juridische praktijk.

ict concept.

Meer dan 600 advocaten-, notaris-, en deurwaarderskantoren vertrouwen op ICT Concept voor het veilig en beschikbaar houden van hun IT. Dankzij onze jarenlange ervaring in de juridische sector en nauwe contacten met alle juridische softwareleveranciers bouwen wij met onze 6 Packs voor ieder kantoor het best passende IT landschap.

Voor elke IT-uitdaging een passende oplossing:

- Cloud Pack
- Cloud 365 Pack
- Communication Pack
- Connectivity Pack
- Printer Pack
- Workplace Pack

alles voor elkaar

Meer informatie over onze Packs vindt u op www.ict-concept.nl

sales@ict-concept.nl | 088 - 002 84 80

• Advies: eigen mailsysteem voor advocaten

— door Carmen Geukers

Het gebruik van extra beveiligde communicatiemiddelen door advocaten vraagt om effectievere waarborgen voor het verschoningsrecht. Daarom zou de NOvA een beveiligd e-mailsysteem moeten ontwikkelen.

Dat is een van de aanbevelingen uit een onderzoek van de Universiteit Leiden in opdracht van de NOvA. Bij het versturen van e-mails ontbreekt veelal extra beveiliging, mede omdat advocaten extra beveiligde e-mailapplicaties vaak gebruiksvriendelijk vinden. Daarom stellen de onderzoekers een verplichting tot versleuteling bij (meer inhoudelijke) e-mailcommunicatie voor, 'of facilitering hiervan door middel van een specifiek e-mailplatform'. Ook een systeem van automatische e-mailherkenning biedt mogelijk een oplossing. De NOvA stelde een dergelijk systeem in 2023 al voor in een advies aan het OM over de omgang met verschoningsgerechtigde informatie.

Voor de ontwikkeling van het beveiligde e-mailsysteem kan de NOvA lering trekken uit de praktijk in onder andere Frankrijk, Duitsland en Spanje. Zo lanceerde de Franse balie al in 2014 een beveiligde e-mailservice voor advocaten, de *Cloud privé des avocats*. Via deze e-mailservice kunnen advocaten die zijn ingeschreven bij de Franse balie beveiligd e-mailen met cliënten en andere contacten. De provider is gevestigd in Frankrijk en staat onder toezicht van de balie. Tegen een kleine vergoeding kunnen Franse advocaten gebruikmaken van de domeinnaam 'avocat.fr'.

RISICO'S

Het onderzoek werd door de Universiteit Leiden uitgevoerd om in kaart te brengen welke extra beveiligde

communicatiemiddelen advocaten gebruiken en waarom. Ook schetsen de onderzoekers de risico's die daarbij komen kijken.

Uit het onderzoek blijkt dat advocaten gebruikmaken van extra beveiligde chatapplicaties (zoals WhatsApp, Signal of Telegram), extra beveiligde e-mailproviders en cryptotelefoons – de laatste categorie in beperkte mate. Als belangrijkste reden voor het gebruik noemen advocaten 'het streven om de advocaat-cliëntcommunicatie vertrouwelijk te houden'. Advocaten staan terughoudend tegenover andere voorzieningen, waaronder de geheimhouder-telefoon. 'In algemene zin is geconstateerd dat bij veel respondenten in meer of mindere mate sprake is van wantrouwen in de goede naleving van de regels rondom het verschoningsrecht door opsporingsdiensten en het OM.'

Daarnaast speelt de voorkeur van de cliënt een rol. Advocaten komen hun cliënt graag tegemoet, mits dat te verenigen is met de eigen opvattingen en verplichtingen. Met name ten aanzien van cryptotelefoons bestaan grote verschillen tussen advocaten onderling, beschrijft het rapport. 'Sommigen zijn (of waren in het verleden) bereid mee te gaan in de behoefte van de cliënt, soms mede gelet op het gegeven dat (huidige en potentieel nieuwe) cliënten alleen op deze wijze bereikbaar zijn of waren. Anderen geven aan dat zij dit middel niet willen gebruiken vanwege bijvoorbeeld het

criminele imago ervan of vanwege zorgen om het niet kunnen bewaren van voldoende distantie tot de cliënt.’

CRYPTOTELEFOONS

Het gebruik van de extra beveiligde communicatiemiddelen brengt ook risico's mee, zien de wetenschappers. De vertrouwelijkheid van de communicatie tussen advocaat en cliënt kan in gevaar komen doordat deze niet als verschoningsgerechtigd wordt herkend. Een voorafgaande filtering van gegevens afkomstig van cryptotelefoons en chatapplicaties 'blijkt om verschillende redenen praktisch (en technisch) ingewikkeld of zelfs niet haalbaar'.

Met name het gebruik van cryptotelefoons brengt risico's mee voor de kernwaarden onafhankelijkheid en integriteit. Cryptotelefoons worden vrijwel uitsluitend binnen het criminele milieu gebruikt. Dat kan ertoe leiden dat een advocaat 'bij de communicatie via een cryptotelefoon onvoldoende distantie kan bewaren tot (de criminele activiteiten van) de cliënt of de criminele groepering waarvan deze deel uitmaakt'.

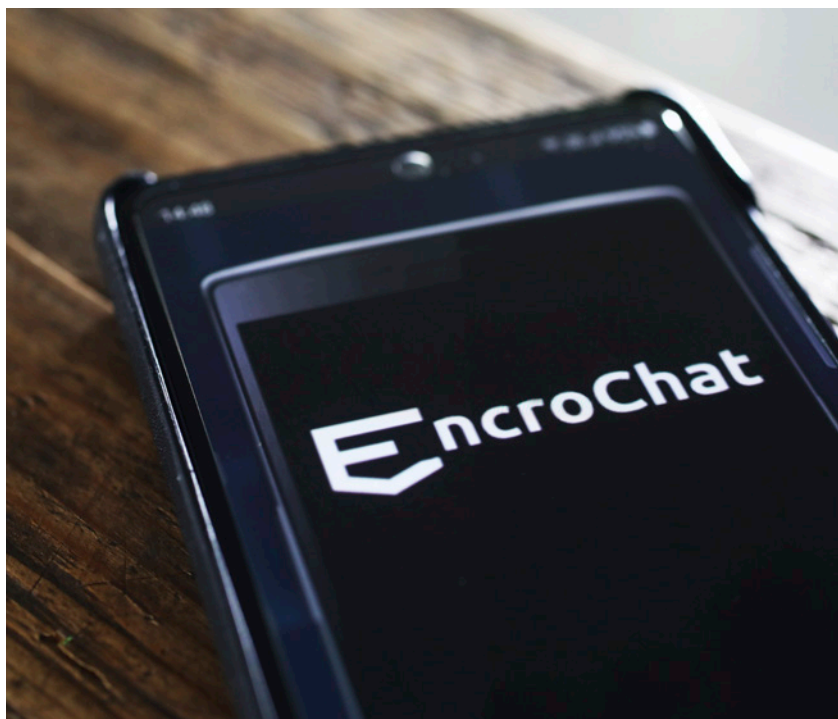
De onderzoekers benadrukken dat 'niet kan worden gesproken van een direct verband tussen het gebruik van een cryptotelefoon en niet-integeter of niet-onafhankelijk handelen'. Wel kan de beeldvorming rondom cryptotelefoons volgens de onderzoekers afbreuk doen aan het vertrouwen in de integriteit van de beroepsgroep. Het kan dan ook 'geen kwaad om (meer) te benadrukken dat met extra beveiligd communiceren op zichzelf niets mis is, om enig tegengewicht te bieden tegen het beeld dat advocaten iets "verdachts" doen als ze extra maatregelen treffen'.

Deze potentiële risico's in gedachten houdend, rust op de advocaat die een cryptotelefoon gebruikt een extra zorgplicht, stelt het rapport. 'In het kader van die zorgplicht lijkt het in ieder geval wenselijk dat een advocaat voorafgaand aan het gebruik van een cryptotelefoon overleg voert met de deken.' Verder kan de advocaat het beste een *nickname* gebruiken waaruit zijn hoedanigheid van advocaat blijkt. Ten slotte kan de advocaat zijn cryptotelefoonnummer delen met het OM, zodat filtering van verschoningsgerechtigde communicatie mogelijk wordt.

WANTROUWEN

De onderzoekers constateren dat het onderlinge wantrouwen tussen de NOvA en het OM groot is, onder andere als gevolg van de zaak-Castor en de berichtgeving rond de aanhouding van Inez Weski. Ze stellen daarom voor dat beide partijen zich inzetten om de huidige polarisatie tegen te gaan.

Tot slot adviseren de onderzoekers duidelijke kaders en richtlijnen op te stel-

len voor het gebruik van e-mail- en chatapplicaties en cryptotelefoons. De American Bar Association (ABA) heeft diverse beroepsethische documenten en richtlijnen opgesteld over de verantwoordelijkheden van advocaten bij digitale communicatie met cliënten. Zo worden in *The Model Rules of Professional Conduct* (beroeps)ethische regels voor advocaten opgesomd. In verschillende *Ethics Opinions* wordt de inhoud van deze regels nader uitgewerkt. Die documenten kunnen volgens de onderzoekers als voorbeeld dienen voor de Nederlandse advocatuur.

De Leidse onderzoekers spraken in totaal met zeventien advocaten, van wie veertien advocaten die met name strafzaken behandelen. Twee advocaten voeren een ondernemings- en/of insolventierechtpraktijk en één advocaat behandelt naast strafzaken ook personen-, familie- en jeugdrechtszaken. Met het oog op deze specifieke onderzoeksgroep benadrukken de auteurs van het rapport dat 'voorzichtigheid geboden is bij het generaliseren van de bevindingen'.

NOvA wil e-mailherkenning

NOvA-bestuurder Jeroen Soeteman bepleit een filtersysteem dat mailverkeer tussen advocaat en cliënt herkent en voorkomt dat opsporingsdiensten en het OM kennisnemen van de inhoud. Een dergelijk systeem (nummerherkenning) bestaat al voor telefoongesprekken, maar niet voor e-mails. Volgens Soeteman kan een systeem dat e-mailcorrespondentie tussen advocaat en cliënt vooraf herkent en filtert de vertrouwelijkheid beter waarborgen. Daarom gaat de NOvA nader onderzoek doen naar de technische en juridische consequenties en de praktische uitvoering ervan.

BIJSCHOLING OP HET GEBIED VAN PERSONENSCHADERECHT, GEZOND- HEIDSRECHT EN FRAUDE & RECHT

Een greep uit onze uitgebreide agenda:

PERSONENSCHADERECHT

NOvA 5 PO-punten
(waarvan 3 niet-juridisch)

23 mei 2024

Themadag Personenschade – PTSS

Docenten: mr. Francie Peters LL.M.,
mr. Anne Ruth Shibolet NIVRE-re en Marijke Uithol

NOvA 6 PO-punten

28 mei 2024

Procederen bij personenschade

Docent: mr. Arlette Schijns

NOvA 6 PO-punten
(waarvan 3 niet-juridisch)

28 mei 2024

Berekening letselschade bij zelfstan- digen; een hele onderneming!

Docenten: Erik-Jan Bakker en mr. Mariken Peters

NOvA 3 PO-punten

30 mei 2024

Congrestival Letselschade

Docenten: mr. Edwin Bosch, prof. mr. dr. Arvin Kolder,
mr. Janneke Kruijswijk Jansen en mr. Petra Oskam

NOvA 3 PO-punten

6 juni 2024

Primeurs Personenschade (online)

Docent: prof. mr. dr. Arvin Kolder

NOvA 5 PO-punten

11 juni 2024

Herstelgericht denken en (onder) handelen

Docent: mr. Josefien Gunnink

NOvA 20 PO-punten

8 + 15 oktober, 5 + 26 november 2024

Leergang Letselschade

Docenten: mr. Edwin Bosch, mr. Lisa Godwaldt, mr. Bert de Hek,
Jarco van de Ketterij NIVRE-re, mr. Peter Knijp,
mr. Jeroen Quakkelaar en mr. Maaïke de Vries

Direct beschikbaar

15 On Demand colleges over bijvoorbeeld Medische versus juridische causaliteit

EN 40+ ANDERE BIJENKOMSTEN

GEZONDHEIDSRECHT

NOvA 4 PO-punten

15 mei 2024

Tuchtrecht in de gezondheidszorg

Docenten: mr. Katlijne van den Berg Jeths-Van Meerwijk
en mr. Melita van der Mersch

NOvA 4 PO-punten

20 juni 2024

De rechten van kwetsbare cliënten: vragen en dilemma's in de praktijk

Docenten: mr. Janine Doeswijk-Coenraats
en mr. dr. Brenda Frederiks

EN 10+ ANDERE BIJENKOMSTEN

FRAUDE & RECHT

NOvA 5 PO-punten

4 juni 2024

De leugen in het onderzoek

Docenten: mr. Gerard Blonk en drs. Guus Essers

NOvA 4 PO-punten

2 juli 2024

Verzekeringsfraude en bewijs

Docenten: mr. Taraneh Riyazi en mr. Laura Schuurs

EN 15+ ANDERE BIJENKOMSTEN

VOLLEDIGE AGENDA, MEER INFORMATIE EN INSCHRIJVEN:
WWW.KERCKEBOSCH.NL/ADVOCATENBLAD

Collega's met dezelfde opleidingsbehoefte?
Veel bijeenkomsten kunnen wij ook
incompany organiseren.

Kamer twijfelt nog over Penitentiaire beginselenwet

De Tweede Kamer stemt voorlopig niet over wijziging van de Penitentiaire beginselenwet (PBW). Het wachten is op een spoedadvies van de Afdeling advisering van de Raad van State, waar minister Weerwind om gaat vragen.

— door **Carmen Geukers**

Het huidige voorstel voor wijziging van de PBW gaat aanzienlijk verder dan eerder door de minister voorgesteld, nadat diverse amendementen werden aangenomen. Volgens Weerwind is het voorstel wat nu voorligt in strijd met de artikelen 6 EVRM en 17 Grondwet en Richtlijn 2013/48/EU, die het recht op een eerlijk proces en het recht op vertrouwelijke communicatie beschermen.

Weerwind wil van de Raad van State (RvS) weten of de amendementen in strijd zijn met grondrechten, en zo ja, hoe audiovisueel toezicht dan wel vormgegeven kan worden. De Kamer wacht het spoedadvies af alvorens over de wetswijziging te stemmen. Voor het geven van spoedadvies bestaat volgens de RvS geen vooraf vastgestelde termijn. 'Maar het is geen kwestie van maanden, eerder van weken,' aldus een woordvoerder.

AANSCHERPEN

Weerwind wil 'visueel toezicht' op bezoeken van advocaten aan gedetineerden die op een afdeling intensief toezicht (AIT) of in een extra beveiligde inrichting (EBI) vastzitten. Ook mogen in beginsel 'ten hoogste twee rechtsbijstandsverleners' toegang hebben tot deze gedetineerden. Deze maatregelen moeten voorkomen dat de zwaarste categorie criminelen vanuit de EBI of een AIT contact onderhoudt met de buitenwereld. Aanleiding daarvoor vormde onder andere de kwestie Youssef Taghi. De neef en voormalig advocaat van EBI-gedetineerde Ridouan Taghi gaf maandenlang berichten van en aan hem door. Youssef Taghi werd daarvoor in januari 2023 veroordeeld tot vijfenhalf jaar cel.

De advocatuur heeft zich altijd fel verzet tegen deze maatregelen. Zo schreef de NOvA in een eerder wetgevingsadvies over het visueel toezicht: 'Deze voorgenoemde maatregelen zijn slechts gestoeld op incidenten en vormen een vergaande beperking op het recht op rechtsbijstand en vrij verkeer met een raadsman.'

De NOvA heeft de Kamer geadviseerd om tegen het wetsvoorstel in huidige vorm te stemmen.

Niettemin wil de Tweede Kamer nog verder gaan dan Weerwind. Een Kamermeerderheid stemde op 12 maart in met de voorstellen van Ellian (VVD) en Helder (BBB) om het toezichtregime nog verder aan te scherpen. Vertrouwelijke gesprekken tussen advocaten en gedetineerden in een EBI of AIT dienen voortaan niet alleen visueel, maar ook in geluid te worden opgenomen. Ellian wil de opnames voorleggen aan een onafhankelijke commissie, die beoordeelt of extra onderzoek nodig is naar de positie van de advocaat. De leden van de commissie hebben een geheimhoudingsplicht. Helder stelt voor dat de NOvA de opnames vijf jaar lang beveiligd bewaart. Het OM kan de gesprekken in het kader van een strafzaak opvragen via de rechter, mits een redelijke verdenking bestaat jegens de advocaat van het doorspelen van informatie.

Ook het amendement van Ellian om in de EBI en op AIT's het contact met de buitenwereld nog verder te beperken, werd aangenomen. Gedetineerden op de AIT's mogen voortaan twee in plaats van zeven keer per week bellen, maximaal tien minuten per gesprek. Bezoek mag maximaal twee keer per week, een uur per bezoek plaatsvinden. In de EBI wordt dat een keer tien minuten bellen per week en een keer per week een uur bezoek. Zowel in de EBI als op de AIT's wordt tijdens het bezoek en telefoongesprekken live meegeluisterd. Ideeën van Lahlah (GL-PvdA) en Sneller (D66) die pleiten voor individuele afwegingen in plaats van generieke maatregelen konden niet op voldoende steun rekenen. Met het voorstel van Lahlah c.s. om het visueel toezicht en het maximumaantal advocaten aan een uitgebreide voorhangprocedure te onderwerpen, stemde de Kamer wel in. Daarmee krijgt het parlement nog een extra controlemoment voordat de regels van kracht worden.

Mediators hebben een advocaat nodig om een echtscheiding door de rechter te laten bekrachtigen.

De 'afhechting' moet snel, goedkoop en het liefst zonder inhoudelijke bemoeienis. De dekens stellen paal en perk aan deze werkwijze.

Eef van de Wiel, deken Noord-Nederland, trekt namens het dekenberaad ten strijde tegen de afhechtingsadvocaat.

Afhechtings advocaat op de KORREL

— door Kees Pijnappels

— beeld Erik Kampherbeek

De Raad van Discipline in Den Bosch schorste eind februari een Eindhovense familierechtadvocaat voor vier weken, na bezwaar van de Brabantse deken. Volgens de tuchtrechter was afdoende gebleken dat de man er in zijn echtscheidingspraktijk een rommeltje van maakte. Dat deed hij al lange tijd. Het zou maar zo kunnen dat de advocaat pakweg 12.000 gehuwden die bij hem langskwamen voor een gezamenlijk echtscheidingsverzoek al 26 jaar lang niet goed had voorgelicht over hun scheiding en hun rechten, schrijft de raad letterlijk (ECLI:NL:TADRSH:2024:35).

De advocaat beheerde een website (Scheidingswinkel.nl), waar cliënten online hun scheiding konden regelen. De gesprekken tussen advocaat en cliënten verliepen via video, waarbij de camera mocht worden uitgezet. Op zijn website bood de advocaat ook de mogelijkheid om anoniem te scheiden. Echtscheidingsconvenanten werden meestal zonder bespreking opgesteld, met standaardteksten. Tientallen dossiers werden onderzocht, slechts één keer bleek een alimentatieberekening gemaakt. De meeste dossiers bevatten (forse) juridische fouten. In bijna alle onderzochte zaken deden partijen afstand van alimentatie.

Jarenlange pogingen van de deken om de advocaat bij te sturen, bleken vruchteloos. Ten einde raad wendde de deken zich tot de tuchtrechter. Die reageerde geschokt. 'De tekortkomingen in de praktijk van verweerder zijn zeer ernstig en de raad vraagt zich af hoeveel voormalige cliënten van verweerder uit onwetendheid financieel zijn benadeeld.'

Hoewel de tuchtrechter weinig vertrouwen had op ver-

betering werd de man slechts vier weken geschorst. De rechter volgde de deken die de Eindhovense advocaat ondanks alle negatieve ervaringen nog een laatste kans wil bieden. Als stok achter de deur werd een voorwaardelijke schorsing van 26 weken opgelegd. Scheidingswinkel.nl staat ondertussen nog altijd online. De website belooft een snelle scheidingsprocedure, als het moet binnen een week. De gehele procedure kan 'geruisloos' worden afgewikkeld via videobellen, telefoon, e-mail en post.

De zaak met de Eindhovense advocaat staat niet op zichzelf. De tuchtrechter ziet in het familierecht vaker advocaten langskomen die hun wettelijke zorgplicht nogal losjes uitleggen. Eind 2023 kreeg een Overijsselse advocaat een waarschuwing omdat ze jarenlang echtscheidingsconvenanten bij de rechtbank indiende zonder cliënten te identificeren of een gesprek met hen te voeren. De convenanten waren opgesteld door een mediator, die de advocaat voor haar diensten betaalde. De tuchtrechter besloot slechts tot een waarschuwing omdat de advocaat uit eigen beweging haar werkwijze had verbeterd (ECLI:NL:TADRARL:2023:330).

Ook een waarschuwing kreeg in 2021 een Noord-Hollandse advocaat (ECLI:NL:TADRAMS:2021:299). In opdracht van online mediator Zorgeloosch Scheiden diende hij een echtscheidingsverzoek in, zonder het convenant goed te beoordelen. De scheidende partners, onder wie een gedupeerde vrouw uit Noorwegen, had hij slechts kort gesproken, via een videocall. De tuchtrechter oordeelde dat de advocaat niet had voldaan aan zijn 'zware zorgplicht als gemeenschappelijk echtscheidingsadvocaat'.

Uit de drie genoemde tuchtzaken blijkt dat de afhandeling van echtscheidingsconvenanten door advocaten niet altijd goed verloopt. Het aantal tuchtzaken over dergelijke veronachtzaming van de zorgplicht is niettemin op één hand te tellen. Als het aan de lokale dekens ligt, gaat dat veranderen. Het landelijk dekenberaad, waarin de elf lokale dekens zijn verenigd, opent de jacht op de zogeheten afhechtingsadvocaat. Dat is een advocaat die een convenant dat door iemand anders is opgesteld langs de rechter loodst, zonder er veel tijd en aandacht aan te besteden, legt de Noord-Nederlandse deken Eef van de Wiel uit. ‘De term is niet van mij, maar van de Raad voor Rechtsbijstand. Als mediator kun je veel, maar als je geen advocaat bent, kun je mensen niet scheiden. Je kunt als mediator wel een toevoeging krijgen.’ De Raad voor Rechtsbijstand verstrekt tien punten voor een echtscheiding op mediation, plus een mogelijke ‘afhechtingstoeslag’ van 2,5 punt.

De gemiddelde Nederlander weet niet dat aan het eind van een mediationstraject een advocaat wacht. Mediatorbureaus die echtscheidingen verzorgen, vermelden op websites doorgaans dat zij de volledige procedure voor hun rekening nemen. Dat een advocaat vereist is om de echtscheiding door de rechter te laten bekrachtigen, wordt niet of nauwelijks vermeld. Eef van de Wiel komt het in het dagelijks leven ook tegen. Laatst had ze een vrouw op bezoek die wist te vertellen dat ze door de mediator was gescheiden. ‘Toen ik zei dat ze dan misschien niet gescheiden was, viel ze van haar stoel en dook ze in de paperassen. Ze bleek wel gescheiden, maar had geen weet van de bemoeienis van een advocaat. Dat is toch raar?’

Niet veel later liep in een ander arrondissement tijdens een kantoorbezoek een advocaat tegen de lamp die in een paar jaar tijd grote aantallen convenanten aan de rechtbank had voorgelegd. ‘En dan moet je echt aan een getal met drie nullen denken.’ Het voorval deed de alarmbellen rinkelen. Een advocaat die door een mediator wordt ingehuurd, heeft een zorgplicht te vervullen, zegt Van de Wiel. ‘Je hebt zelfs een verzwaarde zorgplicht, want je treedt voor beide partijen op. Je moet met beide partners een gesprek voeren en je ervan vergewissen dat ze zich goed realiseren wat er in het convenant staat. Dat er geen onderverdeling is, dat de afspraken juridisch goed zijn geformuleerd, dat ze volledig zijn én dat er een bedenktijd wordt gehanteerd.’

‘Maar ja, dat is de theorie. De norm is helder. In de praktijk lijkt het vaak anders te lopen. We hebben het vermoeden dat de norm op relatief grote schaal niet wordt nageleefd. Of dat echt zo is, gaan we nu onder-

zoeken. Het lijkt erop dat de afhechtingsadvocaat in de verleiding wordt gebracht om vooral niet te veel vragen op te roepen. Tenslotte ligt er een convenant, opgesteld door de mediator, in overleg met beide partijen. Iedereen wil door, niemand zit te wachten op vertraging. Vooral de cliënten niet, want die hebben net een akkoord bereikt. Die denken: laten we dit in godsnaam afronden. Ze willen die echtscheiding achter zich laten en door met hun leven.’

Dat beeld wordt bevestigd door Glenda Raap, voorzitter van de vereniging van Familie- en erfrecht Advocaten Scheidingsmediators, de vFAS. ‘Na een mediationstraject heeft niemand behoefte aan een advocaat die het hele proces nog eens dunnetjes overdoet, zoals de gedragsregels voorschrijven. Vandaar dat wordt gezocht naar advocaten die de gedragsregels niet kennen of die niet zo nauw nemen. In het eerste geval betreft het vaak niet meer dan een incidentele zaak. In het tweede geval kan het om advocaten gaan die een groot aantal echtscheidingen afhandelen. Die hebben een verdienmodel dat ten koste gaat van de rechtzoekenden en aan de achterkant vaak tot een hoop ellende leidt in de vorm van onduidelijke en/of juridisch on-

juiste of onvolledige convenanten.’

De gebrekkige convenanten leiden slechts incidenteel tot (tucht)klachten, meestal resulteert het in stil

‘Wij zien in onze praktijk dagelijks de ongelukken door deze werkwijze langskomen’

leed. Van de Wiel: ‘De meeste mensen nemen hun verlies. Vaak weten ze niet eens dat ze niet goed zijn behandeld. Goed toezicht moet compenseren waar de marktwerking tekortschiet.’

Een echtscheiding die juridisch niet goed wordt begeleid, kan gewezen echtelieden forse financiële schade berokkenen. Slechte convenanten zijn er in vele soorten en maten. Van de Wiel: ‘Het kan van alles zijn. Dat een accountant het bedrijf van een partner niet goed heeft gewaardeerd. Of dat niet alle schulden zijn meegenomen. Het komt ook voor dat de gemaakte afspraken op zichzelf goed zijn, maar juridisch slecht verwoord. Iets wordt toebedeeld aan de man of vrouw, maar er staat niet bij hoe en wanneer zodat het niet executabel is. Of de volledigheid laat te wensen over. Hebben we alle schulden wel, alle erfenissen, pensioenaanspraken, eventuele andere pijnlijke punten?’

Raap: ‘Wij zien in onze praktijk dagelijks de ongelukken door deze werkwijze langskomen. Dan gaat het om zaken waarbij de mediation is geklapt en beide partners alsnog een eigen advocaat in de arm hebben genomen, maar ook om zaken die zijn afgerond en waar de scheiding geregeld is, maar waarvan later blijkt dat de gemaakte afspraken niet deugdelijk zijn. We zien regelmatig convenanten die juridisch simpel-

weg niet deugen. Een betere controle en strenger toezicht kan helpen om dit soort praktijken aan banden te leggen.'

DEKENBEZWAAR

Het dekenberaad kiest voor een landelijke aanpak om de gemakzuchtige afhechtingsadvocaat uit te bannen. De deken Noord-Nederland wordt portefeuillehouder. Zij schuift aan als een van de andere dekens misstanden op het spoor is. 'Zaken worden individueel aangepakt. Dus eerst een normoverdragend gesprek, maar eventueel volgt ook een dekenbezwaar, dus een tucht-rechtelijke procedure.'

Voor de landelijke aanpak is bewust gekozen, legt Van de Wiel uit. Enerzijds om ongelijke behandeling van advocaten in de verschillende arrondissementen te voorkomen, anderzijds omdat de scheidingsmarkt van een regionale tot een nationale markt is geworden. 'Sinds de coronapandemie opereren advocaten veel landelijker. Daarvoor natuurlijk ook wel, maar omdat je nu gemakkelijk een Teams-vergadering belegt, is reistijd minder relevant geworden. We moeten dit dus landelijk en systematisch aanpakken. Het kan niet zo zijn dat iemand die tegen de lamp loopt de volle lading krijgt en een ander die het evenmin nauw neemt, de dans ontspringt. Dan gaat de betreffende mediator gewoon naar een andere advocaat, mogelijk in een ander arrondissement.'

Dat waterbedeffect wil het dekenberaad voorkomen. De indruk bestaat dat een aantal echtscheidingsplatforms advocaten inhuurt om snel een echtscheidingsverzoek langs de rechtbank te loodsen. Van de Wiel: 'Er bestaat inmiddels een flink aantal online scheidingsplatforms: GelukkigUitElkaar, NetjesScheiden, In2mediation, ZorgzaamScheiden, weet ik veel hoe ze allemaal heten. Kennelijk gaat er veel geld in om, anders zouden ze niet bestaan. Niet dat ik daartegen

ben, geen misverstand daarover. Als ze hun werk goed doen, is er niets aan de hand. Het is ook niet zo dat de advocatuur het altijd zo goed heeft gedaan. Maar de online-mediators werken vaak landelijk. Het is voor hen een kleine moeite een advocaat in een ander arrondissement te zoeken. Als er iets niet in de haak is, moet je dat niet willen. Vandaar onze systematische en landelijke aanpak.'

Op internet wemelt het inderdaad van de mediator-kantoren die hun diensten aanbieden. Ze spiegelen een echtscheiding welhaast voor als hobbeltje in het leven dat zonder al te veel moeite genomen kan worden. Volgens Ruben Alderse Baas, beleidsadviseur van het dekenberaad, heeft de echtscheidingsmarkt zich de afgelopen jaren enorm ontwikkeld. 'Destijds is er veel weerstand ontstaan tegen wat de vechtscheidingsadvocaat werd genoemd. Dat heeft de weg vrijgemaakt naar grote aantallen alternatieven. Op zich prima maar dat leidt lang niet altijd tot een goed resultaat. De advocaat blijft echter het sluitstuk, die is verantwoordelijk voor de eindcontrole. Dus als je een combinatie hebt van een zachte heelmeester als mediator en een slapende advocaat, dan ben je als particulier nog veel verder van huis.'

Een van de spelers in de markt is Codator, dat geregistreerd staat als rechtskundig adviesbureau in Utrecht. Het bedrijf hanteert de handelsnamen NetjesScheiden, Scheidingsprofs, Judex, Judex Mediation, Judex Professionals, Gecertificeerde Mediators en Rechtsinfo. De bijbehorende websites, die allemaal hetzelfde contactadres in Utrecht hebben, beloven een goedkope en gemakkelijke echtscheiding, te realiseren met enkele muisklikken. Scheidingsprofs bijvoorbeeld profileert zich op de homepage als onpartijdig en deskundig, tegen een vaste prijs. 'Een advocaat is onnodig duur en in de meeste gevallen niet nodig.' Elders op de website geeft het bedrijf wel toe dat

Videovergadering

Mag een advocaat een bespreking voeren via een videoverbinding of moet hij zijn cliënten in het echt in de ogen kunnen kijken? Bij online-scheidingen blijkt het videogesprek een populair communicatiemiddel. De vFAS stelt dat online-mediation net als 'live' mediation geschiedt onder de vlag van de mediationovereenkomst en daarmee valt onder de gedragsregels voor de vFAS-advocaat-mediator. Glenda Raap: 'Ons advies is om in een online-mediation nadrukkelijk te bespreken en zo mogelijk te controleren of er geen derden aanwezig zijn in de ruimte waarin de betrokkenen zich bevinden en of het gesprek niet wordt opgenomen. Dit in het kader van de geheimhouding en de vertrouwelijkheid van het gesprek. Voor het overige geldt vanzelfsprekend dat het online-middel waarmee wordt gewerkt veilig moet zijn. Wij nemen als uitgangspunt dat de advocaat-mediator beide partijen minimaal eenmaal moet hebben gezien.'

Moet het traject om wat voor reden dan ook helemaal online gebeuren, dan gebieden de vFAS-regels dat ter plaatse een advocaat of notaris de identiteit vaststelt en bij de ondertekening aanwezig is.

De lokale dekens hebben tot dusver geen eenduidig standpunt ingenomen. Tijdens de coronapandemie werd de videocall om praktische redenen geaccepteerd. Noord-Nederlands deken Eef van de Wiel zegt niet *mordicus* tegen te zijn, maar ziet wel de nodige risico's.

scheiden zonder advocaat ‘helaas op dit moment nog niet mogelijk is’. Er wordt vanuit de politiek wel geprobeerd om scheiden zonder advocaat mogelijk te maken, schrijven de Scheidingsprofs. ‘Wellicht dat er in de toekomst dus mogelijkheden zijn om de advocaat volledig uit dit proces te sluiten.’

Hoe en met welke advocaten de Codator-sites samenwerken, wordt niet duidelijk. Het bedrijf reageert niet op verzoeken tot contact of informatie.

GelukkigUitElkaar is wel bereid tot een toelichting. Mediator Ferdinand Ritskes zegt zijn cliënten altijd vooraf te informeren over de procedure en de verplichte betrokkenheid van een advocaat. Het bedrijf werkt daartoe samen met twee advocatenkantoren uit het noorden van het land. GelukkigUitElkaar is ook uitsluitend actief in de noordelijke provincies en heeft kantoren in Groningen, Drachten en Leeuwarden.

‘De intake gebeurt meestal via een online-formulier, maar daarna volgen altijd gesprekken op een van onze kantoren. Als het dossier klaar is, gaat het vervolgens naar de advocaat. Ook die voert nog een gesprek met

hooguit de wenkbrauwen fronsen als hij ziet dat iemand van erg veel zaken afstand doet. Ze is immers bijgestaan door een advocaat, dus het zal wel goed besproken zijn.’

Van de Wiel: ‘Iedereen vertrouwt erop dat wij advocaten daar onze rol pakken. De civiele rechter is lijdelijk. Als een advocaat op het tableau staat, heeft hij het daarmee gewoon te doen.’ vFAS-voorzitter Raap wijst erop dat een advocaat niet eens in het familierecht gespecialiseerd hoeft te zijn om een echtscheidingsverzoek in te dienen. Weliswaar stelt de Raad voor Rechtsbijstand wel die eis, maar een controlemechanisme ontbreekt omdat de vergoeding wordt uitgekeerd via de mediator en niet bekend is welke advocaat het verzoekschrift indient.

Hoeveel ‘afhechtingsadvocaten’ in Nederland actief zijn, is niet bekend. Signalen zijn incidenteel en gebrekkig, zegt deken Van de Wiel. De Raad voor Rechtsbijstand heeft geen cijfers, simpelweg omdat het de mediators zijn die een advocaat inschakelen. Bovendien geschieden niet alle echtscheidingen op toevoeging.

Alderse Baas: ‘Het lastige is dat je deze groep advocaten slecht kunt vinden. Ze treden niet prominent naar buiten, ze komen niet in praatprogram-

ma’s. Het echtscheidingsverzoek dienen ze in stilte in. Slechts af en toe ontdek je er een, omdat er een paar echtscheidingen gruwelijk verkeerd geadviseerd zijn. Maar mensen komen daar pas laat achter, vaak ook na de termijn dat ze een klacht kunnen indienen. De toezichthouder kan er dan nog maar weinig mee. Daarom gaan we nu ook actief op zoek, om te checken of onze aanname klopt. We vermoeden van wel.’

Van de Wiel: ‘Het gaat om grote aantallen, duizenden echtscheidingen. Niet dat die allemaal mis zijn, maar dat willen we nu juist onderzoeken. We vermoeden dat het om honderden zaken per advocaat gaat.’

‘Ik weet dat er advocaten zijn die dit soort zaken stelselmatig doen en die stelselmatig de norm niet naleven. Die worden op dit moment eigenlijk niet gecorrigeerd. Dat is slecht voor die rechtzoekende en het is ook slecht voor die advocaten die zich gedragen als het braafste jongetje van de klas.’

Raap van de vFAS meent dat ‘Den Haag’ ook zijn verantwoordelijkheid moet nemen. ‘Er heerst een politieke opvatting dat echtscheidingen niet in het juridische domein thuishoren. Gezien de ingrijpende rechtsgevolgen van een echtscheiding is dat heel opmerkelijk.’ Raap vindt dat mediators net als advocaten aan kwaliteitseisen moeten voldoen, vast te leggen in een wettelijk en openbaar register. De Tweede Kamer vroeg daar twee jaar geleden al om. Het ministerie van Justitie en Veiligheid is sindsdien bezig het register nader uit te werken.

‘Het is natuurlijk ook niet de bedoeling dat de advocaat ons werk nog eens over gaat doen’

de partners, waarin hij nagaat of alles goed is vastgelegd en of beide partijen akkoord gaan. De advocaat is tenslotte ook verantwoordelijk.’

Tot problemen heeft deze werkwijze nog niet geleid, zegt Ritskes. ‘Wij screenen onze cliënten zorgvuldig en zorgen voor een volledig dossier. Het is natuurlijk ook niet de bedoeling dat de advocaat ons werk nog eens over gaat doen. Zijn rol is beperkt tot de vergewisplicht. De cliënten hebben tenslotte niet voor niets voor mediation gekozen en niet voor een advocaat.’

Noordelijk deken Van de Wiel toont zich niet helemaal overtuigd van deze aanpak. Desgevraagd zegt ze de werkwijze van de betrokken afhechtingsadvocaten te zullen onderzoeken en ‘op voorhand niet uit te sluiten dat de werkwijze niet voldoet aan de tucht-rechtelijke norm’.

Het dekenaal onderzoek gaat ook inzicht bieden in de mogelijke gebreken van het huidige systeem, verwacht Alders Baas. ‘Een advocaat moet voor 300 euro een convenant indienen én bekeken hebben. Hij moet gesprekken voeren, uitleg en bedenktijd geven. Als hij dan de gewezen echtelieden tot andere inzichten brengt, is de mediator natuurlijk niet blij. Dat is wel zijn opdrachtgever, die mogelijk honderden andere zaken bij een andere advocaat gaat onderbrengen.’

Een rechter die een ondeugdelijk echtscheidingsconvenant langs ziet komen, heeft niet of nauwelijks mogelijkheden om in te grijpen. Alderse Baas: ‘De advocaat wordt als poortwachter gezien. Een rechter kan

Vacature:
Advocaat - medewerker
*Sociale advocatuur -
vreemdelingenrecht, strafrecht,
detentierecht*

Meer info

<https://www.advocatenblad.nl/vacatures/advocaat-34/>

Geïnteresseerd?

Je motivatiebrief met CV kun je emailen naar:
karsten@justiceforyou.nl

Neem voor vragen contact op met:
mr. drs. M.A.M. Karsten, 06 - 19 55 28 17.

Amstelboulevard 184, 1096 HM in Amsterdam

www.justiceforyou.nl

**BOWMER
NUITEN
NOTEBOOM** Advocaten . Legal

Bowmer Nuiten Noteboom Advocaten is een samenwerkingsverband van drie zelfstandige kantoren in Rotterdam, Dordrecht en Gorinchem. Samen vormen we een leuk team met verschillende specialisaties en versterken we elkaar door gezamenlijke activiteiten en kennisdeling.

**Voor ons kantoor in Rotterdam zoeken wij een
ADVOCaat-MEDEWERKER FAMILIERECHT**

Zin in een nieuwe uitdaging of wil je na een pauze weer terug de advocatuur in? Of wil je op een andere manier aan de slag met je vak, waar wél ruimte is voor persoonlijke ontwikkeling?

Meer info

Werk je graag mee aan het verder uitbouwen van een dynamische praktijk in het familierecht en heb je minimaal een afgeronde stage, neem dan contact op met Maria Bowmer bowmer@bnnlegal.nl. Even bellen kan altijd!

Nieuwsgierig naar onze internationale dienstverlening?
Kijk ook op Dutchdivorcelawyer.nl of Dutchnamechange.nl.

Talent gezocht:
**Advocaat- medewerker en
juridisch medewerker**

Samen verder groeien!
www.committlegal.nl/vacatures

Committ Legal is een vooruitstrevend advocatenkantoor, gericht op arbeidsrecht voor ambitieuze ondernemers en ondernemingen. Committ Legal is wendbaar, down to earth en juridisch vooruitstrevend. Je bouwt mee aan een mooi team, waar jouw inbreng wordt gewaardeerd.

Interesse?

Stuur een bericht naar mr. Sandra Wouters
06 15335718 of s.wouters@committlegal.nl

 lawyers for lawyers

Tunesische advocaten vechten voor herstel democratie

— door **Trudeke Sillevius Smitt**

De Tunesische president Kais Saied gedraagt zich als alleenheerser, zegt advocaat Dalila Ben Mbarek Msadek, die oppositieleiders bijstaat en nu zelf wordt vervolgd.

Sinds de Arabische Lente leek Tunesië de weg naar democratie te (her)vinden, maar nadat de huidige president Kais Saied op 25 juli 2021 de macht greep, ging het razendsnel bergafwaarts. Advocaat Dalila Msadek ondervindt het aan den lijve: haar broer, de jurist en zeer prominente oppositieleider Jaouhar Ben Mbarek werd in februari 2023 gearresteerd. Dalila Msadek nam samen met een team van collega's de verdediging op zich – en wordt nu ook zélf vervolgd.

Msadek: 'Onze grondwet biedt de mogelijkheid dat een president in noodsituaties de bevoegdheden van regering en parlement voor een maand schorst, mits zij dit goedkeuren. President Saied heeft in juli 2021 echter zonder overleg in zijn eentje regering en parlement ontbonden. Twee maanden later heeft hij alle wetgevende macht definitief aan zich getrokken en bepaald dat hij direct mag ingrijpen bij de rechterlijke macht.'

Dat laatste vindt Msadek het gevaarlijkst. 'De president kan eigenstandig rechters ontslaan, zonder dat zij daartegen in beroep kunnen. Onder het mom van

de strijd tegen corruptie heeft hij 57 rechters ontslagen. Twee van hen waren inderdaad corrupt, de rest weigerde te voldoen aan zijn opdracht om strafrechtelijke onderzoeken te starten tegen oppositieleiders.'

LASTERCAMPAGNE

Toch zijn die rechters nog aan het werk: de (nieuwe) minister van Justitie die het besluit moet uitvoeren, werkt niet mee. Msadek: 'Sindsdien loopt er een lastercampagne tegen deze rechters. Intussen worden journalisten en politici, bloggers en activisten vastgezet met steeds hetzelfde scenario: er verschijnt een politierapport met een verzonnen beschuldiging, er volgt een arrestatie en daarna blijft het stil. Mensen kunnen veertien maanden worden vastgezet voordat ze moeten verschijnen voor een *chambre d'accusation*.' En nu zijn de advocaten aan de beurt. In totaal zijn 76 advocaten als verdachten aangemerkt, van wie er acht een tenlastelegging hebben gekregen.

Dalila Msadek zelf wordt beschuldigd van het via de media verspreiden van fakenieuws met als doel de

ationale veiligheid in gevaar te brengen, en van het ongeoorloofd naar buiten brengen van persoonsgegevens die betrekking hebben op een strafzaak. Op beide vergrijpen staat tien jaar gevangenisstraf.

Aanleiding vormden twee televisie-interviews. Msadek: 'De acht oppositieleiders die wij verdedigen, worden beschuldigd van een complot om de staat omver te werpen. Daar staat de doodstraf op! Terwijl ze niets anders hebben gedaan dan een bijeenkomst voorbereiden om gezamenlijk op te gaan trekken. In september 2023 heb ik met mijn collega Islem Hamza op televisie gezegd dat de zaken bijzonder onrechtvaardig zijn en ik riep de president op zich erin te verdiepen, zodat hij zou zien dat de zaken nergens op gebaseerd waren.' Daarnaast

deed Msadek een publieke oproep om de diplomaten die volgens de beschuldigingen bij het complot betrokken waren als getuigen te horen.

Hoop dat zij en de anderen die om politieke redenen vervolgd worden een eerlijk proces krijgen is er niet, zegt Msadek. 'De uitvoerende macht intimideert een groot aantal onderzoeksrechters en oefent veel druk op hen uit. De enige hoop is dat hij zelf van gedachten verandert.'

Is zoiets denkbaar? 'Wij doen er met het advocaten-team in de complotzaken alles aan om het onderwerp in de aandacht te houden. De media berichten er dagelijks over, gelukkig zijn zij ook strijdbaar: ze hebben tien jaar vrije pers gekend en willen dat niet opgeven. We laten ons de resterende vrijheid niet afnemen. En waar we de publieke opinie aanvankelijk tegen hadden, is het gelukt dit om te draaien. Dat is een grote overwinning. Ook veel organisaties spreken zich over de zaak uit. De president ontvangt dagelijks vele berichten en heeft last van die druk. De onderzoeksrechter verbood elk mediadebat over de complotzaken, maar zonder resultaat.'

BROER

Ander succes van het verdedigingsteam: drie van de gevangenen in de complotzaak zijn inmiddels vrijgelaten. Maar de rest zit nog vast, onder wie ook Jaouhar Ben Mbarek, Msadeks broer. 'Ik bezoek hem twee keer per week,' vertelt ze. 'De moraal onder de gevangenen is nog altijd goed. Ze weten waarvoor ze strijden. Wij geven

Dalila Msadek

hun berichten door aan de buitenwereld. Twee keer zijn ze in hongerstaking gegaan, tegen deze "judiciële farce". Wij hebben die hongerstakingen overgenomen en dat naar buiten gebracht. Zo vormen we een keten van verzet. De dictatuur zal niet blijven bestaan in Tunesië. Er is hier zoveel ellende en armoede...'

Niet dat Msadek verwacht dat er vandaag of morgen een revolutie zal uitbreken. 'Het volk heeft zijn rug toegekeerd naar de politiek. Bij de laatste verkiezingen stemde slechts elf procent. Pas als er een haalbaar alternatief komt, zullen mensen weer in actie komen. Tot die tijd zijn ze bezig met overleven.'

Op de vraag wat Msadek vindt van de migratiedeel die de EU met Tunesië sloot, moet ze het antwoord schuldig blijven. Over sommige zaken is het te gevaarlijk om te spreken.

Lawyers for Lawyers

Deze rubriek focust op advocaten wereldwijd die problemen ondervinden in of door hun werk. De redactie werkt daarin samen met Lawyers for Lawyers (L4L). Deze organisatie ondersteunt advocaten die onder druk staan, lobbyt voor een vrije en onafhankelijke advocatuur en stimuleert advocaten op te komen voor mensenrechten en fundamentele vrijheden. Doneren kan op rekeningnummer NL69ABNA0489938655 ten name van Advocaten voor Advocaten (L4L).

Vergezichten, ja. Gebakken lucht, nee.

CMS is één van de grootste advocatenkantoren ter wereld met meer dan 70 vestigingen in ruim 40 landen. Je vindt ons in een van de torens aan de Zuidas, met vergezichten naar alle kanten maar zonder gebakken lucht. Ons kantoor is, hoe groot ook, altijd nuchter gebleven want we weten wat ons te doen staat: onze cliënten helpen, met veelal complexe vraagstukken. We kennen hun markten en staan hen als sparringpartner op beslissende momenten terzijde. Werk je als ambitieuze en scherpzinnige advocaat graag in een omgeving waarin topprestaties voor je opdrachtgevers belangrijker zijn dan prestige? Kijk op cms.law.

44

‘Hoewel de zaak tot een goed einde is gekomen, voel ik me nog steeds gefrustreerd.’

vak & mens

Achtergrond

- Willekeur bij de Belastingdienst zorgt voor onzekerheid en spanning

Achtergrond

- Onboarding behelst meer dan alleen inwerken

BA: aangekleed of uitgekleeed?

door **Francisca Huijting-Mebius** — beeld **Ruud Voest**

De eerste lichting van de vernieuwde beroepsopleiding is inmiddels advocaat-stagiair af. Tijd voor een eerste oordeel. ‘Het is goed dat de eigen praktijk leidend is, maar er is een roep om meer inhoud.’

Het was in alle opzichten een bijzondere start van de Beroepsopleiding Advocaten (BA) op 2 maart 2021. De ruim vijfhonderd advocaatstagiairs waren niet alleen proefkonijn voor de nieuwe opleiding. Zij moesten het ook nog eens zonder de befaamde start op Woudschoten doen. Vanwege het coronavirus werd de opleiding geopend met een virtuele bijeenkomst via Studio 21 in Hilversum. Ook de opleidingsdagen verliepen in dat eerste jaar voornamelijk digitaal. 'Het was dus dubbel nieuw en best een beetje pionieren,' vertelt Cilia van Nierop (28), advocaat gezondheidsrecht bij CMS in Amsterdam. 'Het is een stuk leuker als je elkaar in het echt kunt leren kennen. Woudschoten is een begrip, dus ik vind het jammer dat we dat hebben gemist.'

De digitale start was niet de grootste verandering. De beroepsopleiding heeft na een lange voorbereiding een metamorfose ondergaan. De omvang van het curriculum, en daarmee hoge studiebelasting, gold als majeur kritiekpunt op de oude BA, die liep vanaf september 2013. De nieuwe opleiding is verkort van drie naar twee jaar; het derde jaar van de advocaatstage vindt binnen kantoor plaats. De nieuwe opleiding telt aanzienlijk minder lesuren. Het aantal dagdelen is gedaald van 158 naar 100, een reductie van de studiebelasting van 35 procent. Ook de kosten voor de opleiding zijn verlaagd met ruim twintig procent. De kosten voor de opleiding voor advocaatstagiairs die in maart 2024 zijn begonnen, bedragen 13.592,77 euro exclusief btw voor de UO-opleiding.

Advocaatstagiairs van het cohort maart 2024 pauzeren tijdens de eerste opleidingsdag in Woudschoten.

Paul Passenier

De opleiding is nu meer gericht op praktijkvaardigheden en ethiek. De theoretische kennis wordt bij aanvang vrijblijvend getoetst via een basistest en gedurende de opleiding als bekend verondersteld. Tijdens iedere opleidingsdag en in de digitale leeromgeving komen cognitieve, vaardigheden en ethisch besef in onderlinge samenhang aan de orde. Toepassingsgericht en zonder het herhalen van kennis. Stagiairs moeten zelf aan de slag en elkaar feedback geven.

Dat was best even wennen voor de eerste lichting, maar over het algemeen zijn de ervaringen positief. De jonge advocaten zijn vooral blij dat er niet meer flink gestudeerd hoeft te worden binnen rechtsgebieden waar in de praktijk niets mee wordt gedaan. ‘Collega’s hadden mij voorbereid op een zware beroepsopleiding met veel tentamens en vele weekenden studeren,’ aldus strafrechtadvocaat Nola Delsing (35) van Cleerdin & Hamer in Amsterdam. ‘Dat is niet meer het geval. Ik vond de intensiteit erg meevallen. Je krijgt opdrachten en zo nu en dan is er een opleidingsdag. In mijn ogen zelfs wat te weinig dagen, omdat die leerzaam en leuk waren. Voor mij had dat wel wat meer gemogen.’

Hoe ziet de opleiding nieuwe stijl eruit? De uitvoering van de BA is nog steeds uitbesteed aan drie onderwijsaanbieders: de Uitvoeringsorganisatie (UO, CPO-Kyden), The Law Firm School (LFS), een samenwerking tussen achttien internationale advocatenkantoren, en De Brauwery van de Brauw Blackstone Westbroek. De UO verzorgt het centrale deel van het onderwijs voor alle advocaat-stagiairs en het decentrale deel voor advocaat-stagiairs die de gehele BA bij de UO volgen. Daarnaast is de UO verantwoordelijk voor de toetsing en de feitelijke organisatie van de opleiding. The Law Firm School en De Brauw Blackstone Westbroek verzorgen als geaccrediteerde aanbieders het decentrale deel van het onderwijs voor de eigen advocaat-stagiairs. Het centrale deel bevat de onderdelen ethiek en vaardigheden. Advocaten-stagiairs die

Nola Delsing & Patrick van der Meij

ook het decentrale deel bij de UO volgen, kiezen voor het eerste jaar een hoofdpraktijk die aansluit bij hun individuele praktijk: privaatrecht, bestuursrecht of strafrecht. In het tweede jaar volgen zij een verdiepende leerpraktijk. De nieuwe BA kent nog maar drie toetsmomenten die verplicht zijn voor alle stagiairs: de toets ethiek en twee zogenoemde integratieve dagen aan het einde van elk jaar. De eerste toetsdag is in de vorm van een *moot court*. De tweede is een praktijksimulatie. Voor privaatrecht en bestuursrecht is dat een onderhandeling en voor strafrecht een getuigenverhoor.

BALANS

Een praktische opleiding dus met leerlijnen gericht op de eigen specialisatie. Over de vraag of de inhoud voldoende aan bod komt, lijken de meningen verdeeld. Het is fijn dat de eigen praktijk leidend is in de opleiding en er is een redelijk goede balans gevonden, luidt de algemene opvatting. Een roep om meer inhoud op het eigen specialisme is er wel. Belastingrechtadvocaat Mischa Lokhoff (27) van BVDV in Utrecht: ‘De vaardigheidstrainingen waren leerzaam. Hoe ga je om met lastige klanten of hoe ga je om met je patroon? Het is goed dat je ervaringen hoort van je opleidingsgenoten. De inhoud kwam terug in de opdrachten, maar vanuit mijn groepje was wel vraag naar meer inhoudelijke lessen voor een beetje meer houvast.’

Zijn patroon Paul Passenier, partner bij BVDV, snapt dat, maar vindt tegelijkertijd dat de opleiding sterk is verbeterd. Hijzelf begon met de opleiding in 2012, vlak voor de overgang naar het nieuwe systeem. ‘Ik kreeg jaarrekening lezen, ethiek, burgerlijk procesrecht, strafprocesrecht, bestuursprocesrecht. Daar werd ook allemaal op getoetst. Die laatste twee rechtsgebieden waren voor mij compleet nutteloos, want ik deed civiel recht.’

De generatie die na Passenier kwam, in het nieuwe systeem, had het volgens hem nog zwaarder. ‘Toen werden er niet normaal veel vakken gegeven, allemaal met tentamens. Dat schoot echt zijn doel voorbij. Het is goed dat ze op zoek zijn gegaan naar de gulden middenweg. Er is een aardige balans gevonden tussen praktijkoefeningen en toetsen. Dat er nog steeds opleidingsdagen zijn op Woudschoten is een goede zaak. Het opbouwen van een (sociaal) netwerk binnen de hele advocatuur is een belangrijke meerwaarde van de opleiding. Dat is waardevoller dan Boek 1 BW uit je hoofd leren als je je begeeft in het onderne-

mingsrecht. De advocatuur riep een paar jaar geleden dat starters de inhoud wel leren op kantoor. Dat moet je dan ook aan de kantoren en aan ons als patroons overlaten.'

Delsing ervaart dat juist omgekeerd. Zij had graag nog meer focus op de inhoud gezien. 'In de strafrechtpraktijk sta je als advocaat al vanaf dag één met twee benen in de praktijk. Je doet direct zelf zittingen en verhoeren, dus die vaardigheden pak je daar direct mee. De vaardigheidstrainingen waren nuttig, maar ik denk dat tentamens over je eigen specialisme daarbij goed zouden zijn. Ik denk dat je dan toch meer gemotiveerd bent om echt de boeken in te duiken.'

Haar patroon Patrick van der Meij, strafrechtadvocaat bij Cleerdin & Hamer en docent binnen de beroepsopleiding, ziet dat tweeledig. 'Wanneer je echt toewerkt naar tentamens, zoals op de universiteit, word je gedwongen om veel te leren. De vraag is alleen wat daarvan uiteindelijk blijft hangen. Er wordt binnen de opleiding gezocht naar de eigen verantwoordelijkheid van de advocaten. Dat vind ik goed.'

Volgens Van der Meij zijn de docenten binnen de opleiding het onderwijsmateriaal voortdurend aan het bijstellen

naar de actualiteit. Daarbij wordt er continu geschakeld tussen inhoud, ethiek en vaardigheden. Op die manier wordt er verdieping aangebracht. 'Wat zijn de vragen? Wat speelt er nu? Binnen het strafrecht kampen we met zoveel uitdagingen. Daar moeten we bij stilstaan. We moeten jonge advocaten wapenen en weerbaar maken.'

Wel geeft hij zijn pupil gelijk dat met het wegvallen van de tentamens het dwingende karakter van de opleiding weg is. Hij weet niet of dat voor iedereen een verstandige keuze is. 'Wij redden het wel bij Cleerdin & Hamer, met een opleidingsinstituut en jurisprudentieoverleggen, maar voor kleine kantoren is dat lastiger. Daar kan het bijspijkeren van de inhoud er bij inschieten naast de dagelijkse praktijk. Ik ben een strafrechtjunkie, dus wat mij betreft kan er niet genoeg les worden gegeven.' Die honger naar meer merkt hij ook binnen zijn groepen, maar de ruimte is er niet binnen de opleiding. 'Als ik het voor het zeggen had, zou ik de opleiding intensiever en uitgebreider maken. Iets meer terug naar het oude model, maar dan wel puur gericht op je eigen specialisme. Iedereen heeft daar baat bij.'

BASISTEST

Van Nierop van CMS kijkt naar de opleiding vanuit een ander perspectief. Het Zuidas-kantoor heeft zich bij de start van de nieuwe opleiding voor het decentrale deel aangesloten bij de LFS. Van Nierop kwam er al snel achter dat het inhoudelijke deel binnen de LFS uitgebreider is dan bij de UO. 'Tijdens de centrale opleidingsdagen merkte ik dat de UO veel minder op de inhoud zit. Dat was minder veeleisend dan wat ik bij de LFS op inhoudelijk vlak moest doen en bij de LFS heb je ook gewoon nog (mondelijke) tentamens. Ik ben benieuwd of dat positief uitpakt of dat er een soort scheiding komt tussen LFS-kantoren en andere kantoren wat inhoudelijk niveau betreft.' Het zwaartepunt van de opleiding lag voor Van Nierop bij de LFS en niet bij de reguliere beroepsopleiding. De opleidingsdagen van de LFS zorgden ervoor dat ze

Cilia van Nierop

'Ik zou iets meer terug naar het oude model gaan, maar dan wel gericht op je eigen specialisme'

beter voorbereid naar de integratieve dagen ging. 'Het goede aan de reguliere beroepsopleiding vond ik vooral dat je een breder beeld had van wat de advocatuur in zijn geheel is. Daar was veel aandacht voor. Door de gemengde groepen kreeg ik ook wat mee van de kleinere kantoren en de sociale advocatuur.'

De lessen door extern deskundigen, zoals psychologen en gedragscoaches, heeft zij ook als positief ervaren. Net als de toevoeging van acteurs die rollenspellen kwamen spelen. 'Dan kun je het inhoudelijke een beetje loslaten en ben je je als mens aan het ontwikkelen.' Lastig vond Van Nierop dat de focus tijdens de opleidingsdagen ligt op het zelf antwoorden vinden en het geven van presentaties aan elkaar. 'Bij sommige onderwerpen is een gewoon hoorcollege fijn. Jaarrekeningen lezen bijvoorbeeld is iets wat veel mensen nog niet of nauwelijks hebben gedaan en dat

Mischa Lokhoff

‘Niet iedereen die in de opleiding zit, is per definitie geschikt om advocaat te zijn en de opleiding zelf is er niet op toegerust om deze personen eruit te filteren en af te laten vallen’

wordt als lastig ervaren. Dan is het toch beter als je het uitgelegd krijgt van de expert in plaats van een studiegenoot. Assertiviteit en eigen verantwoordelijkheid zijn goed, maar daar kan wel meer balans in worden gevonden.’

Die eigen verantwoordelijkheid is ook waar de basistest op geënt is. Voorafgaand aan de opleiding wordt de inhoudelijke kennis van de advocaat-stagiair getoetst door middel van de basistest. Aan het resultaat zijn geen consequenties verbonden. Wanneer er hiaten zichtbaar worden op bepaalde rechtsgebieden is het aan de stagiair zelf om de kennis bij te spijkeren. De basistest stond flink ter discussie binnen het college van afgevaardigden. Op aandringen van het college is gekozen voor een diagnostisch karakter.

De test wordt door de stagiairs als pittig ervaren, maar is voor hen toch vooral een administratieve handeling. ‘Ik betwijfel of er in de praktijk iets wordt gedaan met de basistest en het advies dat daaruit volgt,’ aldus Van Nierop. Het feit dat je getoetst wordt op verschillende rechtsgebieden voegt volgens Lokhoff niet zoveel toe. ‘Het idee erachter snap ik wel. Als je de test maakt en je krijgt voor het onderdeel waar je dagelijks mee werkt in de praktijk een onvoldoende dan moet je daar natuurlijk wat mee. Maar zonder consequenties is er ook geen echte *trigger* om nog eens in de boeken te duiken. Ik zag het vooral als een moetje. Ook hier kunnen ze het beter toespitsen op het eigen rechtsgebied.’

Patroon Passenier ziet de test vooral als een goede signaalfunctie naar de startende advocaat. ‘Wanneer je op een bepaald rechtsgebied een onvoldoende scoort, is het een *reminder* om je niet op dat rechtsgebied te begeven. Het hoeft voor mij dan ook niet per se consequenties te hebben.’

Dan de toetsmomenten gedurende de opleiding. De toets ethiek mag twee keer worden herkanst bij een onvoldoende. De andere twee toetsmomenten zijn de

Opleidingsmanagers
Werner Tjisse Claase
en Elodie Carmiggelt

twee praktijksimulaties tijdens de integratieve dagen aan het einde van de beide leerjaren. Ook daarvoor geldt dat er twee keer mag worden herkanst. Patroon en docent Van der Meij vraagt zich af of dit streng genoeg is. ‘De drie toetsen kunnen een struikelblok zijn, maar als je ze drie keer niet haalt, hoor je ook echt niet in de advocatuur thuis. Daar worstel ik wel mee. Niet iedereen die in de opleiding zit, is per definitie geschikt om advocaat te zijn en de opleiding zelf is er niet op toegerust om deze personen eruit te filteren en af te laten vallen. Je kunt mensen ook een dienst bewijzen door te stellen dat ze mogelijk kunnen afvallen.’

Streng toetsbeleid of niet, achteroverleunen is er volgens de jonge advocaten tijdens de opleiding niet bij. Integendeel, veel situaties waar advocaten in de praktijk mee te maken hebben, worden in de digitale leeromgeving en tijdens de opleidingsdagen en praktijksimulaties zo realistisch mogelijk nagebootst. ‘We moesten uit onze comfortzone stappen en dat was best spannend en pittig,’ zegt Van Nierop. Van Nierop herinnert zich vooral de mondelinge tentamens van de LFS nog als de dag van gisteren. ‘Als advocaat moet je kunnen improviseren en je ergens juridisch en communicatief uit kunnen redden. Dat heb ik geweten. Het was heel stressvol, maar ook heel leerzaam.’

Cognitie, vaardigheden en ethisch besef

De UO kijkt tevreden terug op de afgelopen drie jaar. Volgens opleidingsmanagers Werner Tjisse Claase en Elodie Carmiggelt zijn de evaluaties van advocaat-stagiairs meestal positief. ‘Ze ervaren altijd een veilige opleidingsgroep en vinden het leuk om in gemengde groepen te zitten,’ aldus Carmiggelt. ‘Er zijn vaste trainers die doceren gericht op cognitie, vaardigheden en ethisch besef. De deelnemer staat zelf aan het roer. Het zijn best vermoeiende opleidingsdagen, want de stagiairs moeten de hele tijd zelf aan de slag en elkaar feedback geven. Didactisch gezien steek je er meer van op als je het toepast, dus dat is wat we doen. De docenten bouwen daarbij echt een vertrouwensband op met de stagiair.’

Volgens Carmiggelt wordt het programma op basis van de evaluaties steeds aangepast en doorontwikkeld. ‘We nemen de feedback van stagiairs mee en we bespreken de docentenevaluaties met elkaar. Daar gaan we vervolgens mee aan de slag voor het volgende cohort. Daarnaast hebben we expertgroepen met stagiairs. Op die manier proberen we alles steeds beter op maat te maken.’ Volgens Tjisse Claase is het doel van de opleiding om mensen zo op te leiden dat ze een goede advocaat worden. ‘Mensen uifilteren die niet goed genoeg zijn, is niet onze taak. Als een advocaat-stagiair niet goed genoeg is, zou dat moeten blijken uit het feit dat de verplichte opdrachten onvoldoende worden gemaakt. Of dat de toetsen drie keer niet gehaald worden. Dat komt voor, maar dat is wel mondjesmaat.’

Zijn collega is het met hem eens. ‘De opleiding moet niet te makkelijk zijn, maar er zijn uiteindelijk andere instanties die gaan over de vraag of een advocaat op de goede weg zit. Die filterfunctie ligt meer bij de patroon en kantoor.’

ChatGPT

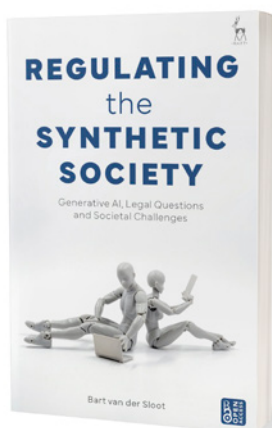
Nora Streep, executive manager van de LFS, vindt het toevoegen van vaardigheden aan het totale *curriculum* ‘een mooie stap’. De LFS zelf heeft vastgehouden aan enkele cognitieve vakken, zoals financieel toezichtrecht, herstructurering en insolventie- en ondernemingsrecht. Daarnaast is de LFS (net als de UO) extra vaardigheden gaan aanbieden, zoals procederen en presenteren, onderhandelen, ondernemerschap, digitale vaardigheden en schrijfvaardigheden. ‘Dit zijn allemaal prima aanvullingen gebleken, al hebben we ook in de inhoud van die vakken alweer het één en ander bijgeschaafd.’

De LFS is verantwoordelijk voor het niveau van de stukken op basis waarvan hun deelnemers tot de toetsdagen worden toegelaten. Dat zijn een dagvaarding en conclusie van antwoord bij het eerste jaar en een cliëntadvies en conceptcontract in het tweede jaar. ‘We oefenen met beroepsrechters en ervaren partners van de LFS-kantoren (soms *emeriti*) om de deelnemers optimaal voor te bereiden. Deze voorbereiding wordt door de deelnemers en onze interne beoordelaars als heel positief ervaren.’

De komst van ChatGPT is volgens Streep een *game changer* als het gaat om de voorbereidende stukken. ‘De eerste lichting was enorm veel tijd kwijt met het schrijven van de dagvaarding en de conclusie van antwoord. Hun opvolgers die ChatGPT of Harvey tot hun beschikking hebben vele malen minder.’ De LFS heeft naar aanleiding hiervan het vak digitale vaardigheden omgebouwd naar een vak dat zich richt op het omgaan met *artificial intelligence* (AI).

De UO denkt ook na over hoe AI, dat onderdeel is van digitale vaardigheden, geïntegreerd kan worden in de opleiding. Daarnaast zijn veiligheid, weerbaarheid, inclusiviteit, duurzaamheid/ESG en de omgang met verschillende generaties thema’s die de afgelopen tijd extra belangrijk zijn geworden. De nieuwe generatie staat alweer klaar. Vorige maand zijn 570 nieuwe advocaat-stagiairs gestart. ‘Het hoogste aantal ooit,’ aldus Tjisse Claase en Carmiggelt. Een kleine 25 procent daarvan is afkomstig van een LFS-kantoor.

gezien

AI-regulatie

De kansen van generatieve artificial intelligence (AI) lijken eindeloos, maar dat geldt ook voor de gevaren. Hoe moeten we AI-toepassingen zoals ChatGPT reguleren zodat de risico's worden beteugeld en de kansen optimaal kunnen worden benut?

Die vraag beantwoordt dr. Bart van der Sloot van het Tilburg Institute for Law, Technology, and society (TILT) in zijn boek *Regulating the Synthetic Society* (Hart Publishing, 2024). Experts voorspellen dat over vijf jaar meer dan negentig procent van alle digitale content volledig of gedeeltelijk door AI wordt gegenereerd. In zo'n 'synthetische samenleving' is mogelijk niet langer vast te stellen wat echt is en wat niet, demonstreert Van der Sloot in zijn boek. De impact van deze nieuwe realiteit op de democratie, de rechtsstaat, het functioneren van de pers en op persoonlijke relaties is volgens hem ongekend. Van der Sloot laat zien hoe synthetische technologieën zoals ChatGPT en *deepfakes* werken. Daarnaast bespreekt hij toepassingen ervan in verschillende sectoren en maakt hij duidelijk hoe generatieve AI gebruikt kan worden voor fraude, uitbuiting en identiteitsdiefstal. Verder onderzoekt hij de diepere effecten zoals het verlies van individuele autonomie en maatschappelijk vertrouwen. Om de basispijlers van onze samenleving te beschermen tegen de schadelijke gevolgen van generatieve AI is volgens Van der Sloot aanpassing van wet- en regelgeving nodig. Tien fundamentele punten behoeven daarbij aandacht, zegt hij. Zo is er dringend behoefte aan meer informatie over AI, zowel bij burgers als toezichthouders en moet er worden nagedacht over wijzigingen aan het wettelijk kader, onder meer om virtuele verkrachting strafbaar te stellen. Ook is een gespecialiseerde toezichthoudende autoriteit voor AI met ruime bevoegdheden en middelen nodig.

Fietsendieven in oorlogstijd

Nederlandse rechters velden veel vonnissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toch zagen ze zichzelf niet als verlengstuk van de bezetter, concludeert historicus Jan Julia Zurné, universitair docent Politieke Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Ze onderzocht de uitspraken van de rechtbanken van Haarlem en Den Bosch tussen 1940 en 1949, en schreef er een boek over: *Oorlogsboeven. Alledaagse criminaliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Walburg Pers). Tijdens de Tweede Wereldoorlog schoten de criminaliteitscijfers de hoogte in, vooral voor diefstal en andere vermogensdelicten. Niet alleen mensen met een vooroorlogs strafblad maakten zich hieraan schuldig, ook voorheen 'nette' burgers. Omdat het steeds slechter ging met de economie, groeide het aantal Nederlanders dat ging stelen. Sommigen van hen voelden zich door de bezettingsomstandigheden gedwongen om te stelen, anderen maakten misbruik van de situatie. Rechters probeerden de toenemende wetteloosheid in te dammen en straffen steeds vaker en strenger. Met name fietsendieven ondervonden daarvan de gevolgen. Fietsen en rubber fietsbanden werden tijdens de bezetting steeds schaarser, zeker nadat de Duitsers ze vanaf 1942 massaal in beslag namen. Die maatregel leidde tot een explosie van het aantal fietsendiefstallen in Nederland. Op een gegeven moment ging een derde tot de helft van alle rechtszaken voor de meervoudige kamers van de arrondissementsrechtbanken in Haarlem en Den Bosch over fietsendiefstal. Een Haarlemse veelpleger kreeg op enig moment twee jaar cel opgelegd. Volgens Zurné redeneerden rechters vanuit hun vooroorlogse taakopvatting. Ze wilden de openbare orde beschermen en de rechtsorde handhaven. Toen de bevrijding naderde, werden ze milder. Steeds meer verdachten mochten zonder straf naar huis, in de hoop dat ze na de bezetting weer op het rechte pad zouden belanden.

Toekomstverwachtingen

De aangenaam beknopte podcast *De Erfrechtadvocaat* bespreekt in pakweg vijftien minuten een erfrechtelijke casus.

In de eerste aflevering van het vierde seizoen praten presentatrice Inge Diepman en advocaat Joost Diks (Advocaten Familie- & Erfrecht) over de uitleg van testamenten. De casus in een notendop: testament uit 2006, concepttestament van latere datum. Erflater is in 2009 gescheiden van zijn vrouw, in hetzelfde jaar hertrouwd. De man laat een vrouw en twee kinderen achter uit het tweede huwelijk – en een broer.

Het testament uit 2006 wijst de eerste echtgenote aan als erfgenaam, met subsidiair de broer indien de vrouw niet langer echtgenote is. Daar is de tweede echtgenote het niet mee eens. Het concepttestament wijst haar aan als erfgenaam, maar is nooit ondertekend. De rechtbank Gelderland stelt de weduwe in het gelijk, waarop de broer naar het hof stapt. Dat geeft hem gelijk.

Diepman kan het niet helemaal volgen. 'Je kruipt als het ware in het hoofd van de erflater. Wat zou die bedoeld hebben? Dat is toch niet zo moeilijk als er een concepttestament ligt, het staat er gewoon in!'

Wat weegt nu het zwaarst, het testament of het concept? De Hoge Raad, die zich in 2023 over de zaak boog, biedt uitsluitsel. Ook de toekomstverwachtingen die de erflater had bij het opstellen van de uiterste wil zijn van belang. Het concepttestament telt dus toch mee. De Hoge Raad verwijst zaak terug naar een ander hof. Mensen die dit soort kwesties willen voorkomen, doen er goed aan hun testament periodiek te herzien, is de les van Joost Diks.

Mr. X kopieert wederpartij in

Ook een mail aan de advocaat met een kopie (cc) naar de wederpartij geldt als 'rechtstreeks aan de wederpartij', zegt de tuchtrechter.

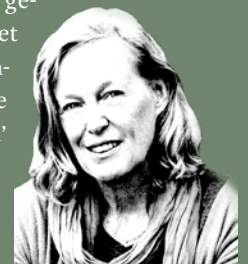
De cliënt van mr. X kocht een woning maar kreeg vóór de levering een geschil met de verkopers. Op een gegeven moment stuurt mr. X de advocaat van de wederpartij een mail met ontbinding van de koopovereenkomst en sommatie aan zijn cliënten voor de boete van € 55.000.

Als mr. X zestien dagen later nog niks gehoord heeft, stuurt ze per e-mail een brief waarin ze incassomaatregelen aankondigt. Die mail gaat in cc ook naar de wederpartijen zélf, met een beroep op de uitzondering in lid 2 van gedragsregel 25: rechtstreekse benadering mag, als dat voor een 'aanzegging met rechtsgevolg' noodzakelijk is. De verkopers klagen bij de Raad van Discipline Arnhem-Leeuwarden dat mr. X met die laatste mail gedragsregel 25 heeft overtreden, met het kennelijke doel hen onder druk te zetten.

Tijdens de zitting erkent mr. X dat haar beroep op lid 2 niet opgaat. Toch valt haar niets te verwijten, zegt ze, omdat ze de mail niet 'rechtstreeks' maar slechts in cc ter kennisname heeft gestuurd. Ze wilde zeker weten dat haar bericht de verkopers snel zou bereiken en het contact met de advocaat was moeizaam. Misschien zouden de verkopers na lezing alsnog bereid zijn om te schikken en dat zou in ieders belang zijn, aldus mr. X.

De Raad van Discipline gaat er niet in mee. Ook een in cc verstuurd bericht geldt als rechtstreeks aan de wederpartij verstuurd bericht. Door dit te doen, heeft mr. X de 'filterfunctie' van de advocaat miskend. Het feit dat de advocaat van de wederpartij zelf zijn cliënten inkopieert maakt dat niet anders. Die berichten zijn immers van een andere orde, aldus de raad.

Moeizame relatie of niet, mr. X had de gedragsregels moeten naleven. De klacht is dus gegrond. Een maatregel blijft uit, omdat ze inkeer toonde en klagers excuses aanbood. De vraag is: in welke gevallen moet een aanzegging per se persoonlijk gebeuren? In de praktijk wordt er vooral vergeefs een beroep op gedaan. Kan die uitzondering in de gedragsregels niet beter worden geschrapt of aangepast? Temeer daar het Hof van Discipline de persoonlijke aanzegging slechts als voorbeeld noemde van een 'rechtens aanvaardbare reden' om van de regel af te wijken (ECLI:NL:TADRARL:2024:54).

Coronaschulden

Fiscaal advocaten hekelen willekeur bij fiscus

— door **Carmen Geukers**

De invordering van coronaschulden bij ondernemers loopt spaak door personeelstekort bij de fiscus. Ondernemers die zich melden vangen vaak bot, terwijl anderen in de luwte blijven. Deze willekeur zorgt voor onzekerheid en spanning onder cliënten, zien fiscaal advocaten.

‘Als een ondernemer met betalingsproblemen zich meldt voor overleg met de Belastingdienst, dan is maatwerk gewenst. Er moet een oplossing komen, zodat die ondernemer weer verder kan,’ zegt Ron Jeronimus, advocaat fiscaal (straf)recht bij Hertoghs advocaten in Breda. ‘Op dit moment zie je dat op zo’n verzoek simpelweg een “nee” terugkomt.’ Jeronimus doelt op verzoeken van ondernemers die tijdens de coronaperiode minder inkomsten hadden en daarom het betalen van verschuldigde loon- en omzetbelasting mochten uitstellen. Ondernemers moeten deze belasting nu terugbetalen, naast de lopende belastingverplichtingen. Een deel van hen kan of wil dat niet. De Belastingdienst startte in september 2023 met het invorderen van deze achterstallige belasting. Dat verloopt niet zonder slag of stoot. Uit een rapport van de Algemene Rekenkamer, getiteld ‘Focus op coronabelastingsschulden’, dat afgelopen februari verscheen, bleek dat de inning van zo’n 2,9 miljard euro in gevaar komt. Oorzaak: de Belastingdienst komt zo’n vierhonderd medewerkers tekort. Door dat capaciteitsprobleem heeft de inning van de coronaschulden inmiddels de laagste prioriteit. Dat leidt tot willekeur in de behandeling van ondernemers, zien fiscaal advocaten.

UITSTEL VAN EXECUTIE

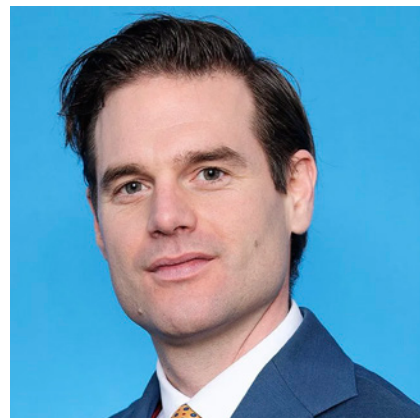
Welwillende ondernemers die zich op eigen initiatief melden voor een betalingsregeling grijpen vaak mis, ziet Jeronimus. Daar staat volgens hem tegenover dat

ondernemers die een afwachtende houding aannemen veelal met rust gelaten worden door de fiscus. ‘Als een ondernemer niet reageert op verzoeken van de fiscus om zich te melden omdat de fiscus wil gaan innen, dan wordt daar niet op teruggekomen.’

Paulien Waninge, fiscaal advocaat bij PlasBossinade in Groningen, herkent dat beeld. ‘Een ondernemer die zijn nek uitsteekt en probeert tot een oplossing te komen, loopt inderdaad het risico dat hij bij een ontvanger terecht komt die geen flexibiliteit toont. Een andere ondernemer zegt: ik kom pas uit de startblokken als de fiscus bij mij op de stoep staat. Gezien de onderbezetting bij de Belastingdienst kan dat best lang duren.’

Toch is afwachten geen methode om onder invordering uit te komen, benadrukt ze. ‘Het is slechts uitstel van executie. Je kunt op dit moment nog een tijdje je kop in het zand steken en dan is de kans groot dat het nog wel even duurt voordat de Belastingdienst aanklopt. Maar dát ze op een bepaald moment aankloppen, is een gegeven.’

Niet alle ondernemers hebben de luxe om te kunnen afwachten. ‘Door de willekeurige procedures die de Belastingdienst volgt, ga je zien dat bedrijven aan wie geen maatwerk wordt verleend failliet worden verklaard,’ voorspelt Jeronimus. ‘Daarnaast kun je verwachten dat ondernemers besluiten het heft

Ron Jeronimus

DÉ PARTNER VOOR DE ADVOCATUUR

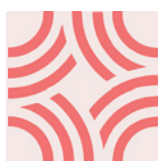
Wij zijn een ambitieus gerechtsdeurwaarders-
kantoor en **dé partner voor de advocatuur.**

Wij staan voor een accurate behandeling van
uw opdrachten, een vast contactpersoon voor
uw vragen en natuurlijk het zeer snel betekenen
van uw exploiten door heel Nederland.

GERECHTSDEURWAARDERS
**VELTHOVEN
DE KONING**

Bahialaan 500A • 3065 WC Rotterdam
010 - 820 88 16 • opdracht@vdk-gdw.nl

www.vdk-gdw.nl

Admediabooking.com

**Uw vacature plaatsen in A-titels + binnen enkele seconden
social media activeren was nog nooit zo makkelijk!**

**Bezoek Admediabooking.com:
verveelvoudig vacature-response en doelgroepcontact**

- hou de regie in eigen hand en genereer binnen 15 seconden een tailormade pakket
- profiteer van portfolio power + SEA SEO
- mis geen innovatie, response en tot 50% bonuskorting

P.S. Weet waar je moet zijn als resultaat telt.

‘Cliënten vragen zich af: hangt dwanginvordering nu boven mijn hoofd? Dat is een vervelende situatie’

in eigen hand te nemen en zichzelf failliet verklaren of overgaan tot turboliquidatie van hun onderneming. Terwijl deze scenario's met een betalingsregeling wellicht te voorkomen waren geweest.'

MAATWERK

Dat maatwerk uitblijft, heeft alles te maken met de capaciteitsproblemen bij de Belastingdienst, zegt Waninge. 'Stel: ik verzoek de fiscus om uitstel van betaling of kwijtschelding voor een ondernemer met betalingsproblemen. Dan is het buitengewoon ingewikkeld om überhaupt een mens van vlees en bloed aan de lijn te krijgen.'

Waninge is ook voorzitter van de tienkoppige commissie Invordering van de Nederlandse Vereniging van Advocaten-Belastingkundigen (NVAB). De commissieleden schetsen volgens haar eenzelfde beeld. 'Als het al lukt om met iemand in overleg te gaan, loopt een aantal van ons, onder wie ikzelf, ertegenaan dat de ontvangers niet goed in staat zijn om met je mee te denken.'

'De fiscus is een overheidsorgaan en dient zich te houden aan de algemene beginselen van behoorlijk bestuur,' vervolgt Waninge. 'In dat kader moet hij nagaan: wat is zorgvuldig? Is het zorgvuldig om een onderneming die in principe bestaansrecht heeft, maar door de coronaperiode in de problemen is gekomen, het vel over de oren te trekken? Om te zeggen: nee, wij werken niet mee aan een akkoord? In het kader van die zorgvuldigheid vind ik daar wel wat van.'

Ivo Janssens, belastingadviseur en advocaat-partner bij Delissen Martens in Den Haag heeft een andere ervaring. 'Ik ben wel in gesprek met de Belastingdienst, al hebben we nog geen heel concrete afspraken kunnen maken. In de gesprekken die ik voer, zegt de Belastingdienst: het is niet zo dat er is helemaal niks mogelijk is, maar je moet wel met een reëel voorstel komen.'

Terwijl een welwillende houding van de Belastingdienst juist het uitgangspunt zou moeten zijn. Dat werd vastgelegd in de Tijdelijke instructie saneringen uit augustus 2023. 'De ontvanger neemt bij de behandeling van verzoeken om sanering die door ondernemers zijn ingediend tijdelijk een soepele houding aan vanwege de coronacrisis. Ofwel: bij twijfel toekennen,' zo valt te lezen in de betreffende memo. In de praktijk

pakt dat volgens Waninge anders uit. 'Het is niet tot in het DNA van de fiscus doorgesijpeld, zal ik maar zeggen. Je ziet toch vaak dat men "nee, tenzij" zegt, terwijl het eigenlijk "ja, tenzij" zou moeten zijn.'

AANMANING

Daar komt nog bij dat het administratieve proces evenmin naar behoren verloopt. Volgens de gebruikelijke werkwijze verstuurt de fiscus eerst een herinnering, dan een aanmaning en vervolgens een dwangbevel. Nadat al die stappen zijn doorlopen, kan dwanginvordering volgen. Als een ondernemer een verzoek indient tot uitstel van betaling of kwijtschelding, komt de invordering stil te liggen tot een beslissing is genomen.

Jeronimus: 'Vaak volgen toch herinneringen en aanmaningen, met bijbehorende kosten. En je weet: als je dan niets doet, volgt een dwangbevel.' De herinnering is kosteloos, een aanmaning kost negentien euro. De kosten van een dwangbevel zijn afhankelijk van de hoogte van de schuld en kunnen oplopen tot 14.597 euro.

Deze handelwijze jaagt niet alleen ondernemers, maar ook de fiscus onnodig op kosten, waarschuwt Jeronimus. 'Een ondernemer die bezwaar maakt tegen de kosten en zich daarbij laat bijstaan door een advocaat, heeft bij een gegrond bezwaar recht op een onkostenvergoeding van 310 euro. Ik verwacht dat veel belastingplichtigen deze onkosten uitbetaald krijgen.'

GROTE BROEK

Regelmatig kondigt de Belastingdienst aan over te gaan tot invordering, om dat dreigement vervolgens niet waar te maken, aldus Waninge. 'Ik maak mee dat de Belastingdienst geen uitstel van betaling of kwijtschelding verleent en ik ook van de directeur een afwijzing krijg. Dan trekken ze een grote broek aan en sturen ze een briefje: u moet binnen tien dagen, ik noem maar iets, vier ton betalen. En vervolgens gebeurt er niks, geen beslaglegging of faillissementsaanvraag.' Ook dit wijt ze aan capaciteitsproblemen. 'Er zijn gewoon véél te weinig belastingdeurwaarders. De fiscus heeft onvoldoende mankracht om in actie te komen.'

Paulien Waninge

‘Als een ondernemer niet voor maatwerk in aanmerking komt, dan moet de fiscus doorpakken. Je kunt mensen niet laten bungelen’

Het zorgt voor veel onzekerheid en spanning bij hun cliënten, zien de advocaten. Janssens: ‘Cliënten vragen zich af: hangt dit nu boven mijn hoofd? Dat is een vervelende situatie. Uiteindelijk moet die belastingschuld ingelost worden. Je merkt dat ze denken: wat als straks toch die dwanginvordering komt en de hele schuld in een keer betaald moet worden? Dan is het einde oefening, dus kan ik maar beter meteen de stekker eruit trekken.’

RECHTSBESCHERMING

Ondernemers kunnen weinig beginnen als de Belastingdienst het treffen van een regeling weigert. Tegen die beslissing staat administratief beroep open bij de directeur. ‘De slager keurt zijn eigen vlees,’ aldus de advocaten. De directeur is ook onderdeel van de Belastingdienst. Hij beoordeelt of de ontvanger in redelijkheid tot het bestreden besluit kon komen. Hij doet

geen onderzoek naar de feiten en omstandigheden. ‘Het is een vrij formele toets,’ legt Janssens uit. ‘Als de ontvanger zegt: de ondernemer heeft niet aan zijn lopende betalingsverplichtingen voldaan, dan zal de directeur oordelen dat de ontvanger op de juiste gronden de betalingsregeling heeft afgewezen.’ Tegen de beslissing van de directeur staat geen bezwaar of beroep open. ‘In de praktijk betekent dat eigenlijk dat de beslissing van de ontvanger met de stempel wordt bevestigd,’ aldus

Jeronimus. ‘Qua rechtsbescherming ben je als ondernemer aan de goden overgeleverd.’

Al sinds 2016 bestaat het plan om de belastingrechter bevoegd te maken in plaats van de directeur. Dat moet de rechtsbescherming verbeteren. De staatssecretaris liet in juli 2023 aan de Tweede Kamer weten dat vanaf 2027 een beslissing van de ontvanger op een verzoek om uitstel van betaling of kwijtschelding voor bezwaar en beroep vatbaar is. Tot die tijd staat de gang naar de civiele rechter open, maar vanwege de kosten en doorlooptijd is dat voor ondernemers geen aantrekkelijke optie.

Jeronimus ziet wel een lichtpuntje: de doorlooptijd van het administratief beroep kan oplopen tot wel drie maanden. ‘In die tijd kun je proberen om iets te regelen, om alsnog in gesprek te komen met de ontvanger. De herbeoordeling door de directeur is bijzaak, in de doorlooptijd zit de winst.’

STANDAARDBELEID

Wat kunnen de advocaten dan nog voor hun cliënten betekenen als het niet lukt om een regeling te treffen en het beroep bij de directeur ook niets uithaalt? Janssens: ‘Dan ga ik alvast wat verder vooruitdenken. Wat in geval van faillissement, wat zijn daarvan de consequenties? Of een eventuele doorstart?’

Hoe moet dit verder? Een algehele kwijtschelding van de coronaschulden is wat Waninge betreft in ieder geval niet de oplossing. ‘Dan zeggen mensen die alles netjes betaald hebben: ja hallo, ik heb betaald en een ander krijgt kwijtschelding en ik niet?’

De Wet homologatie onderhands akkoord (WHOA) is volgens verschillende advocaten in de commissie Invordering van de NVAB de weg naar een snellere afhandeling. ‘Als je aan de Belastingdienst kenbaar maakt dat je een WHOA-traject in wilt, dan kom je in één keer bovenaan de lijst te staan,’ zegt Waninge. ‘De Belastingdienst heeft daar speciaal een aantal mensen voor vrijgemaakt.’

Verder is het volgens Waninge de hoogste tijd dat de fiscus stappen gaat zetten. ‘Er moet, op een of andere manier, toch echt meer personeel komen. Tot die tijd zouden ze bijvoorbeeld een standaardbeleid kunnen invoeren, zodat een verzoek standaard goedgekeurd wordt en er een route komt om daarvan af te wijken. En als een ondernemer echt niet voor uitstel van betaling of kwijtschelding in aanmerking komt, dan moet de fiscus ook doorpakken. Je kunt mensen niet maar gewoon laten bungelen.’

De Belastingdienst doet zijn best om driehonderd deurwaarders te werven, liet staatssecretaris Van Rij van Financiën de Tweede Kamer onlangs weten. Van Rij heeft beloofd in de komende Voorjaarsnota meer tekst en uitleg te geven over de personele bezetting bij de fiscus.

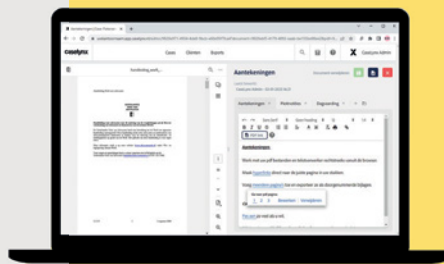

Ivo Janssens

Hallo paperless lawyer, vaarwel fysieke dossiers

Nieuw: Caselynx, het softwarepakket
voor dossiervoorbereiding en presentatie
voor de advocatuur

- **Nooit meer producties of bijlagen printen, stapelen en opnieuw scannen**
Voeg automatisch doorgenummerde tussenbladen toe aan uw documenten, in uw eigen huisstijl en voorzien van hyperlinks
- **Al uw digitale dossiers veilig op één plek**
Nooit meer zoeken naar die ene pagina, maar razendsnel vinden wat u nodig heeft met één klik op een link
- **Werk samen**
Voeg zelf nieuwe gebruikers toe en machtig ze om in uw dossiers te werken
- **Gemaakt voor advocaten, ontwikkeld door advocaten**
Geen ingewikkeld product gemaakt door softwarebouwers, maar een applicatie met het gebruiksgemak voor advocaten als uitgangspunt

Neem nu een gratis en vrijblijvend
een maand **proefabonnement**

caselynx

 OUTVIE
Connecting Knowledge & Networking

*Juridische opleidingen in 2024
om direct uw PO-punten te behalen*

Uw kennis bijspijkeren!

*Ontwikkel uw vaardigheden en
vergroot uw impact als juridisch professional*

cedeo erkend
Open

NEDERLANDSE ORDE VAN ADVOCATEN

Bekijk het volledige aanbod op
outvie.nl/legal

‘Mijn vertrouwen in de rechtsstaat kreeg een knauw’,

— door **Nathalie de Graaf**
beeld **Martijn Gijbertsen**

Na een melding bij Veilig Thuis stond advocaat Chris Sent (59) ouders bij die werden verdacht van kindermishandeling. Het OM vroeg in 2021 om uithuisplaatsing, in een civiele zaak. ‘Er was sprake van totale willekeur, ik heb er nachten van wakker gelegen.’

‘**W**at zie ik over het hoofd, dacht ik. Wat kan ik hier juridisch tegen beginnen? Hoe kan het zijn dat de primaire beginselen van het recht niet worden toegepast? Ik voelde me machteloos en gefrustreerd. Als advocaat heb ik vertrouwen in onze rechtsstaat. Maar in deze zaak werd er totaal geen recht gedaan.

Na een melding bij Veilig Thuis stond ik in 2019 de ouders bij die verdacht werden van kindermishandeling, voortvloeiend uit het münchhausen-by-proxysyndroom. Het kinderdagverblijf van hun dochter had het vermoeden geuit

dat de dochter kleiner werd gehouden dan nodig. Er was sprake van een ontwikkelingsbedreiging. Dat werd geenszins door het dossier ondersteund. Sterker nog, de feiten in het dossier stonden haaks op die vermoedens. De zaak kwam in handen van de Raad voor de Kinderbescherming en die concludeerde dat er geen redenen waren voor ongerustheid. Zolang er geen nieuwe feiten en omstandigheden aan het licht kwamen, werd de zaak gesloten. De ouders kregen een afsluitbrief en de rust keerde terug.’

GEEN RECHTSBESCHERMING

‘Een paar jaar later kreeg ik plotseling het verzoek vanuit het Openbaar Ministerie om alle medische gegevens te overleggen. Ze gingen om een uithuisplaatsing verzoeken. Ik was verbaasd. Op grond waarvan wilden ze die dossiers inzien? Het OM was toch niet bevoegd? Dit betrof immers een civiel verzoek, geen strafrecht. En daarbij was de zaak gesloten.

De ouders mochten daar dan toch op vertrouwen?

Toen ik weigerde de medische gegevens te overleggen, brak de hel los. In een zitting voor de eenvoudige kinderrechtster beriep het OM zich op artikel 1:255 BW. Daarin staat één los zinnetje dat ook het OM om een uithuisplaatsing kan verzoeken. Dit is echter verder niet met waarborgen omgeven. Toen ik een beroep deed op artikel 6 EVRM gaf de rechter aan dat dit artikel niet van toepassing zou zijn op

civiel recht, terwijl de eerste zin van dat artikel dat nadrukkelijk benoemt. Ik voelde zoveel onmacht. Als advocaat stond ik met mijn rug tegen de muur. Dit klopte juridisch niet, er was sprake van willekeur en ik had het vermoeden dat het OM voor het karretje was gespannen van Veilig Thuis. Al vaker was het me opgevallen dat de adviezen van Veilig Thuis klakkeloos worden gevolgd door de rechter. Terwijl Veilig Thuis wel érg snel conclusies trekt; er wordt zeer gering onderzoek gedaan na een melding. In het jeugdrecht is er weinig rechtsbescherming. Moet er in een strafzaak een redelijk vermoeden zijn, in het jeugdrecht is een melding voldoende.

Ondertussen was een klinische opname voor de dochter al geregeld. De ouders gingen er aan onderdoor. Ze sliepen niet meer en de vader kreeg gezondheidsklachten. Ook op mij had deze zaak impact. Als er aan waarheidsvinding zou worden gedaan, had men direct kunnen zien dat de melding niet klopte. Maar Veilig Thuis doet niet aan waarheidsvinding en daardoor alleen al ontbreekt het aan rechtsbescherming.

Ik ging in partieel hoger beroep tegen de ontvankelijkheid van het OM. Daarnaast heb ik de rechtbank verzocht medisch specialisten te horen als getuigen. Zij bevestigden het verhaal van de ouders. In dit soort zaken wordt vaak gezegd dat de behandelaars “het niet zo goed zien” omdat ze “beïnvloed zijn door de ouders”. Daar ging de rechtbank gelukkig niet in mee.

Omdat ik inhoudelijk alsnog gelijk had gekregen, had ik geen belang meer bij het hoger beroep. Dat heb ik moeten intrekken. Als jurist vond ik dat jammer, omdat de vraag of het OM ontvankelijk kan zijn in een civiele zaak – waar dat normaal gesproken de Raad voor de Kinderbescherming is – onbeantwoord is gebleven.’

TUCHTCOLLEGE

‘De Veilig Thuis-arts in kwestie heb ik voor het Tuchtcollege gedaagd. De uitspraak moet nog komen. Het is niet de eerste keer dat er sprake lijkt van een tunnelvisie, waarbij direct kindermishandeling wordt aangenomen zonder eerst de feiten te checken. Een kwalijke zaak, want hiermee helpen en beschermen we geen kinderen. Sterker nog, juist het tegenovergestelde. Hoewel de zaak tot een goed einde is gekomen, voel ik me nog steeds gefrustreerd. Mijn vertrouwen in de rechtsstaat heeft een knauw gekregen. Dit keer is het goed afgelopen, maar de volgende keer? Ik houd mijn hart vast.’

Impact

In de rubriek *Impact* vertelt een advocaat over een zaak die bovengemiddeld veel indruk maakte, daarmee het maatschappelijke belang van de advocatuur onderstrepend. Heeft u een soortgelijke ervaring die u wilt delen, stuur dan een e-mail naar redactie@advocatenblad.nl.

Over Cyber aanvallen wordt angstvallig gezwegen

— door Marco de Vries

Cybercrime is een groeiend probleem, ook voor advocaten. Basishygiëne en cyberweerbaarheid zijn volgens deskundigen minstens zo belangrijk als beveiliging. ‘Op een moment van onachtzaamheid ben je aan de beurt.’

‘**W**e hebben last van een data-incident dat een klein aantal opslagservers raakt,’ zo meldt het Londense hoofdkantoor van Allen & Overy in een statement op 9 november vorig jaar. Het werk van de vijfduizend advocaten en andere werknemers op de wereldwijd 28 vestigingen kan gewoon doorgaan, zo bezweert de multinational, zij het ‘met enige hinder veroorzaakt door maatregelen om het incident binnen de perken te houden’. Cliënten van wie data in het incident betrokken zijn, zullen daarvan op de hoogte worden gesteld.

Kort voor het verschijnen van het raadselachtige statement hebben cyberjournalisten op sociale media onthuld dat de juridische reus is gehackt door LockBit, de meest geavanceerde cybercrimebende van dit moment, opererend vanuit Rusland. Op het darkweb prijkt A&O op de lijst met slachtoffers. Als ze voor 28 november niet betalen, dan dreigen de gijzelaars buitgemaakte documenten te openbaren. Eén dag voor het verstrijken van de deadline verdwijnt A&O van de lijst. Er worden geen geheime documenten gepubliceerd. Commentatoren wereldwijd trekken de conclusie dat het concern losgeld zal hebben betaald, maar A&O zelf houdt de kaken stijf op elkaar, ook na een internationale politieactie in februari, die LockBit een zware slag toebrengt. Zowel de Amsterdamse als de Londense woordvoerder van A&O mag niets over de kwestie melden en verwijzen naar het statement van 9 november: een data-incident dat zich daarmee al maanden voortsleept. Of nooit heeft plaatsgevonden. Wie het weet, mag het zeggen.

Zwijgen, ontkennen en als, het niet anders kan, bagatelliseren: het lijkt een houding die ook sommige Nederlandse advocatenkantoren aannemen. Cybercrime is een groeiend probleem. Internationaal zijn ook andere grote advocatenkantoren populaire targets gebleken. Eerder werden bijvoorbeeld DLA Piper en Deloitte getroffen en Bloomberg meldde vorig jaar dat tachtig grote, Amerikaanse advocatenfirma’s zouden zijn gehackt vanuit China.

HACKS

Er valt geen reden te bedenken waarom de grensoverschrijdende cyberbendes Nederlandse advocaten zouden willen ontzien. De Autoriteit Persoonsgegevens registreert al meer dan twintigduizend meldingen per jaar, waarbij persoonsgegevens zijn buitgemaakt. Mkb-bedrijven, waaronder de meeste advocatenkantoren, zijn extra kwetsbaar, omdat ze minder budget hebben voor professionele IT-beveiliging. Maar hoeveel meldingen de privacywaakhond krijgt vanuit de

balie kan de woordvoerder niet nagaan. Ook de NOvA krijgt geen meldingen van hacks. De dekens houden toezicht op de kantoren. ‘Cybersecurity hoort bij het toezicht,’ bevestigt de Amsterdamse deken Jacqueline Schaap, ‘verder horen kantoren ons op de hoogte te stellen als er iets gebeurt. In onze regio zijn de meeste internationale kantoren, maar we krijgen bijna nooit meldingen. De vorige deken heeft er twee jaar geleden één gehad.’

Ook het nieuwsarchief levert maar weinig op. De redactie van *Quote* ontving drie jaar geleden rare mailtjes vanuit de gehackte mailservers van twee advocatenkantoren: eenmanskantoor Quist uit Dordrecht en Wille Donker advocaten uit Bodegraven. Beide kantoren wilden toen tegen *Quote* niet reageren en voor dit artikel nu nog steeds niet. De redactie van het *Advocatenblad* ontving onlangs een phishingmail vanuit een

‘Hoe de beveiliging technisch geregeld en bijgehouden moet worden is een uitdaging, zeker voor kleinere kantoren’

gekraakte mailbox van Turnaround Advocaten uit Utrecht. Ook dat kantoor wil geen nadere uitleg geven. ‘Het is te pijnlijk,’ zegt Alexander Freund, Senior Information Security Consultant bij adviesbureau ICTRecht. ‘Advocaten beheren bijna altijd gevoelige informatie. Cyberbeveiliging ligt in het verlengde van hun beroepsgeheim. Dat besef is er natuurlijk, maar hoe de beveiliging technisch geregeld en bijgehouden moet worden is een uitdaging, zeker voor kleinere kantoren.’

‘Er heerst een enorme schaamte bij slachtoffers,’ beaamt advocaat Jeroen Sprangers, partner bij REIN Advocaten & Adviseurs. Het kantoor met vestigingen in Groningen, Assen en Emmen staat regelmatig gehackte bedrijven bij. ‘We hebben samen met de politie en de banken onlangs nog een paar ton losgeld terug weten te halen uit Oost-Europa.’ Zeven jaar geleden werd het kantoor zelf geraakt. Een medewerker klikte op een link in een op het oog normale mail van een leverancier. Razendsnel werden cruciale systeembestanden gegijzeld. ‘Je bent twee, drie uur werk kwijt en je kunt op dat moment ook niet verder. Gelukkig was het op een maandagmorgen. Een collega moest wel naar een kort geding, maar die had zijn stukken gelukkig al geprint. We besloten het losgeld niet te betalen en hebben heel hard gewerkt om vanuit onze back-ups alles zo snel mogelijk weer te repareren.’

Hoewel er geen cliëntgegevens waren buitgemaakt, besloot het kantoor naar buiten open kaart te spelen.

GenIA-L

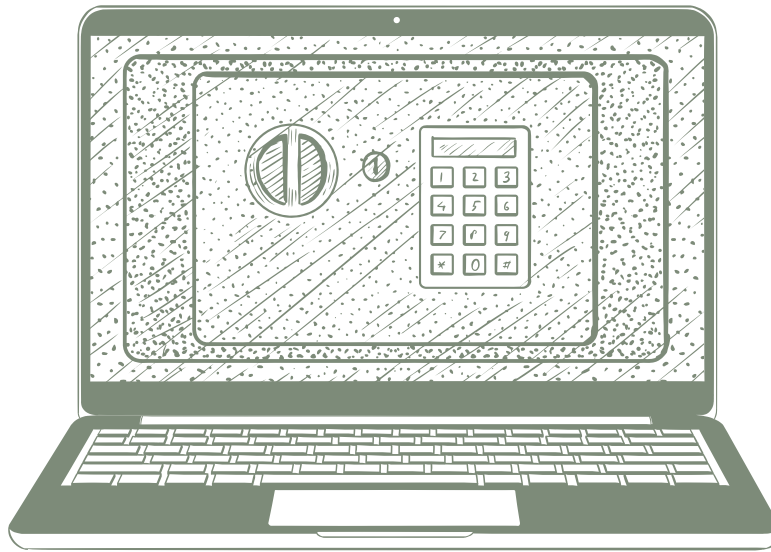
SLIMMER WERKEN MET AI

GenIA-L transformeert jouw juridische adviespraktijk met slimme AI toepassingen. In combinatie met betrouwbare en gevalideerde bronnen uit OpMaat geeft GenIA-L onderbouwd antwoord op jouw onderzoeksvraag, compleet met bronvermelding en referentie. Zo heb je precies de juiste kennis en inzichten paraat om sneller, beter en slimmer te kunnen werken. Nu ben jij klaar voor wat er vandaag én morgen van je wordt gevraagd.

GA VOOR MEER INFORMATIE NAAR: [SDU.NL/GENIAL](https://sdu.nl/genial)

Sdu

‘Als er inbrekers actief zijn, sein je elkaar als ondernemer toch ook in? Ik heb onze ervaringen vaak gedeeld, ook op verzoek van het ministerie van Justitie en Veiligheid. We willen andere kantoren waarschuwen. Maar de reactie van collega’s is vaak: dat overkomt ons niet, want wij hebben alles goed beveiligd. Ik vind dat lariekoek. Als men wil inbreken, dan breekt men in. Als zelfs het Pentagon gehackt is, dan kan het de beste overkomen. De kans is eigenlijk heel groot. Gelukkig zijn er heel veel bedrijven in Nederland en de advocatuur is maar een kleine branche. Maar het moet zich veel vaker voordoen dan we weten.’

TRAININGEN

Absolute veiligheid bestaat niet, beaamt Freund van ICTRecht. Hij werkte zelf jaren als advocaat bij Clifford Chance. Toen cybercrime zich een paar jaar geleden ontpopte tot een miljoenenbusiness, besloot hij zich te specialiseren als consultant. ‘Bij grote kantoren is er zeker aandacht voor het onderwerp, hoewel oudere partners aan het eind van hun loopbaan soms aanhikken tegen grote investeringen op dat gebied. Het zal hun tijd wel duren en ze hebben soms ook een kennisachterstand op dat vlak.’

Vergeleken met branches als de zorg, het onderwijs, gemeenten en het notariaat blijven de advisering en dienstverlening vanuit ICTRecht aan advocaten tot nu toe achter. Misschien komt dat omdat er in Nederland voor zover bekend nog geen grote ongelukken zijn gebeurd. De lijst met gehackte gemeentes, universiteiten en ziekenhuizen is lang en de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie leerde zijn lesje met het DigiNotar-debacle. ‘We geven trainingen aan notariële kantoren in het kader van hun nieuwe gedragscode Informatiebeveiliging. Voor de advocatuur is zo’n gedragscode er nog niet.’

Ook de recente commotie rond de uitgelekte opnames van gesprekken tussen Peter R. de Vries en Khalid

Kasem heeft de discussie daarover nog niet aangewengeld. De vraag hoe de audiobestanden van de telefoon van Peter R. de Vries in handen kwamen van de zogenaamde ‘drie musketiers,’ die ze doorspeelden naar het AD, is nog onbeantwoord. In de media is geopperd dat de telefoon zelf of de elders opgeslagen geluidsopnames ergens in de cloud zouden kunnen zijn gehackt. ‘Ik kan en mag er helaas niks over melden,’ reageert advocaat Royce de Vries. ‘Er is geen datalek op ons kantoor vastgesteld. Dat geldt zowel voor mijn vorige kantoor als De Vries Van Spanje.’

Toch kan het juist ook fout gaan in het grijze gebied van apparaten rond het beveiligde systeem: mailtjes die binnenkomen en op de telefoon of tablet worden geopend, camera’s, printers, intercoms, slimme kantoorverlichting, ijskasten, cv-installaties en andere randapparatuur die wordt aangesloten, mensen die thuiswerken of op locatie. Het wordt steeds moeilijker om alles te beveiligen en bij te houden. ‘Ook kleinere kantoren werken tegenwoordig vanuit de cloud,’ aldus Freund, ‘denk aan Microsoft 365. Dat is niet per se onveiliger, als je maar weet wat je doet. Veel advocaten werken vanuit hun inbox, onbeveiligde e-mail met belangrijke documenten als bijlage eraan. Je moet mensen trainen in basishygiëne zoals encryptie en documenten opslaan in beveiligde mappen.’

‘Ik heb zoals iedereen regelmatig vergaderingen bij een Van der Valk,’ vertelt Sprangers, ‘als ik dan gesprekspartners gewoon de open wifi daar zie gebruiken, val ik van mijn stoel. En al die apparaten die thuis automatisch synchroniseren. De gedachte dat een document van een cliënt zo digitaal rond gaat zweven door de cloud is doodeng.’

Spelen bij de grote kantoren zakelijke belangen en bedrijfsgeheimen – koersgevoelige informatie, overnamebesprekingen, patenten, aanbestedingen – andere rechtsgebieden draaien weer om andere geheimen. En ook hier is zo langzamerhand alles gedigitaliseerd,

ook in de uitwisseling van stukken met de griffies van de rechtbanken en gerechtshoven. De fax en de dozen met ordners hebben plaatsgemaakt voor een advocatenportaal op mijnrechtspraak.nl, waar je met de advocatenpas en een identificatiekastje kunt inloggen. Zijn bijvoorbeeld digitale strafdossiers voldoende beveiligd? ‘Er zijn ons geen gevallen bekend van

gelijk kunnen herstellen van een aanval. En ook monitoring en detectie om dreigingen te zien aankomen. Kunstmatige intelligentie kan leiden tot toename van risico’s. Bijvoorbeeld betere phishingmails, qua taalgebruik en opmaak niet meer van echt te onderscheiden. Maar AI helpt ook bij slimme detectie en monitoring. Het werkt twee kanten op.’

‘Zorg dat je blijft. En dan is het maar een beetje hopen en geluk hebben dat het aan je voorbijgaat’

problemen met dat systeem,’ zegt strafpleiter Dennis Wolters, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten. Cliënten in voorarrest krijgen de stukken nog op papier, maar bij dossiers groter dan vijf ordners mogen ze een digitale versie bijhouden op een laptop. ‘De vertrouwelijkheid van het dossier is relatief, want de cliënt kan het delen met wie hij wil en een eventuele celgenoot heeft ook toegang. Maar ik denk dat een gemiddeld strafdossier ook niet interessant is voor een cybercrimineel.’

Zijn eigen kantoor, Wolters Strafrechtadvocaten, werd een paar jaar geleden wel gehackt. ‘Op een moment van onachtzaamheid ben je aan de beurt. Een phishingmailtje dat een collega opende. Het ging de hackers niet om de informatie, maar om het systeem plat te leggen. Dat je er niet meer in kunt. We hebben het losgeld niet betaald en gewoon ons gezond verstand gebruikt en alles laten terugplaatsen vanuit de back-ups. Zorg dat je blijft, is mijn advies, en dan is het maar een beetje hopen en geluk hebben dat het aan je voorbijgaat.’

KUNSTMATIGE INTELLIGENTIE

In de wapenwedloop tussen criminele hackers en beveiligers is AI het nieuwe wapen. Hackers gebruiken het om bedrijven op het internet te scannen op zoek naar zwakke plekken, zo legt Freund uit. ‘De businessmodellen veranderen. Vroeger kon je zeggen: wij zijn niet interessant voor hackers, maar dat geldt al lang niet meer. Ze leggen je business plat zodat jij een continuïteitsprobleem hebt. Maar de laatste tijd nemen ransomwareaanvallen licht af en proberen hackers weer echt binnen te komen. Ze dreigen met het publiceren van buitgemaakte informatie. Advocatenkantoren zijn hier extra kwetsbaar voor. Absolute veiligheid bestaat niet. Wij signaleren een shift van cyberveiligheid naar cyberweerbaarheid: zo snel mo-

Sinds 2017 bundelen tweeëntwintig grote Nederlandse kantoren hun krachten binnen de Information Sharing and Analysis Center (ISAC) om cybersecurity-uitdagingen gezamenlijk aan te pakken. Dennis Langhorst, Chief Information Security Officer (CISO) bij NautaDutilh, was één van de initiatiefnemers voor deze samenwerking.

‘We komen maandelijks bij elkaar en communiceren tussendoor indien nodig via directe kanalen. De meeste kantoren maken gebruik van dezelfde juridische applicaties en wisselen informatie uit over kwetsbaarheden en dreigingen van die applicaties. Naast alle overige beveiligingsmaatregelen proberen we door goed samen te werken de risico’s nog verder te beperken. Door elkaar adequaat te waarschuwen, kunnen maatregelen tegen nieuwe dreigingen sneller worden genomen.’

Het lidmaatschap van de Legal-ISAC is voorbehouden aan de grote Nederlandse kantoren met een fulltime ICT’er in dienst. Maar ook kleine kantoren kunnen zich beschermen tegen cyberdreigingen. ‘Kleine kantoren verdrinken regelmatig in de externe adviezen en beveiligingsnormen. Maar als de basis niet op orde is, heeft verdere beveiliging weinig zin. Begin daarom met de fundamenten: implementeer sterke authenticatiemethoden, zoals tweefactorauthenticatie. Voer alle kritieke updates voor internettoegankelijk applicaties binnen 24 uur uit, omdat aanvallers actief zoeken naar systemen die nog niet geüpdatet zijn. Beperk toegangsrechten strikt tot wat absoluut noodzakelijk is. Zorg voor een goede back-up en test regelmatig of deze kan worden hersteld. Investeer ten slotte in trainingen om het bewustzijn en de kennis van alle medewerkers te verhogen.’

Met dat laatste voorkom je dat menselijke fouten je dure en bijgewerkte veiligheidssysteem alsnog lek prikken. ‘Wij laten regelmatig penetratietesten doen,’ vertelt Sprangers. Eén keer stuurden ze binnen anderhalf uur een selfie van twee lachende heren met hun laptop in ons serverhok. Toen had je nog servers op locatie. Die white hat hackers hadden zich bij de receptie gemeld als IT-installateurs en konden gewoon doorlopen. Dan is de techniek prima, maar de menselijke factor blijft een risico.’

HET TOGAHUIS

Ambachtelijk vervaardigd | Deskundige afwerking
Korte levertijd | Scherpe prijzen | Travelling Tailor
HOOGSTE KWALITEIT MATERIALEN

Advocatentoga
Standaardmaat, wol/5% lycra, S-M-L-XL € 310,-
Maattoga, 100% Cool Wool, scheerwol € 525,-
Maattoga, 100% Natuurzijde € 890,-
Strikbef, Knoopbef, Klittenbandbef € 16,-

HET TOGAHUIS • Kastanjelaan 400 • 5616 LZ Eindhoven
www.togahuis.nl • info@togahuis.nl • 06 22 79 11 05

RECHTSHULP IN DUITSLAND
onder andere:

Arbeidsrecht	Huurrecht
Alimentatie	Innen van vorderingen
Erfrecht	Letselschade
Familierecht	Verkeersrecht

Boven de Wolfskuil 3 D18 6049 LX Roermond T 085-0668944
nederland@duitsland.lawyer www.duitsland.lawyer

Het pakket voor uw kantooradministratie met de grootste keuzevrijheid

Kies zelf uw opslaglocatie, boekhoudpakket en e-mailprovider.
Met uitstekende kosteloze helpdesk.

Bel 072 512 22 05
of kijk op www.ursos.nl

Scan de QR-code en plan een demo!

Met eigen ogen de mogelijkheden van Urios zien? Maak dan nu een afspraak voor een vrijblijvende demonstratie.

Is uw oude verzekeringskantoor u ontgroeid?

Weet jij wie ik daar moet hebben? Ik was bij het kastje, nu bij de muur...

Ik weet het ook niet meer, vandaag alweer een ander aan de lijn...

Wat een papierwinkel, vroeger hielpen ze mij nog...

Maar hoe weet ik nu nog of ik goed verzekerd ben?

Groeide uw verzekeringskantoor zo groot, dat goede service voor u verleden tijd is? Of wilt u uw polissen toetsen aan de eisen van de moderne tijd? Ron Borgdorff is meer dan 25 jaar het vertrouwde adres voor advocaten, notarissen en vrijgevestigde juristen. **Ouderwetse service, altijd bereikbaar en mét persoonlijke aandacht.**

RON BORGORFF

VAN BOETZELAERLAAN 24H • 3828 NS HOOGLAND • TEL. 033-20 35 000 • INFO@RONBORGORFF.NL • WWW.RONBORGORFF.NL

VERZEKERINGEN ZOWEL ZAKELIJK ALS PARTICULIER OA: • BEROEPS- EN BEDRIJFSAANSPRAKELIJKHEID
• CYBERRISKS- EN DATALEKKEN • ARBEIDSONGESCHIKTHEID • VERZUIM • INVENTARIS

 inkijk

Raadvrouw van expats in scheiding

— door Daphne van Dijk

Wat maakt een rechtsgebied bijzonder? Familierechtadvocaat Rachel Vlieland (47) bij Rietmeesters in Utrecht biedt een inkijkje.

Vlieland staat vermogende cliënten bij in echtscheidingen, onder wie in Nederland wonende expats. 'Ik ga in constante koers een aantal vragen langs. Waar en hoe zijn deze mensen getrouwd? Kunnen ze in Nederland een echtscheiding krijgen? Welk huwelijksvermogensrecht is van toepassing? Waar zijn de kinderen geboren en waar wonen zij nu? Wat heeft dit voor gevolgen voor partner- en kinderalimentatie?'

PYRRUSOVERWINNING

In haar meest recente expatzaak behandelde ze een echtscheiding tussen een in Nederland wonend echtpaar: een Braziliaanse man (de cliënt) en een Peruaanse vrouw. De vrouw bleek, zonder toestemming van de man, met de kinderen terugverhuisd naar Peru. 'Door deze kindervervoering werd hij gedwongen om naast een Braziliaanse advocaat (huwelijksvermogensrecht) ook een Peruaanse advocaat (kindervervoering) in de arm te nemen. Ik heb regelmatig met hen overlegd en probeerde bij de Nederlandse rechter de zaak in hapklare brokken te presenteren. Die heeft bepaald dat de vrouw pas een geldbedrag krijgt als ze terug naar Nederland verhuist, waar de kinderen hun hoofdverblijfplaats hebben bij de vader. Tot op heden is het een pyrrusoverwinning. Ik vind het heftig en hartverscheurend.' Stond Vlieland in het begin van haar carrière hoofdzakelijk vermogende mannelijke ondernemers bij, inmiddels bestaat de helft uit zakenvrouwen. Of hun partners. Heeft ze een voorkeur? 'Zodra een cliënt mijn kamer binnenstapt en ik

hoor zijn of haar verhaal, dan is het mijn tweede natuur om daar volledig achter te gaan staan. Of het nu de zeer vermogende meneer is of de vrouw die nooit heeft gewerkt en haar man altijd heeft bijgestaan. Of andersom natuurlijk.'

INGEWIKKELDE WEDERPARTIJ

Bij Rietmeesters werken zeven vrouwelijke advocaten: 'In Nederland zijn mannelijke familierechtadvocaten zeldzaam.' Een paar keer per jaar komt op kantoor (niet meer praktiserend) psychiater Rembrandt Zuiderhoudt een dagdeel langs. 'In groepsessies helpt hij ons met nieuwe inzichten. Vaak heeft dit niets te maken met juridisch ingewikkelde geschillen, maar met het feit dat je als advocaat soms niet langer op één lijn zit met een cliënt. Of omdat je te maken hebt met een ingewikkelde wederpartij. Zuiderhoudt geeft een ragnijne analyse van wat er aan de hand is. Het is ontzettend helpend. Het beste advies wat ik van hem kreeg? Niet meteen primair handelen, maar bewust eerst vijf minuten nadenken.' Naast de advocatuur heeft Vlieland nog een passie: haar dressuurpaard Caapverdi. 'Ik was als kind een paardenmeisje. Een jaar geleden kwam Caapverdi op mijn pad. Hij zorgt ervoor dat ik de emoties of de stress die ik ervaar in mijn werk kwijtraak. Ik zou in de toekomst meer tijd aan de dressuur willen besteden, maar wel in combinatie met de advocatuur. Ik zie aan mijn 73-jarige kantoorgenoot Marianne van Riet dat het werk haar jong en midden in de maatschappij houdt. Dat lijkt me een goed recept om gezond oud te worden.'

Cultivating excellence through coaching & training

Branch Out verzorgt workshops op het gebied van vaardigheden in het Engels voor juridische professionals. Branch Out werkt met het uitgangspunt dat "taal" niet op zichzelf staat. Branch Out-trainingen combineren (juridische) vaardigheden met (talen)kennis én houden rekening met interculturele nuances.

- ✓ Legal English Writing Skills
- ✓ Dutch Law in English
- ✓ English in Commercial Mediation
- ✓ Drafting better Contracts in English
- ✓ Writing the Letter of Advice
(using AI as an editing technique)

Voor meer
informatie
gaat u naar
branch-out.eu

Tips en weetjes
op het gebied van
Legal English?

Lees onze blog op
branch-out.eu/blog

Welkom bij de Club!

— door **Nathalie de Graaf**

— beeld **Jos Derckx**

Een goede onboarding geeft nieuwe advocaat-stagiairs, medewerkers en partners een warm en welkom gevoel. Essentieel voor het behoud van goede kantoorgenoten. Onboarding behelst meer dan alleen inwerken.

Ik herinner me mijn eerste werkdag nog goed,' vertelt M&A-advocaat Diederick de Boer (43) van Lexence Advocaten. 'Er zat een dame achter de balie, Jeanette heette ze. "Wat goed dat je er bent!" zei ze. Het was zo'n oprecht en warm welkom. Ook de rest van de dag kwam ik in een warm bad terecht. Dat gevoel, dat wil ik nieuwe medewerkers nu zelf meegeven. Wij besteden daar bij Lexence bewust veel aandacht aan en hebben ook een draaiboek.'

Onboarding: officieel is het een Amerikaanse term 'voor het mechanisme waardoor nieuwe medewerkers de nodige kennis, vaardigheden en gedragingen verwerven om effectieve leden van de organisatie en insiders te worden' (Wikipedia).

'En dat gaat veel verder dan alleen een beetje inwerken,' zegt arbeids- en organisatiepsycholoog Kim Schlüter van OpenUp. 'Bij een goede onboarding worden nieuwe mensen bekendgemaakt met de taken en de cultuur van kantoor – zodat ze onderdeel worden van het team en van de organisatie als geheel – maar er wordt ook gezorgd voor een veilige en prettige werksfeer waardoor mensen zich welkom voelen. Tevreden medewerkers zijn van essentieel belang. Het zorgt voor behoud van mensen, maar ook voor betrokken medewerkers die excelleren in hun functie én het trekt nieuwe medewerkers aan. De meest aantrekkelijke organisaties zijn immers organisaties waar medewerkers met plezier werken. Met een fijne onboarding draag je daar aan bij.'

Dat realiseren ze zich bij Lexence. 'Voor ons is nieuw talent een belangrijke component,' zegt Diederick de Boer. 'Met onze onboarding zorgen we ervoor dat nieuwe mensen zich niet alleen welkom voelen, maar

dat ze ook ervaren dat we een leuke, open en *fun place* zijn om te werken. Dat begint al tijdens de selectie. Bij Lexence blijven veel medewerkers hangen na een student-stage. Dat is niet zo gek, want tijdens de stageperiode maken we ze al warm voor ons kantoor. Dat gaat op natuurlijke wijze. We zijn een gezellig en laagdrempelig kantoor met veel sociale activiteiten. Daarnaast hebben we een opendeurenbeleid. Jonge medewerkers kunnen altijd naar binnen lopen bij de partners om iets te vragen. We merken dat mensen dat prettig vinden en dat we op die manier jong talent aan ons binden.'

Het tekenen van het arbeidscontract wordt tot een feestje gemaakt. 'De HR-afdeling giet ons aanbod in een menukaart. Persoonlijk, op maat gemaakt en mooi opgemaakt. De menukaart omschrijft de taken, het salaris en de arbeidsvoorwaarden. Er wordt veel aandacht aan besteed. Mensen vinden dat leuk.'

Daar stopt het niet. Nog voordat nieuwe medewerkers ook maar één dag gewerkt hebben, worden ze al uitgenodigd voor sociale activiteiten. 'We organiseren vaak voetbaltoernooien, weekendjes weg, borrels en andere leuke uitjes. Op die manier worden nieuwe mensen gelijk bij kantoor betrokken.'

HYBRIDE WERKEN

Ook Norton Rose Fulbright is zich bewust van het belang van een goede onboarding. Zeker nu het kantoor in 2022 het hybride werken introduceerde waardoor

Diederick de Boer

‘Bij een goede onboarding worden nieuwe mensen bekendgemaakt met de taken en de cultuur van kantoor zodat ze onderdeel worden van het team’

advocaten geen vaste werkplek meer hebben en meer vanuit huis werken. Advocaat en mana-

ging partner Saskia Blokland (47): ‘Het hybride werken bij ons hand in hand met groei. Hoe kleiner het kantoor, hoe informeler. Toen we steeds groter werden, moesten we één en ander formeler inrichten. Ook de onboarding. Wij hebben daarom een pakket voor de teammanagers samengesteld waaraan een goede onboarding moet voldoen. Zo krijgen nieuwe medewerkers bijvoorbeeld een buddy – dat is een *peer*, dus iemand van dezelfde leeftijd met net iets meer ervaring – en een senior mentor. Aan de peer kunnen de dagelijkse vragen gesteld worden en de senior houdt meer zicht op ontwikkeling en *performance* goed verlopen. Daarboven staat de teammanager. Zeker sinds we het hybride werken hebben geïntroduceerd, is het belangrijk dat nieuwe mensen niet verzuipen. We merken dat bijvoorbeeld bij student-stagiairs. Zij zijn minder geneigd om vragen te stellen en aan te geven als

er zich een probleem voordoet. Dus we zijn nu proactief aan het kijken hoe we dit aan kunnen pakken zodat zij zich niet verloren voelen.’

Behalve het wegwijs maken op kantoor en te wijzen op de verschillende routes die je kunt bewandelen als je ergens tegenaan loopt, worden ook de huidige medewerkers erop geattendeerd welke rol ze hebben. ‘Vroeger – toen mensen nog een kantoorruimte deelden – ging alles meer automatisch. Dan leerden beginnende men-

sen bijvoorbeeld ook doordat ze meer ervaren mensen telefoongesprekken hoorden voeren. Nu wordt meer een proactieve rol verwacht, zowel van de mensen die er al zitten als de mensen die nieuw zijn. We verwachten van onze advocaat-stagiairs dat ze vier dagen per week op kantoor zijn. Ook aan andere nieuwe medewerkers geven we aan dat het de eerste maanden verstandig is om zo veel mogelijk aanwezig te zijn. Op die manier krijg je meer *feeling* met kantoor. Natuurlijk is ook het sociale aspect belangrijk. Wij hebben een

mooie grote ruimte ingericht op ons kantoor waar mensen elkaar kunnen ontmoeten in

een relaxte sfeer. Denk bijvoorbeeld aan een koffieafspraak met collega’s, themaborrels, de viering van bijvoorbeeld een beëdiging of samen lunchen. Dat zijn allemaal momenten die bijdragen aan het behoud en overdragen van onze cultuur. Daar hechten we veel waarde aan.’

MENTALE UITDAGINGEN

Volgens de arbeidspsycholoog verloopt een goed onboardingsproces in fases. Kim Schlüter: ‘Allereerst is er de preboarding, oftewel het moment van aannemen tot de eerste werkdag. Dan volgt de oriëntatie-, de trainings- en de integratiefase. Het doel van een goede onboarding is dat de nieuwe medewerker gewend raakt aan zijn of haar rol en zich welkom, gewaardeerd en gesteund voelt door de nieuwe organisatie. Dat zorgt ervoor dat een medewerker sneller productief en effectief is in de nieuwe functie en dus echt kan bijdragen. Daarnaast is het belangrijk bij een goede onboarding dat mensen niet overspoeld worden door hetgeen er allemaal op hen afkomt. Bij elke fase is het dan ook vanuit kantoor van belang om informatie en kennismakingen te doseren, in het begin niet te hoge verwachtingen te hebben wat betreft het uitvoeren van taken en iemand de tijd te gunnen om te wennen.’ Volgens Schlüter is het belangrijk dat mentale uitdagingen direct besproken worden. ‘Dat kun je doen door vanaf dag één gesprekken te voeren over wat er goed gaat, tegen welke uitdagingen iemand aanloopt en wat er nodig is qua ondersteuning. Wat is de eerste indruk van de nieuwe werknemer? Dat is ook goed om te vragen. Een frisse blik op de organisatie kan nuttig zijn voor de feedback, het doorvoeren van verbeteringen en het vieren van successen. Ook kan er vroeg signaleerd en bijgestuurd worden. Door vanaf dag één gesprekken te voeren, vergroot je de kans dat mensen aan de bel trekken als ze ergens tegenaan lopen.’ Het nieuwe werken, waarbij er meer vanuit huis gewerkt wordt, is wat onboarding betreft een uitdaging. Schlüter: ‘Het gevaar schuilt erin dat nieuwe mensen

Saskia Blokland

‘Voor nieuwe medewerkers is het verstandig om zo veel mogelijk aanwezig te zijn. Op die manier krijg je meer feeling met kantoor’

door de bomen het bos niet meer zien. Aan wie kunnen ze wat vragen als ze zelf vanuit huis werken of hun collega's? Hoe bouwen ze een band op met andere medewerkers als je elkaar fysiek niet ziet? Daarbij kan er minder goed gecontroleerd worden of informatie goed is overgebracht en de nieuwe medewerker begrijpt wat hij/zij moet doen.' Toch is het niet onmogelijk, zegt Schlüter. 'Het kost wat meer tijd en energie. Structuur is daarbij belangrijk. Zorg dat er voldoende wordt georganiseerd. Borrels, lunches, meetings: het vergroot de onderlinge band. Geef ook aan nieuwe medewerkers aan dat tussentijdse pauzes belangrijk zijn. Er zijn vaak minder natuurlijke onderbrekingen als je thuis zit – geen koffiemoment met collega's of collega's die iets vragen – en het is lastiger om te leren van anderen als je niet fysiek bij elkaar zit. Sta af en toe op van achter je laptop, ga bijvoorbeeld naar buiten, pak wat te drinken, doe een ademhalingsoefening voor een belangrijke meeting of rek je tussendoor uit. Dat schiet er gemakkelijker bij in als je niet op kantoor zit.'

Bij Lexence vinden ze die afwisseling heel belangrijk. 'Wij zijn maximaal flexibel,' zegt Diederick de

Boer. 'Als het belang van de klant erom vraagt, wordt er keihard gewerkt maar op andere momenten is er juist meer ruimte en vrijheid. Zeker voor nieuwe medewerkers. Wij hebben een bar waar je gedurende de werkdag een kop koffie kunt drinken of iets met collega's kunt bpreken. Beginnende mensen gaan ook mee naar klanten en meetings. Op die manier is er afwisseling en verloopt de integratie sneller. Ik ga niet controleren of iedereen hier keurig om halfnegen is. Je mag je eigen agenda bepalen.' Bij Lexence behelst het onboardingsproces ook dat er regelmatig gecheckt wordt hoe iemand zich voelt. 'Heb je nog genoeg te doen?

Te veel of juist te weinig? Beginnende mensen zitten bij ons standaard met iemand van de dezelfde leeftijd op een kamer. Op die manier is het laagdrempelig om vragen te stellen. We vinden het belangrijk om het nieuwe mensen naar de zin te maken. Het Jeanette 2.0-gevoel, zeg maar.'

Kim Schlüter

Tips voor een goed onboardingsproces

- Besteed aandacht aan de manier waarop
Denk daarbij aan een combinatie van live en digitaal. Live kan er gebruik worden gemaakt van bijvoorbeeld een buddysysteem en het laten inwerken door ervaren medewerkers, digitaal kan er kennis overgedragen worden.
- Begin al voor de eerste werkdag
Betrek de nieuwe medewerker bij kantoor, zorg voor een leuk kaartje en/of bloemetje zodat mensen zich welkom voelen.
- Maak het persoonlijk
Met name door veel livecontacten.
- Houd het leuk en uitdagend
Als je iets doet wat nét op de toppen van je kunnen ligt, kom je in een 'flow state'.
- Hanteer een onboardingsproces van negentig dagen tot een vol jaar
Afhankelijk van de grootte en complexiteit van de organisatie en de rol van de nieuwe medewerker.

Bron: o.a. welder.nl.

Meer info: <https://openup.nl/bedrijven>.

Meer aandacht — door **Daphne van Dijk** voor persoonlijke waardering

Laura Brendel (Dommerholt Advocaten) is de nieuwe voorzitter van de Stichting Jonge Balie Nederland (SJBN). Ze pleit voor meer aandacht voor soft skills en meer carrièremogelijkheden.

De 28-jarige Brendel vertegenwoordigt namens de SJBN advocaten met maximaal zeven jaar werkervaring, waaronder veel stagiairs. Volgens haar krijgen stagiairs anno 2024 niet altijd de beste begeleiding. 'Er zijn patroons die begeleiding zien als een noodzakelijk kwaad, vooral de oudere garde met ouderwetse standpunten. Sommige patroons verwachten dat stagiairs precies hetzelfde pad bewandelen als zij. Voor hen is partner worden het hoogst haalbare in de advocatuur. Maar jonge advocaten denken bewuster na over hun carrière. Het ondernemerschap is niet meer vanzelfsprekend. Ze willen niet per se veel geld verdienen, maar vooral waardering voor hun werk of iets terugdoen voor de maatschappij. De jonge generatie heeft meer behoefte aan flexibiliteit en begrip voor individuele behoeften.' 'Neem een advocaat die niet zo goed is in netwerken,

maar wel goed in het begeleiden van nieuwe mensen,' vervolgt Brendel. 'Misschien heeft die wel meer waarde voor een kantoor dan de netwerktijger die veel uren maakt. Je kunt een uitstekende advocaat zijn, zelfs als je slechts vier dagen per week werkt – afhankelijk van je praktijk en toekomstplannen. Er is nog te weinig variatie in carrièremogelijkheden of oog voor maatwerk waardoor te veel jonge advocaten uit het vak stappen. De advocatuur blijft lang in het oude stigma hangen en het zou fijn zijn als drempels worden verlaagd. Die discussie wordt al langer gevoerd: hoe zet je een cultuurverandering in beweging?'

LOSSE EILANDJES

De SJBN, die de doelgroep met raad en daad bijstaat (zie kader), ziet daarbij ook een rol weggelegd voor de beroepsorganisatie. 'De informatie vanuit de orde is

vooral gericht op inhoudelijke mededelingen, maar jonge advocaten willen meer aandacht voor de soft skills, omdat deze vaak onderschat en onderbelicht zijn. We zien goede ontwikkelingen, bijvoorbeeld op het gebied van weerbaarheidstrainingen die de NOvA aanbiedt. Maar er is ook behoefte aan cursussen op het gebied van een goede werkomgeving, hulp bij gebruik van sociale media en persoonlijke ontwikkeling. Er komt al zoveel op je af als beginnend advocaat. Natuurlijk kunnen kantoren die informatie zelf zoeken en aanbieden en kunnen jonge advocaten de rol oppakken door aan te geven waar behoefte aan is. In de praktijk gebeurt dat helaas te weinig. Zo blijft er een kloof tussen generaties, tussen advocaat-stagiairs en de partners. Die losse eilandjes kunnen we alleen overbruggen als we meer gaan samenwerken en met elkaar in gesprek blijven.'

De nieuwe generatie advocaten bestaat grotendeels uit generatie Y, geboren tussen 1980 en 1995, waartoe ook Laura Brendel behoort. Ze worden ook wel millennials genoemd omdat ze rond de eeuwwisseling volwassen werden. Ze zijn opgegroeid in een digitaal tijdperk en hechten veel waarde aan een gezonde werk-privé-balans. Millennials staan ook bekend als een tikkeltje verwend en zelfverzekerd. Hoewel? 'Ik ken verhalen van advocaat-stagiairs die niet eens het minimum startsalarij van € 2.802 bruto per maand halen. Die durven daar op kantoor niets over te zeggen uit angst om te lastig te boek te staan. Gelukkig is het concurrentiebeding op voorspraak van de NOvA verplicht uit arbeidscontracten gehaald. Maar het zou goed zijn als er vanuit de NOvA en lokale orden nog meer aandacht komt voor arbeidsvoorwaarden.'

De SJBN heeft daarom twee jaar geleden, samen met jonge balies, een aantal richtlijnen opgesteld: Best practices stage en beroepsopleiding. 'Het zijn punten

waarvan wij vinden dat alle kantoren minimaal aan moeten voldoen, een niet-bindende interpretatie van en aanvulling op de Advocatenwet', zegt Brendel.

PERSOONLIJKE WAARDERING

Jonge advocaten 'meer in hun kracht zetten, kijken waar ze in hun werk écht plezier uit halen', dat is waar Brendel zich het komende jaar voor wil inzetten. 'Ik hoor regelmatig dat de jonge garde persoonlijke waardering mist omdat bij (kritische) feedback de complimenten worden vergeten. Bovendien willen jonge advocaten geen bonusregeling op basis van declarabele uren, dus omzet, maar gezien worden in kwaliteiten of maatschappelijke impact. En voor meerdere mensen werken in plaats van alleen de patroon. We moeten ook kijken naar andere modellen, bijvoorbeeld met meer patroons uit de tussenlaag, advocaten met ervaring vanaf ongeveer acht jaar. Zij denken vaak alweer anders dan de ouderen en hebben meer aansluiting met de jonge advocaten.'

Stichting Jonge Balie Nederland

De Stichting Jonge Balie Nederland (SJBN) is in 1976 opgericht en behartigt de belangen van jonge advocaten in Nederland. De SJBN vertegenwoordigt de stem van jonge advocaten (tot zeven jaar werkervaring) op beleidsterreinen van de orde, zoals diversiteit en opleidingen en wil bijvoorbeeld problemen signaleren waar jonge advocaten tegenaan lopen. Ook organiseert de SJBN op landelijk niveau activiteiten (lezingen, trainingen, borrels, cursussen) voor jonge advocaat-stagiairs, jonge advocaat-medewerkers en jonge advocaat-ondernemers. De SJBN heeft geen leden, maar een bestuur van zeven advocaten. De SJBN organiseert ook de verkiezing voor Patroon van het Jaar.

Zakboek strafpiket

Zakboek strafpiket biedt advocaten een handleiding voor de piketrechtsbijstand aan meerderjarige verdachten. De insteek daarbij is tweeledig. Enerzijds bevat dit zakboek een toegankelijk overzicht van de relevante wet- en regelgeving. Vanaf nu hoeft de piketadvocaat nooit meer te zoeken naar de verschillende fases waarmee een aangehouden verdachte rekening moet houden, welke termijnen daarop van toepassing zijn, onder welke voorwaarden het voorarrest kan worden verlengd en andere juridische vraagstukken. Anderzijds biedt dit zakboek juist houvast voor wat er niet in de wet staat: het geeft handvatten voor het maken van strategische keuzes tijdens de piketfase en tips om de best mogelijke rechtsbijstand te leveren. Dergelijke handvatten en tips worden niet alleen aangereikt op basis van de ervaring van de auteurs, maar zijn vooral gebaseerd op interviews die zij afnamen bij toonaangevende collegae. Het resultaat beoogt de startende advocaat op weg te helpen en de ervaren strafpleiter nog beter in zijn vak te maken.

A.J. Horenblas en N. Hendriksen

ISBN: 978-94-6212-913-9

2e druk | 2024 | 220 pp. | € 46,50

Bestel je exemplaar via de QR-code, of op

Boom.nl/juridisch

 advocaat en algoritme

Morsen met persoonsgegevens

Onschuldig in de cel omdat je abusievelijk op een terrorismelijst staat. Uithuisplaatsing van je kind na roddels van je ex. Vervuilde data kunnen burgers jarenlang achtervolgen.

— door **Marco de Vries**

Niet alleen de Belastingdienst, maar ook UWV en gemeenten helpen onder het mom van fraudebestrijding onschuldige burgers in de vernieling, zo concludeert de parlementaire enquêtecommissie in 'Blind voor mens en recht'. Illegale en ondoordachte risicoselectie ontwracht tienduizenden levens van volwassenen en kinderen. 'Het gebruik van digitale toepassingen stelt de overheid in staat om efficiënt haar taken uit te voeren', aldus het enquête-rapport, 'maar dit kan alleen als er voldoende kennis is over de materie en als er voldoende waarborgen worden toegepast.'

Het probleem beperkt zich niet tot toeslagen en uitkeringen. Al ruim drie jaar ligt de omstreden Wet gegevensverwerking door samenwerkingsverbanden (WGS) bij de Eerste Kamer. Het voorstel wil een wettelijke grondslag regelen voor datauitwisseling tussen tientallen publieke en private ketenpartners in bijvoorbeeld de infobox Crimineel en Onverklaarbaar Vermogen, de Regionale Informatie- en Expertise-centra en de Zorg- en Veiligheidshuizen. De instanties verwerken elkaars data bijvoorbeeld in (al dan niet geautomatiseerde) beslissingen. Het wetsvoorstel is al een paar keer aangepast, maar de privacyzorgen blijven.

Dat zelfs veiligheidsdiensten slordig kunnen morsen met persoonsgegevens ondervond een man uit Tilburg. Afgelopen zomer werd hij op doorreis naar Marokko aangehouden en twee maanden gedetineerd in Spanje. Hij zou ooit betrokken zijn geweest bij een Arnhemse terreurgroep, maar de Nederlandse overheid zegt van niets te weten en ontkent informatie daarover te hebben verspreid. 'Hij is helaas geen uitzondering,' zegt zijn advocaat Samira Sabir. De man werd vlak voor een kort geding vrijgelaten, maar de zaak is nog niet opgehelderd. 'Ook zonder de WGS worden gegevens al massaal gedeeld, zowel nationaal als internationaal. Ik heb namens andere cliënten inzageverzoeken gedaan bij bijvoorbeeld de Nationaal Coördinator

Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) en ik schrik van wat daaruit komt. Waarom deelt de NCTV persoonsgegevens met bijvoorbeeld Sociale Zaken, gemeenten of de Belastingdienst? Tijdens hoorzittingen komt daar geen antwoord op. Instanties zijn aan het pionieren en aftasten. Honderden mensen lopen tegen de gevolgen aan, bij een grenscontrole of bij een overheidsloket. Moslims, maar ook sympathisanten van bijvoorbeeld Extinction Rebellion.' Mede na een melding van Sabir startte de Nationale ombudsman onlangs een onderzoek.

Dat probleem is niet op te lossen met alleen een kaderwet als de WGS, denkt Maarten van Nijendaal van Nysingh Advocaten. Hij adviseert regelmatig overheden op het gebied van privacy en AVG. 'Een wettelijke grondslag voor informatieverwerking is een eis, maar net zo belangrijk is of de bevoegdheid in de uitvoering juist wordt gebruikt, conform de eisen van doelbinding en dataminimalisatie. Zijn de uitvoerders op de werkvloer voldoende toegerust om de noodzakelijke afweging elke keer weer te maken? Heb ik al deze gegevens nodig en is dit redelijk en proportioneel?'

Tom Knijp, docent bij opleidingsinstituut LLM Legal, deed onderzoek naar het wetsvoorstel WGS in relatie tot de jeugdzorg. Die moet soms werken met niet-gecheckte meldingen en roddels in dossiers. Tegelijkertijd is er de angst om signalen te missen, waardoor kinderen gevaar kunnen lopen. Knijp staat een aantal gezinnen bij waar jeugdzorg heeft gefaald. Soms omdat foutieve informatie werd gebruikt, soms omdat signalen werden genegeerd. 'Als je je als hulpverlener strikt aan de AVG houdt, dan zit je in beginsel altijd goed,' denkt Knijp, 'de privacywet zit mooi in elkaar. Je moet de afweging maken of het nodig is om de gegevens te delen. Daarnaast zou jeugdzorg meer moeten werken op basis van objectieve data. Vermoedens en meningen zo veel mogelijk onderbouwen met rapporten van deskundigen en medische diagnoses. Dat leidt tot minder fouten, dat weet ik zeker.'

Wat mannen van vrouwen kunnen leren (en andersom)

— door **Daniëlle de Jonge** **Succesvol acquireren en relaties beheren? Acquisitietrainer**
Daniëlle de Jonge geeft praktische tips.

In de dynamische wereld van de advocatuur is doeltreffende acquisitie cruciaal en vaak onderdeel van het takenpakket van een advocaat. Ieder heeft daarbij natuurlijk unieke kenmerken, sterke punten en uitdagingen. Wat kunnen mannen en vrouwen van elkaar leren op dit vlak en hoe kunnen ze elkaar versterken en aanvullen? Kleine disclaimer: de voorbeelden in dit artikel geven aan wat veelal geldt, vanzelfsprekend heeft iedereen een eigen stijl en past niemand exact in een stereotiep hokje.

TYPISCH MAN

In de arena van commerciële verantwoordelijkheid binnen advocatenkantoren vertonen mannen vaak specifieke kenmerken. Heel positieve eigenschappen, met hier en daar een valkuil. Zo zijn mannen

doorgaans assertief, competitief en resultaatgericht. Deze eigenschappen stellen hen in staat effectief te onderhandelen en deals te sluiten. Mannen hebben daarnaast vaak een natuurlijke neiging om risico's te nemen, wat kan leiden tot het verkrijgen van lucratieve contracten en nieuwe zakelijke kansen. Echter, deze zelfverzekerde benadering kan soms ook leiden tot overmoed of een gebrek aan aandacht voor detail. Het is voor mannen van essentieel belang

een balans te vinden tussen hun vastberadenheid en het vermogen om zorgvuldig te werk te gaan, om succesvol te zijn in de veeleisende rol die acquisitie met zich meebrengt.

TYPISCH VROUW

Vrouwen laten in hun commerciële activiteiten vaak eigenschappen zien zoals empathie, diplomatie en tact. Deze eigenschappen stellen hen in staat sterke relaties op te bouwen met cliënten en een diepgaand

begrip te ontwikkelen van hun behoeften en zorgen. Vrouwen zijn vaak bedreven in het onderhouden van langdurige zakelijke relaties en hun netwerk, wat op lange termijn vruchtbare resultaten kan opleveren voor het advocatenkantoor. Echter, vrouwen kunnen soms worstelen met het nemen van risico's en het afdwingen van beslissingen, wat hen kan belemmeren in het sluiten van grote deals of het binnenhalen van nieuwe klanten. Het is voor vrouwen goed om te werken aan het vergroten van assertiviteit en het laten zien van durf in gesprekken om hun potentieel volledig te benutten.

ELKAAR VERSTERKEN

Wat mannen kunnen leren van vrouwen in acquisitie is de kracht van relationeel management. Vrouwen zijn vaak bedreven in het opbouwen van sterke, vertrouwensvolle banden met cliënten. Dat is ideaal voor een ijzersterk netwerk en leidt veelal tot een loyale klantenbasis. Mannen kunnen profiteren van het observeren en overnemen van deze vaardigheid, waardoor ze nog effectiever kunnen communiceren met cliënten en behoeften en wensen beter begrijpen.

Aan de andere kant kunnen vrouwen leren van mannen hoe ze assertiever kunnen zijn en hoe ze doelgerichter kunnen handelen om hun commerciële doelen te bereiken. Niet zelden is het zo eenvoudig als het tonen van meer lef. Immers: bescheidenheid siert de mens, maar het verkoopt voor geen meter.

Door deze uitwisseling van vaardigheden en kennis kunnen mannen en vrouwen elkaar aanvullen en versterken. Het resultaat: een meer evenwichtige en succesvolle vorm van acquisitie en relatiebeheer voor een bloeiende praktijk. Eén punt verdient nog wel extra aandacht. Ontwikkel een stijl van commerciële communicatie die bij jou als persoon past. Kunstjes doen is geen optie, daar is uiteindelijk niemand mee geholpen.

Daniëlle de Jonge

64

Je bent geen watje als
je voor jezelf opkomt

van de nova

Weerbaarheid

— Wat te doen bij
bedreiging?

Wet- en regelgeving

— Vademecum 2024
beschikbaar

Je bent geen watje als je voor jezelf opkomt

Een advocaat kent veel stressfactoren. Hoe ga je om met cliënten, de tegenpartij, collega's op kantoor, werknemers en je patroon? Wat als je wordt tegengewerkt door een leidinggevende, een collega grensoverschrijdend gedrag vertoont of een cliënt zegt zelfmoord te gaan plegen? Bij al deze vragen kunnen advocaten bellen met Team LawCare.

‘Als advocaat heb ik de neiging om veel te praten, maar als lid van Team LawCare gaat het juist om luisteren. Luisteren en reflecteren. Ik wil de beller het gevoel geven dat ik weet waar hij of zij het over heeft. En dat weet ik als beroepsgenoot ook!’ Arbeidsrechtadvocaat Dennis Veldhuizen is al sinds de start in 2018 lid van Team LawCare. ‘Als advocaat ben je een soort duizendpoot. Je moet veel verschillende ballen in de lucht houden. Als dat lukt, is dat leuk. Maar als het even tegenzit, loop je tegen allerlei stressfactoren aan.’

Advocaten van eenmanskantoren hebben vaak niemand om mee te sparren. En bij grote kantoren nemen sommige advocaten het liefst iemand buiten kantoor in vertrouwen. In beide gevallen biedt Team LawCare een luisterend oor en wordt met de beller verkend welke oplossingen er zijn.

ONAFHANKELIJK EN ZELFSTANDIG

LawCare is de telefonische hulplijn voor advocaten met problematiek van persoonlijke aard, zoals stress, depressie en verslaving. In de praktijk gaat het vaak om stressvolle situaties. Denk daarbij aan grensoverschrijdend gedrag op kantoor, financiële problemen en te grote druk vanuit cliënten, tegenpartijen of kan-

toor. Niet te verwarren met de NOvA-noodtelefoon, die je belt bij bedreiging. En de Vertrouwensadvocaat die je belt als je te maken hebt met ondermijning. Het team LawCare bestaat uit (oud-)advocaten met veel beroeps- en levenservaring die begrijpen hoe het er in de advocatuur aan toe gaat. Zij zijn getraind om onbevooroordeeld een vertrouwelijk gesprek aan te gaan. Naast hulpzoekende advocaten, kunnen ook familieleden en kantoorgenoten van advocaten bij LawCare terecht. De (oud-)advocaten hebben een speciale training gevolgd om een luisterend oor te kunnen bieden aan advocaten die vertrouwelijk willen sparren met een ervaren vakgenoot. LawCare opereert onafhankelijk en volledig zelfstandig. Ook arbeidsrechtadvocaat Emke Vreugdenhil is al sinds de start lid van het team. ‘Het is mooi werk. Collega-advocaten leggen echt hun probleem aan mij voor. Ze hebben het volste vertrouwen in mij. En terecht. Wat wordt besproken, blijft bij mij. De gesprekken zijn vertrouwelijk, worden nergens vastgelegd en niet gedeeld met derden; ook niet met de NOvA.’

PIKET

In 2023 is de hulplijn 26 keer gebeld. In 2022 was dat 31 keer en in 2021 ging het om 33 telefoontjes. Elk

‘Iedereen is kwetsbaar als de werksetting niet veilig is’

Linda Küppers-van Duivenbooden

Dennis Veldhuizen

Emke Vreugdenhil

LawCare-teamlid heeft vier keer per jaar een week lang piketdienst. Vreugdenhil: ‘Als een advocaat eindelijk de stap heeft genomen om te bellen, wil diegene ook dat de telefoon zo snel mogelijk wordt opgenomen. Bereikbaarheid is dus belangrijk. Voor mij betekent piket echt dat ik die week beschikbaar ben en niet naar de bioscoop of het theater ga.’ Veldhuizen: ‘Het is altijd een zeer dankbare week. Je bent een klankbord voor een beroepsgeenoot en helpt diegene met jouw luisterend oor. Ik realiseer mij altijd weer dat zulke kwesties overal kunnen gebeuren, ook op je eigen kantoor.’ Vreugdenhil gaat nog een stapje verder: ‘Ik vind het mooi om er voor iemand van je eigen beroepsgroep te kunnen zijn en zou dit best fulltime willen doen.’

JURIST EN PSYCHOLOOG

Ook familierechtadvocaat Linda Küppers-van Duivenbooden bemant al jaren geregeld de telefoonlijn van LawCare. Zij ziet zichzelf als hulpverlener in hart en nieren: ‘Ik vind het heel fijn om mensen te helpen, mee te denken en samen een strategie te bedenken. Zowel bij LawCare als in mijn werk als familierechtadvocaat. Ik ben eigenlijk jurist en psycholoog ineen en dat is een mooie combinatie. Problemen zijn soms echt fors, dat is best even schrikken.’ Vaak bellen advocaten zelf met een probleem, maar soms gaat het ook om collega’s die zich zorgen maken om een ander. Een verslaving bijvoorbeeld. Of iemand die geestelijk achteruitgaat. ‘Zelf aan de bel trekken, is dan een stap te ver. Maar collega’s kunnen dan bij ons terecht voor een luisterend oor,’ aldus Veldhuizen.

RATRACE

‘Eigenlijk kunnen we de problematiek waar wij tegenaan lopen,

opdelen in een aantal soorten: samenwerking binnen kantoor, werkdruk en communicatie. Dat zijn belangrijke items die terugkomen,’ vult Küppers-van Duivenbooden aan. ‘En,’ zegt Veldhuizen, ‘veel kantoren zitten nog steeds best traditioneel in de wedstrijd. Je moet gewoon doorwerken en je ding blijven doen. Je moet mee blijven doen in de ratrace. Oogvoorwelzijn is er niet altijd.’ Vreugdenhil: ‘Het is belangrijk dat we als beroepsgroep inzien dat we net als andere beroepsgroepen dezelfde kwetsbaarheden hebben. Nee, advocaten zijn geen watjes en kunnen opkomen voor belangen van anderen. Maar het is iets heel anders om op te komen voor jezelf. Het is dus goed dat we dit als beroepsgroep doen. Iedereen is kwetsbaar als de werksetting niet veilig is, ook advocaten.’

Wat voor vragen krijgt Team LawCare?

- 1 Mijn patroon verwacht dingen van mij, waar ik mij niet prettig bij voel.
- 2 Ik voel mij onveilig op kantoor en denk erover om ontslag te nemen.
- 3 Mijn cliënt heeft mij laten weten zelfmoord te willen plegen.
- 4 Mijn collega heeft een verslaving en gaat de verkeerde kant op.
- 5 Mijn werkgever is ziek en kan niet goed zijn werk meer doen.

Team LawCare is telefonisch bereikbaar op nummer **085-0640 182**:

- op werkdagen tussen 10.00 en 12.00 uur en tussen 20.00 en 22.00 uur.
- op zaterdag tussen 14.00 en 16.00 uur.

Wat betekent de Wet kwaliteit incassodienstverlening voor advocaten?

De Wet kwaliteit incassodienstverlening (Wki) is op 1 april in werking getreden. Wie denkt dat de Wki uitsluitend relevant is voor incassobureaus, komt bedrogen uit. Ook de advocatuur valt onder de reikwijdte van deze wet, voor zover een advocaat zich in de uitoefening van het beroep bezighoudt met het verrichten of aanbieden van buitengerechtelijke incassowerkzaamheden. In dat geval gelden er verplichtingen ten aanzien van de opbouw en specifi-

catie van vorderingen, het voeren van een deugdelijke en inzichtelijke administratie en het voorzien in een klachten- en geschillenregeling. De verplichting voor incassodienstverleners om zich te registreren, geldt niet voor advocaten. Ook de verplichting om aan verschillende kwaliteitseisen te voldoen, is niet op advocaten van toepassing. Voor de advocatuur zal het toezicht op naleving van de Wki worden uitgeoefend door de dekens.

Vacature

LawCare is de telefonische hulplijn voor de advocatuur; het eerste aanspreekpunt voor advocaten met problematiek van persoonlijke aard zoals burn-out, depressie en verslaving.

De algemene raad zoekt

Meerdere (oud-)advocaten voor LawCare, hulplijn voor de advocatuur

Wilt u zich na(ast) uw werkzaamheden als advocaat inzetten voor het welbevinden van andere advocaten, dan wordt u van harte uitgenodigd uw interesse kenbaar te maken.

FUNCTIEOMSCHRIJVING

- Deelname aan LawCare vereist een aantal telefonische beschikbaarheidsdiensten (circa vier keer een week per jaar).
- Tijdens de beschikbaarheidsdiensten bieden de leden van LawCare – strikt vertrouwelijk – een luisterend oor aan advocaten. Zij denken desgevraagd mee over mogelijke vervolgstappen en kunnen advocaten verwijzen naar hulpverleners.
- De werkwijze van LawCare wordt vastgesteld in overleg met de algemene raad, waarbij volledige vertrouwelijkheid van de telefoongesprekken centraal staat.
- Deelname aan LawCare is op vrijwillige basis (vrijwilligersovereenkomst waarin geheimhouding wordt overeengekomen).

- Bij aanvang dient een gesprekstraining gevolgd te worden.
- Eventuele (reis)kosten worden vergoed.

PROFIEL

De NOvA zoekt evenwichtige, sociale en communicatief vaardige personen met een open houding en inlevingsvermogen. U beschikt over goede luister- en gespreksvaardigheden. U bent advocaat (geweest) en heeft een ruime praktijkervaring (meer dan vijftien jaar) in de advocatuur.

PROCEDURE

Uw interesse kunt u tot en met 21 april 2024 kenbaar maken door uw motivatie en cv te sturen naar secretariaat@advocatenorde.nl onder vermelding van 'LawCare'.

MEER INFORMATIE

Kijk voor meer informatie over LawCare op advocatenorde.nl. Voor meer informatie over de vacature kunt u contact opnemen met Roelien Huges via r.huges@advocatenorde.nl of 06-100 590 06.

Reactie NOvA op uitspraak prejudiciële vragen Hoge Raad

Om te waarborgen dat verschoningsgerechtigde gegevens niet ter kennis komen van opsporende en vervolgende instanties, krijgt de rechter-commissaris een grotere rol en verantwoordelijkheid bij het filteren van verschoningsgerechtigde gegevens. Dat volgt uit de uitspraak die de Hoge Raad op 12 maart jl. deed naar aanleiding van prejudiciële vragen van het gerechtshof 's-Hertogenbosch over het verschoningsrecht. Dat is in lijn is met eerder door de NOvA ingenomen standpunten. De Hoge Raad benoemde verder dat opsporingsdiensten en het Openbaar Ministerie moeten doen wat nodig is om inbreuken op het verschoningsrecht te voorkomen. Tevens bepaalde de Hoge Raad dat er nadere regelgeving nodig is om het verschoningsrecht beter te waarborgen in het geval dat de rechter-commissaris opsporingsambtenaren inzet bij het onderzoek naar verschoningsgerechtigde gegevens. De NOvA ziet dat als een noodzakelijke ontwikkeling en ziet uit naar implementatie in de praktijk.

Nieuwe Europese antiwitwaswetgeving op komst

De Raad van de Europese Unie en het Europees Parlement hebben op 14 februari jl. een voorlopig akkoord bereikt over delen van het antiwitwaspakket, een reeks wetsvoorstellen om EU-burgers en het financiële stelsel van de EU te beschermen tegen witwassen en financiering van terrorisme. Voor advocaten, die als poortwachter een rol spelen bij de bestrijding van witwassen en financiering van terrorisme, is een aantal onderdelen relevant. Zo worden in de hele EU contante betalingen beperkt tot € 10.000 en moeten advocaten de identiteit controleren van personen die nu en dan een contante transactie van € 3.000 tot € 10.000 verrichten. Verder moet zowel de eigendom als de zeggenschap worden onderzocht om alle uiteindelijke begunstigers van de betrokken rechtspersoon of entiteiten te identificeren. Ook moeten advocaten verscherpt cliëntenonderzoek toepassen als het gaat om cliënten uit derde landen met een hoog risico.

NOvA dringt aan op structurele verbetering vergoedingen sociaal advocaten

De demissionair minister voor Rechtsbescherming laat dit jaar onderzoek doen naar de wijze waarop in de begroting van het ministerie van Justitie en Veiligheid beter rekening kan worden gehouden met het actualiseren van de vergoedingen van sociaal advocaten. De NOvA vindt het teleurstellend dat de minister nu geen stappen zet om de vergoedingen mee te laten bewegen met de steeds wijzigende werkzaamheden van sociaal advocaten. De NOvA wil voorkomen dat elk jaar opnieuw ad hoc financiering moet worden gezocht en dringt aan op een structurele verbetering. Bestuurder Sanne van Oers: 'Om te zorgen voor voldoende sociaal advocaten en een toekomstperspectief voor hen, is het noodzakelijk dat de vergoedingen bij de tijd blijven. Zonder dat telkens politieke discussie plaatsvindt over de vraag of daarvoor wel voldoende budget beschikbaar is.'

Rechtszekerheid in het gedrang bij experiment nabijheidsrechter

Het Tijdelijk besluit experiment nabijheidsrechter wijkt volgens de NOvA op onderdelen te veel af van de reguliere procedure, waardoor de rechtszekerheid in het gedrang kan komen. Met het experiment wil de minister voor Rechtsbescherming de toegang tot de rechter vereenvoudigen en geschillen eenvoudiger, sneller en effectiever oplossen. De NOvA schrijft in een wetgevingsadvies dat de rechten van betrokkenen in het voorstel niet altijd voldoende zijn gewaarborgd of te veel worden beperkt.

Meer nieuws?

Kijk voor meer nieuws op advocatenorde.nl/nieuws of meld u aan voor onze nieuwsalerts per mail via advocatenorde.nl/nieuws/abonneren.

 Op of over het randje

‘En toen sloeg de sfeer om’

Niet iedere cliënt of tegenpartij neemt een tegenvallend resultaat even kalm op. Steeds vaker worden advocaten geconfronteerd met hoogoplopende emoties. Elke editie van het *Advocatenblad* praten we met een van hen. Wat is hen overkomen en wat doet dat met een advocaat?

Laura Warbroek, advocaat personen- en familierecht

DE SITUATIE

‘Toen mijn collega stopte als advocaat en een andere collega met vakantie ging, nam ik een echtscheidingszaak over. Het was geen ingewikkelde zaak. Er stonden al afspraken op papier. Ik leerde de cliënt kennen als een vriendelijke vrouw. Ze bedankte mij ook voor mijn dienstverlening als we contact hadden. Totdat de afspraken nagekomen moesten worden. Ze weigerde. Of ik dat even op papier wilde zetten. Toen ik haar uitlegde waarom ik dat niet zou doen, sloeg de sfeer om. Ze werd boos, dreigde met het doen van aangifte en begon vervelende e-mails te sturen. Een paar dagen later kregen we een steen door het raam van kantoor. Dat kan toeval zijn. Er zitten namelijk meerdere kantoren bij ons in het pand. Maar ik ben voor de zekerheid wel mijn auto ergens anders gaan parkeren.’

MIJN REACTIE

‘Ik heb in het gesprek geprobeerd te de-escaleren, maar het mocht niet baten. Hoe verbaasd ik ook was dat zij zo reageerde, de situatie zorgde er niet voor dat ik mij onveilig voelde. Er kwam veel emotie los. Ook wel begrijpelijk. Zij en haar bijna-ex-man hadden veel

meegemaakt samen. Na het gesprek heb ik mijn werkgever op de hoogte gesteld. Mocht ze dan een klacht indienen of aangifte doen dan waren zij op de hoogte. Dat is niet gebeurd. Toch ben je wel iets meer op je hoede. Vandaar dat ik mijn auto in de parkeergarage ben gaan zetten in plaats van voor de deur.’

DE HULPTROEPEN

‘Met mijn collega’s heb ik over de zaak gespart. Zij bevestigden dat zij op dezelfde manier hadden gehandeld als ik deed. Dat is erg fijn. Ik heb overigens daarna ook nog een weerbaarheidstraining gevolgd. Niet per se vanwege dit voorval, maar wel om wat meer te leren grenzen stellen. Dat was zeer waardevol.’

HET GEVOLG

‘Ik heb mijn cliënt laten weten dat de scheiding nog niet was afgerond, maar ik heb van haar niets meer vernomen. Het is dus met een sisser afgelopen. En die steen? We zijn er niet achter gekomen van wie die precies was.’

EEN VOLGENDE KEER

‘Ik heb nu ook een waarneming lopen en dat gaat prima. Waar ik wel altijd op let is of een cliënt bij mij past of niet. Als een zaak niet goed voelt, doen we het niet. Mijn kantoor geeft mij die ruimte.’

Wat te doen bij... BEDREIGING

Acute hulp nodig?

Bel 112!

Bespreek aangifte doen

Gaat het om bedreiging door de eigen cliënt? Overleg dan altijd met de lokale deken over het doen van aangifte. Dit in verband met de geheimhoudingsplicht. De centrale van de noodtelefoon kan advocaten ook in contact brengen met de lokale deken.

Komt de bedreiging niet van een cliënt of weet u niet van wie het komt, houd er dan rekening mee dat u bij het doen van aangifte niet inhoudelijk over de zaak praat. Alleen over de bedreiging zelf.

Zeg bij de aangifte dat u advocaat bent. Advocaten vallen onder het stelsel 'Veilige Publieke Taak (VPT)'. Noem deze term bij de aangifte. De aangifte wordt dan met voorrang behandeld en de strafeis is hoger.

Ook anoniem aangifte doen is altijd mogelijk. Tip: laat de werkgever aangifte doen, dan blijft u anoniem. Doet u het wel zelf, kies dan bij aangifte het kantooradres.

Bel de lokale deken of de noodtelefoon

Wilt u melding doen van een (be)dreiging of voelt u zich bedreigd? Neem dan contact op met uw lokale deken of de noodtelefoon van de NOvA. Lukt het niet direct in contact te komen met de deken, bel dan de noodtelefoon van de NOvA. De noodtelefoon is 7 dagen per week, 24 uur per dag bereikbaar op het nummer: **06 3611 3251**. Via dit nummer kan de deken ook worden bereikt, kunt u een noodknop krijgen en kunnen snel maatregelen worden genomen.

Wees alert

Neem niet altijd dezelfde route van huis naar kantoor of laat uzelf ophalen.

Praat erover!

Laat uw werkgever en collega's weten dat u wordt bedreigd. Dit heeft namelijk niet alleen impact op u, maar ook op de rest van het kantoor.

Vreest u uw onafhankelijkheid te verliezen? Bel dan de NOvA Vertrouwensadvocaat (advocatenorde.nl/vertrouwensadvocaat)

Preventieve maatregelen

- Volg een kosteloze NOvA-weerbaarheids-training.
- Laat de NOvA-veiligheidsscan van het kantoor kosteloos uitvoeren.
- Scherm privégegevens bij de Kamer van Koophandel en andere openbare registers af.
- Houd social media privé en let goed op wat u en uw partner en/of kinderen online plaatsen.
- Zet de locatiegegevens van de mobiele telefoon en Bluetooth zo veel mogelijk uit.

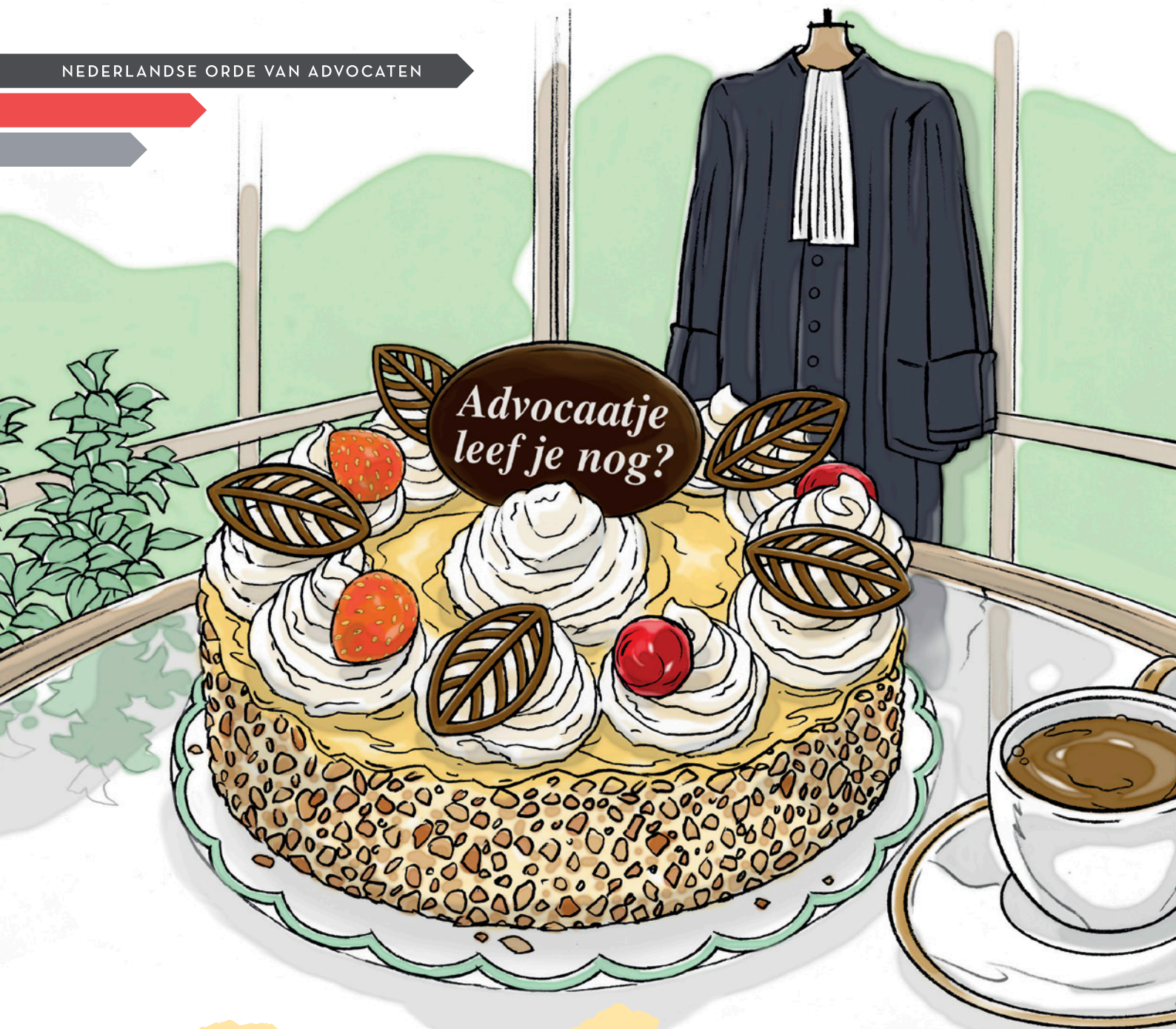
Weerbaarheidstips

- Heeft u een slechtnieuwsgesprek of ander lastig overleg met een cliënt?
  - *Waarschuw kantoorgenoten, zodat ze eventueel kunnen helpen.*
- Wees bewust van de ruimte waarin u zit.
  - *Waar zitten de deuren? Wat is uw positie in de ruimte?*
- Merkt u dat de ander emotie vertoont?
  - *Erken die emotie, toon begrip, houd eventueel een stilte.*
- Heeft u dreiging bij een gesprek ondervonden?
  - *Neem dan een andere route richting uw auto, of laat uzelf ophalen.*

Wat kan de werkgever doen?

- Neem preventieve maatregelen. Deze neemt u op in de RI&E-analyse van het kantoor.
- Doe aangifte voor uw medewerker, gebruik hierbij het kantooradres.
- Praat er met uw medewerker(s) over.
- Bied nazorg.

Nu is het nog een taart... maar straks?

Niet iedere cliënt of tegenpartij neemt een tegenvallend resultaat even kalm op. Steeds vaker worden advocaten geconfronteerd met hoogoplopende emoties. Weten hoe te handelen kan helpen om escalatie te voorkomen.

Wapen uzelf tegen intimidatie, agressie en bedreiging met het weerbaarheidspakket van de NOvA.

Ga naar: weerbare-advocaat.nl

? veelgestelde vragen

Verkeerde pincode advocatenpas

Top 3 van veelgestelde vragen van advocaten aan het Informatiepunt deze maand.

1 V: Om in te loggen met de advocatenpas heb ik drie keer de verkeerde pincode ingevoerd. Wat nu?

A: Via het advocatenpasportaal (portal.advocatenpas.nl) kunt u aangeven dat u uw pincode van uw advocatenpas kwijt bent. Ga hiervoor naar de tab Ondersteuning en vervolgens naar 'Ik ben mijn pincode vergeten'. Leverancier DigiCert+QuoVadis neemt dan contact met u op. Let op: als u vijf keer achter elkaar de verkeerde pincode heeft ingevoerd, wordt de advocatenpas definitief geblokkeerd. Om veiligheidsredenen is het in dat geval de enige oplossing om een nieuwe pas aan te vragen.

2 V: Ik ga bij een buitenlandse vestiging van mijn kantoor werken. Wat moet ik regelen ten behoeve van mijn inschrijving op het tableau?

A: U kunt van het voorschrift op een locatie kantoor te houden (artikel 12 derde lid Advocatenwet) ontheffing aanvragen door middel van het formulier 'verzoek ontheffing kantoorhouden buiten Nederland'. Dit formulier vindt u op de pagina 'Modellen, handleidingen, formulieren' van de website van de NOvA. Let op: u moet de aanvraag minimaal twee maanden voor vertrek naar het buitenland indienen bij de algemene raad.

3 V: Ik ben momenteel kantoorverantwoordelijke, maar ga binnenkort ons kantoor verlaten. Hoe kan ik een nieuwe kantoorverantwoordelijke doorgeven?

A: Dat doet u eenvoudig via Mijn Orde. Ga naar de tab 'Wijzigingen doorgeven' en klik op 'Ik wil de kantoorverantwoordelijke van mijn kantoor wijzigen'.

Meer vragen?

Bekijk alle veelgestelde vragen op advocatenorde.nl/faq. Staat uw vraag hier niet bij? Het Informatiepunt voor advocaten is op werkdagen bereikbaar van 9.00 tot 17.30 uur op (070) 335 35 54 en via informatiepunt@advocatenorde.nl. Het Informatiepunt geeft voorlichting aan advocaten over de regelgeving voor de advocatuur en beantwoordt vragen van advocaten over het gebruik van online applicaties van de NOvA.

Penitentiaire beginselenwet in strijd met hoger recht

De NOvA is altijd kritisch geweest op het voorstel van de minister voor Rechtsbescherming om generiek visueel toezicht in te voeren op het vertrouwelijk contact tussen advocaat en gedetineerde in de extra beveiligde inrichting en op de afdelingen intensief toezicht. De Tweede Kamer daarentegen vond het voorstel tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet van de minister niet ver genoeg gaan. Een Kamermeerderheid heeft amendementen aan-

genomen die auditief toezicht toevoegen aan het wetsvoorstel. Omdat dit in strijd is met hoger recht adviseerde de NOvA de Kamer nadrukkelijk om tegen het wetsvoorstel in de huidige vorm te stemmen.

Uiteindelijk heeft de Tweede Kamer de stemming op 26 maart uitgesteld, nadat de minister voor Rechtsbescherming had laten weten eerst de Raad van State om spoedadvies te vragen hoe de amendementen zich verhouden tot de grondrechten.

REVIEWS.

WEENING STRAFRECHTADVOCATEN VERZAMELT
REVIEWS VIA ADVOCAATSCORE

Waarom Weening Strafrechtadvocaten met Advocaatscore werkt?

“Wij streven ernaar om de beste kwaliteit te leveren en willen onszelf dus altijd blijven verbeteren. Reviews helpen ons daarbij.”

Advocaatscore

Vraag nu een gratis demo aan!

Jong geluk?

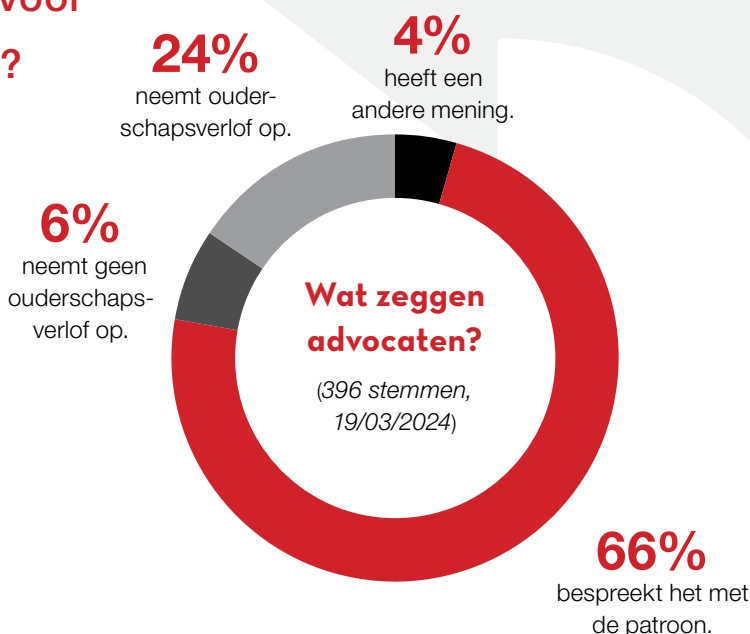
Neemt u ouderschapsverlof op, ook als dit negatief kan uitpakken voor uw toekomst bij uw werkgever?

HET DILEMMA

Ik ben tweedejaars advocaat-stagiair op een middelgroot kantoor. Over een aantal maanden wordt besloten of ik mag blijven als medewerker; iets wat ik graag wil. Binnenkort verwacht ik mijn eerste kind. Ik wil graag ouderschapsverlof opnemen. Hoewel dit wettelijk mogelijk is, gaan er binnen ons kantoor geruchten dat het opnemen van ouderschapsverlof door een aanstaande vader niet altijd gewaardeerd wordt en wellicht negatief kan uitpakken. Daarom aarzel ik om het bespreekbaar te maken met mijn patroon. Wat doe ik?

SLOTOPMERKING NOVA

Wat doe je als je met je partner hebt afgesproken dat je ouderschapsverlof wilt opnemen, maar niet weet of dat wel goed gaat vallen op kantoor? Twee derde van de respondenten heeft vertrouwen in zijn patroon en gaat het met de patroon bespreken. Een kwart bespreekt het niet, maar neemt verlof op. Een geringe groep neemt geen enkel risico en neemt geen verlof op. In de reacties wordt een duidelijk advies gegeven aan deze tweedejaars advocaat-stagiair: zoek een ander kantoor. Ook wordt gezegd dat de advocaat-stagiair moet beoordelen welk belang het zwaarste weegt: kantoor, partner of baby. Tip: het is altijd mogelijk om een situatie waar je als stagiair tegen aanloopt op het kantoor te bespreken met jouw mentor van de lokale raad van de orde. Die staat los van jouw kantoor, jouw patroon maar ook van de deken. Je kunt in zo'n situatie ook contact opnemen met Team LawCare.

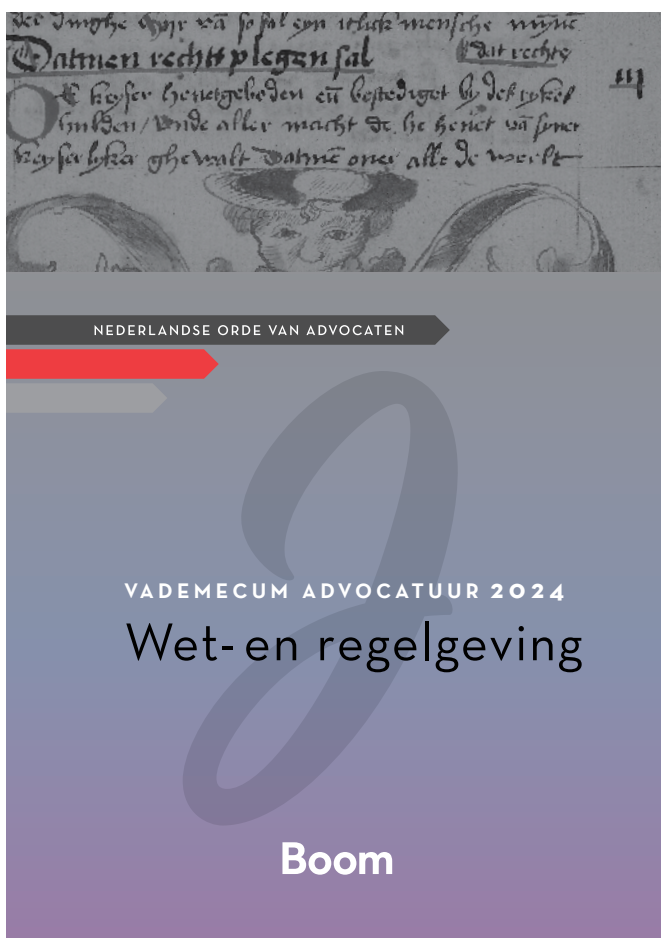
Test uw ethisch kompas!

Met de DilemmApp wil de NOvA discussie over dilemma's binnen de advocatuur bevorderen en het bewustzijn vergroten. Iedere twee weken ontvangt u een nieuw dilemma in de app waarmee u een afweging maakt tussen tegenstrijdige belangen. Deelname aan de app is anoniem en niet herleidbaar tot personen/telefoonnummers. Na publicatie van het nieuwe dilemma plaatst de NOvA ook een slotopmerking bij het vorige dilemma, waarin de mogelijke overwegingen voor en tegen een bepaalde keuze voor u op een rijtje worden gezet. U kunt zelf ook dilemma's indienen binnen de app of deze mailen naar communicatie@advocatenorde.nl. Download de NOvA DilemmApp gratis in de App Store (iOS) of Google Play Store (Android). Let op: selecteer de app met het blauwe logo en de witte pijlen. Als u voor de eerste keer de app opent, wordt u om een wachtwoord gevraagd. Vul hier in: Advocaat!

Vademecum advocatuur 2024 beschikbaar

Voor veel advocaten is het een onmisbaar naslagwerk: het vademecum met de belangrijkste wet- en regelgeving, reglementen, gedragsregels en beleidsregels voor de advocatuur. In samenwerking met de NOvA heeft Uitgeverij Boom de editie 2024 in boekvorm uitgebracht. Het vademecum is te bestellen voor € 22,50.

Voor Jessica

Onze collega Jessica is op 26 november 2023 overleden als gevolg van een geweldsincident. Zij werkte meer dan twintig jaar als communicatiemedewerker bij het bureau van de NOvA. Alle collega's zullen haar altijd blijven herinneren om haar vrolijke persoonlijkheid en positieve energie. Die energie stopte zij elk jaar ook in het vademecum. Als eerbetoon is de 2024-editie aan Jessica opgedragen, zowel in woord als in beeld (de letter J) op het omslag van het boekje.

ONLINE ALTERNATIEF

Werkt u liever digitaal? Naast de meest actuele regelgeving vindt u op regelgeving.advocatenorde.nl ook de oude versies en wijzigingsbesluiten. Alle artikelen worden apart weergegeven, waardoor gebruikers gemakkelijk door de website kunnen scrollen en via de zoekfunctie artikelen kunnen vinden. Ook zijn de artikelen eenvoudig te printen, op te slaan als pdf en te delen. Zodra nieuwe wet- en regelgeving in werking treedt, wordt deze geactualiseerd.

Vacature

Bij de unit DTA-FTA (dekenaal en financieel toezicht advocatuur) zijn twee vacatures (32-40 uur per week) voor:

Jurist bestuursrecht en Handhavingsjurist

JURIST BESTUURSRECHT

Als secretaris van de adviescommissie bezwaarschriften van de dekens ben je verantwoordelijk voor de organisatie en uitvoering van bezwaarprocedures voor de dekens als toezichthouder. Je plant de zittingen, stelt de zittingsroosters samen en bereidt de zittingen inhoudelijk en procedureel voor. Je maakt een verslag van de zitting en schrijft voor de commissie de adviezen. Jaarlijks stel je een verslag van de werkzaamheden van de commissie op. Daarnaast ben je vraagbaak en klankbord voor diverse bestuursrechtelijke vragen van de dekens en hun medewerkers. Je initieert het werken aan structurele oplossingen voor terugkerende bestuursrechtelijke problemen en werkt daar zo nodig en/of mogelijk aan mee. Je werkt samen met de commissie bestuursrecht die is samengesteld uit een of meer dekens en medewerkers uit verschillende arrondissementen. Je organiseert de vergaderingen van de commissie bestuursrecht, stelt in samenspraak met de commissievoorzitter de agenda op, bereidt de vergadering organisatorisch en inhoudelijk voor en maakt verslagen van de bijeenkomsten.

HANDHAVINGSJURIST

Als handhavingsjurist ben je adviseur op het gebied van bestuursrechtelijke maatregelen voor de toezichthouders op de advocaten. Je biedt juridische ondersteuning aan de dekens van de orden van advocaten (de toezichthouders) in de verschillende arrondissementen in Nederland. Je moet hierbij onder meer denken aan handhaving van de vereisten uit de Advocatenwet, de verordeningen en regelingen die daaruit voortvloeien, de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) en de Wet kwaliteit incassodienstverlening (Wki). Daarnaast maak je bestuurlijke handhavingsbesluiten voor de dekens en stel je concepten van verweer- en beroepschriften op. Verder zet je een kennisbank handhavingsrecht op en denk je mee bij het ontwikkelen van toezicht- en handhavingsbeleid.

WAT BIEDEN WIJ?

- Een jaarcontract, met uitzicht op een vast dienstverband.
- Een uitstekend salaris (tussen € 4.524 en € 8.402 afhankelijk van ervaring) en een 13e maand.
- Een laptop en mobiele telefoon.
- Ruime voorziening van verlofdagen (31 dagen op basis van een fulltimedienstverband).
- 8% vakantietoeslag.

- Reiskostenvergoeding of een NS Business Card.
- Onbelaste thuiswerkvergoeding.
- Een goede pensioenregeling.
- Een persoonlijk opleidingsbudget.
- Een hybride werkomgeving waarvan twee dagen op kantoor (maandag is de vaste kantoor dag).

Je komt in dienst van de Nederlandse orde van advocaten (NOvA), maar werkt uitsluitend voor de dekens en hun organisaties.

WIE ZIJN WIJ?

In Nederland zijn dekens binnen hun eigen arrondissement ieder afzonderlijk verantwoordelijk voor het toezicht op advocaten. Dekens houden hierbij toezicht op de naleving van de wetgeving en de Verordening op de advocatuur, de Wwft en de Wki. De dekens zetten hun bestuursrechtelijke bevoegdheden actief in door middel van het opleggen van lasten onder dwangsom en boetes. De dekens vormen gezamenlijk het dekenberaad, waarin zij hun krachten en expertises bundelen en zorgen voor een eenduidig toezichtbeleid en afstemming over de behandeling van klachten. De dekens worden bij het uitvoeren van het toezicht onder andere ondersteund door de unit DTA-FTA (dekenaal en financieel toezicht advocatuur). Ons team bestaat uit tien medewerkers.

WIE BEN JIJ?

Wij zoeken een gedreven en enthousiaste collega binnen de unit DTA-FTA die de dekens op proactieve wijze ondersteunt en daarbij graag verbinding zoekt met collega's om te komen tot het beste resultaat. Daarnaast kun je ook uitstekend zelfstandig werken en toon je initiatief. Je beschikt over een afgeronde studie Nederlands recht, relevante bestuursrechtelijke (proces)ervaring, kennis van de Woo, affiniteit met toezicht en de advocatuur en een uitstekende mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid.

INTERESSE?

Voor meer informatie kun je bellen met secretaris-directeur Nicole Jäger (06-46 61 34 80). Meer informatie over het dekenberaad vind je op www.toezichtadvocatuur.nl. Wij hechten waarde aan een diverse samenstelling van onze organisatie. We nodigen daarom kandidaten van alle achtergronden en identiteiten van harte uit te solliciteren. Je sollicitatie (cv en motivatie) kun je sturen naar n.jager@toezichtadvocatuur.nl ter attentie van Nicole Jäger.

Jaargids 'Advocatuur 2024'

Mis het niet!

24 april bij het FD + op 25 april themaspread in NRC

Capital Media Services 024 - 360 77 10 of mail@capitalmediaservices.nl

Aantjes Zevenberg
ADVOCATEN

CASSATIE
IN CIVIELE ZAKEN

Mr. K. Aantjes
aantjes@aantjeszevenberg.nl

Mr. J.C. Zevenberg
zevenberg@aantjeszevenberg.nl

070-3906260 | www.aantjeszevenberg.nl

Uw vacature plaatsen in A-titels + binnen enkele seconden social media activeren was nog nooit zo makkelijk!

**Bezoek Admediabooking.com:
verveelvoudig vacature-response en doelgroepcontact**

- hou de regie in eigen hand en genereer binnen 15 seconden een tailormade pakket
- profiteer van portfolio power + SEA SEO
- mis geen innovatie, response en tot 50% bonuskorting

P.S. Weet waar je moet zijn als resultaat telt.

Voor de balie

Als publiekrechtelijke beroepsorganisatie voor de advocatuur bevordert de Nederlandse orde van advocaten (NOvA), in het belang van een goede rechtsbedeling, een behoorlijke uitoefening van de praktijk door advocaten. Op deze pagina vindt u de belangrijkste contactgegevens, informatiebronnen en diensten van de NOvA.

CONTACT MET DE NOVA

- **Adres**
Monarch Tower
Prinses Beatrixlaan 5
Postbus 30851
2500 GW Den Haag
- **Contact algemeen**
Telefoon: (070) 335 35 35
E-mail: info@advocatenorde.nl
Website: advocatenorde.nl
- **Informatiepunt voor advocaten**
Het Informatiepunt geeft voorlichting over de regelgeving voor de advocatuur, beantwoordt vragen over online applicaties van de NOvA en signaleert ontwikkelingen binnen de advocatuur. Het Informatiepunt geeft geen adviezen in individuele zaken.
Telefoon: (070) 33 53 554
E-mail: informatiepunt@advocatenorde.nl
Bereikbaar: maandag t/m vrijdag van 9.00 tot 17.30 uur.
Kijk voor veelgestelde vragen op advocatenorde.nl/faq.
- **Social media**
x.com/advocatenorde
[linkedin.com/company/advocatenorde](https://www.linkedin.com/company/advocatenorde)

HANDIGE WEBSITES

- **Website NOvA**
Het laatste nieuws, standpunten van de NOvA en praktische informatie voor advocaten over de beroeps- en praktijkuitoefening.
i: advocatenorde.nl
- **Nieuwsabonnement**
Abonneer u op nieuwsberichten van de NOvA per thema.
i: advocatenorde.nl/nieuws/abonneren
- **Zoek een advocaat**
Vind alle advocaten op naam, kantoor, plaatsnaam en rechtsgebied.
i: zoekenadvocaat.nl
- **Wet- en regelgeving**
Alle wet- en regelgeving voor de advocatuur.
i: regelgeving.advocatenorde.nl
- **Mijn Orde**
Pas uw (contact)gegevens aan, vind het noodnummer en CvA-stukken.
i: mijnorde.advocatenorde.nl
- **Tuchtrecht Updates**
Uitspraken van het hof en de Raden van Discipline.
i: tuchtrecht-updates.nl
- **Beroepsopleiding Advocaten**
Informatie voor advocaat-stagiairs en patroons.
i: beroepsopleidingadvocaten.nl

WEERBAARHEID EN VEILIGHEID

- **Noodtelefoon en noodknop**
Advocaten die een dreiging ondervinden of vragen hebben over hun veiligheid kunnen strikt vertrouwelijk bellen met het noodnummer van de NOvA, dat te vinden is op Mijn Orde (alleen bedoeld voor advocaten). In voorkomende gevallen biedt de NOvA een noodknop aan.
i: advocatenorde.nl/nova-noodtelefoon
- **Vertrouwensadvocaat**
Advocaten die te maken krijgen met ondermijnende criminaliteit of ander gevallen waarin ze vrezen hun onafhankelijkheid te verliezen, kunnen bellen met de Vertrouwensadvocaat. De Vertrouwensadvocaat is een ervaren vakgenoot die een luisterend oor biedt, praktische tips geeft en meedenkt over mogelijke vervolgstappen.
i: advocatenorde.nl/vertrouwensadvocaat
- **Veiligheidsscan**
Vraag kosteloos een veiligheidsscan aan, waarna beveiligingsexperts uw advocatenkantoor beoordelen op (fysieke en digitale) kwetsbaarheden.
i: advocatenorde.nl/veiligheidsscan
- **Weerbaarheidstraining**
Schrijf u kosteloos in voor deze praktische training die concrete handvatten biedt om in uw dagelijkse praktijk proactief om te gaan met agressie en bedreiging. Ook zijn er speciale trainingen voor advocaten met cliënten in de EBI/AIT en voor advocaat-stagiairs.
i: advocatenorde.nl/weerbaarheidstraining
- **Telefonische hulplijn LawCare**
Advocaten die te maken hebben met stress – privé of op het werk – kunnen hierover sparren met een (oud-)advocaat van Team LawCare.
Bereikbaar op: (085) 06 40 182; ma-vr: 10-12 uur en 20-22 uur, za: 14-16 uur.
i: advocatenorde.nl/lawcare

KWALITEITSBEVORDERING EN PRAKTIJKUITOEFENING

- **DilemmaApp**
Download de app met ethische dilemma's voor de advocatuur.
i: advocatenorde.nl/dilemmapp
- **Self-assessment**
Online tool voor advocaten om te reflecteren op hun eigen handelen als professional.
i: self-assessment.advocatenorde.nl
- **Advocatenpas-app**
De advocatenpas op uw mobiele telefoon.
i: advocatenorde.nl/advocatenpas-en-app
- **Modellen, handleidingen en formulieren**
Van model voor bekendmaking van rechtsgebieden tot handleiding geheimhoudernummers.
i: advocatenorde.nl/praktijkuitoefening

NEDERLANDSE ORDE VAN ADVOCATEN

Het Advocatenblad is het officiële orgaan van de Nederlandse orde van advocaten. Het katern 'Van de NOvA' wordt verzorgd door de afdeling communicatie van de NOvA.

Wie, wat, waar?

Wie stapte over, wie stopte en wie begon voor zichzelf? Bent u onlangs van kantoor veranderd of eigen baas geworden? Deel uw ervaringen en stuur een e-mail naar redactie@advocatenblad.nl.

NAAR ANDER KANTOOR

- Alberts**, mr. J.: Recoup advocaten te Utrecht
- Asseldonk**, mw. mr. M.W.M. van: Bouwman Advocaten te Schijndel
- Bäcker**, mr. R.J.G.: Van Doorne N.V. te Amsterdam
- Beck**, mw. mr. J.B.: Houthoff Coöperatief U.A. te Amsterdam
- Bemelmans**, mw. mr. K.C.: Loyens & Loeff N.V. te Londen
- Berckenkamp**, mr. J.: Stibbe N.V. te Amsterdam
- Berg**, mw. mr. J.H. van den: Raad Advocaten te Zwolle
- Blom**, mw. mr. M.R.: Daniels Huisman Advocaten te Almelo
- Bogaard**, mw. mr. J.C.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
- Boorn**, mr. R.P.M.G. van den: DVDW advocaten te 's-Gravenhage
- Boufadiss**, mw. mr. Z.: Meijers Canatan Advocaten te Amsterdam
- Brackel**, mr. K.H.M.: Van Doorne N.V. te Amsterdam
- Buul**, mr. B.R. van: Advocatenkantoor JP van den Bogart te Cuijk
- Cordemeijer**, mw. mr. V.J.W.T.: Rutgers & Posch N.V. te Amsterdam
- Dekker**, mr. M.R.A.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
- Dietvorst-Janssen**, mw. mr. L.M.E.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
- Dijkstra**, mr. R.N.M.: Captree Legal B.V. te Nijmegen
- Eck**, mw. mr. P.A. van: DingemansVanderKind te Amsterdam
- Essen**, mr. T.T. van: Lawwise Advocaten te Breda
- Franken**, mw. mr. H.S.: Brandmeester Advocaten en Juristen BV te 's-Gravenhage
- Geerts**, mw. mr. D.A.: & Co Advocaten B.V. te Amsterdam
- Gludemans**, mr. D.Y.C.T.: Snijders Litigation B.V. te 's-Hertogenbosch
- Gootjes**, mr. W.J.: Van Doorne N.V. te Amsterdam
- Groen**, mr. D.H.P. van: Van Doorne N.V. te Amsterdam
- Haas**, mr. F.E.: Strauswolfs Advocaten te Amsterdam
- Harten**, mr. M.P.: Weski Advocaten te Rotterdam
- Hayaty**, mw. mr. A.: Fakiri & Jagesar Advocaten te 's-Gravenhage
- Hermans**, mr. H.L.H.: De Peel Letselschade Advocaten te Weert
- Hiebendaal**, mw. mr. A.: TeekensKarstens advocaten notarissen te Leiden
- Hoogenboom**, mw. mr. N.J.: Beer advocaten te Amsterdam
- Janssens**, mw. mr. A.: Van Doorne N.V. te Amsterdam
- Keijser**, mr. J.A.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
- Kerstholt**, mr. H.A.: NautaDutilh N.V. te Amsterdam
- Kolk**, mr. W. van der: Raad Advocaten te Zwolle
- Kul**, mw. mr. A.: AKD te Brussel
- Landman**, mw. mr. L.: Advocatenkantoor Blenheim te Amsterdam
- Langerak**, mr. P.T.F.: Kennedy Van der Laan te Amsterdam
- Leede**, mw. mr. P.C.X. de: Van Benthem & Keulen B.V. te Utrecht
- Leijser**, mw. mr. M.B.: De Brauw Blackstone Westbroek N.V. te Londen
- Lindeboom**, mr. W.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
- Loon**, mw. mr. L. van: De Brauw Blackstone Westbroek N.V. te Amsterdam
- Malikzada**, mw. mr. H.: Van Diepen Van der Kroef Advocaten te Utrecht
- Meer**, mr. J.A. van der: Turnaround Advocaten te Utrecht
- Melchers**, mr. T.G.J.M.: Wintertaling te Amsterdam
- Melssen**, mw. mr. S.F.: HVG Law LLP te Amsterdam
- Mol-van Schijndel**, mw. mr. I.S. de: BG.Legal te 's-Hertogenbosch
- Nassiri**, mr. A.: Schenkeveld Advocaten te Alkmaar
- Naus**, mr. J.P.J.M.: Elexer advocaten te Nijmegen
- Neeve**, mw. mr. S.J.M. de: Berculo Advocaten | Mediation te Utrecht
- Noort**, mr. B.F. van: Van Diepen Van der Kroef Advocaten te Amsterdam
- Nypels**, mw. mr. N.W.: TOON Advocaten B.V. te Amsterdam
- Overeem**, mr. J. van: BDO Holding BV te Eindhoven
- Pietsch**, mw. mr. C.A.: Meester Leonie Strafrechtadvocatuur te Eindhoven
- Riet**, mr. M. van: Taylor Wessing N.V. te Amsterdam
- Rozema**, mw. mr. L.S.: Taylor Wessing N.V. te Amsterdam
- Runa Fernandes Pinto**, mw. mr. R.L.: NautaDutilh N.V. te Amsterdam

Salah-Hashim, mw. mr. S.: Wij advocaten te Amsterdam
Sazoglu, mw. mr. H.: Farber Zwaanswijk Advocaten B.V. te 's-Gravenhage
Scholtes, mw. mr. M.W.A.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
Snel, mw. mr. R.A.C.: Luijten Advocaten te Heerlen
Soliana, mw. mr. N.E.M.: Van Doorne N.V. te Amsterdam
Steinbusch, mw. mr. A.: Houthoff te Londen
Streefkerk, mr. J.M.: de Breij te Amsterdam
Tekcan, mw. mr. E.G.: HVG Law LLP te Amsterdam
Veerkamp, mw. mr. I.M.: Loyens & Loeff N.V. te Londen
Vlokhoven, mr. J. van: Law&Pepper Advocaten te Eindhoven
Vorstermans, mr. B.P.L.: Brussee Lindeboom Cascade Onderwijsadvocaten te 's-Gravenhage
Wartena, mr. K.M.J.: Bouwman Advocaten te Uden
Weerheim, mr. G.L.: Brackmann te Rotterdam
Winden, mr. C.Ph. van der: Vertex Legal B.V. te Rotterdam
Wubben, mr. R.: Loyens & Loeff (USA) B.V. te New York

**NAAR NIEUW(E)
KANTOOR OF
ASSOCIATIE**

Demir Advocatuur te Breda (mr. G. Demir)
LIFe Letselschade Advocaten te Utrecht (mw. mr. L.M.V. Douwes, mw. mr. I.W.A. Roelandschap en mw. mr. F. Tukker)
Loeffen Advocatuur B.V. te Wijchen (mw. mr. B.E.J. Loeffen)
Miero Advocatuur te 's-Gravenhage (mw. mr. M. Miero)
Milestone Advocaten te Utrecht (mw. mr. M.H. Andreae)
Najama Voogd Advocatuur B.V. te Neede (mw. mr. N. Voogd)
P.J. de Waal Advocaat | Legal Counsel te Rotterdam (mr. P.J. de Waal)
Polestar Legal B.V. te Bussum (mr. J.J.B. van de Pol)
Scholten Advocatuur te Groningen (mw. mr. M.M. Scholten)
Verde Advocatuur & Mediation te Breda (mw. mr. C.J.H.E. Jeurissen)

UIT DE PRAKTIJK

Atema, mr. A., Groningen (07-03-2024)
Bodden, mr. P.P.A., Nijmegen (01-03-2024)
Bonewit, mw. mr. M., 's-Gravenhage (01-03-2024)
Bos, mr. H.J., Leeuwarden (01-03-2024)
Broeders, mw. mr. V.C.H.M., Utrecht (12-02-2024)
Dekker, mw. mr. R.F.E., Amsterdam (29-02-2024)
Deursen-van Bree, mw. mr. E.A.H. van, Eindhoven (01-03-2024)
Egteren, mw. mr. L. van, Utrecht (10-02-2024)
Engelenburg-Sijberden, mw. mr. E.I.V. van, Arnhem (01-03-2024)
Heerink-van Hattem, mw. mr. C., Rotterdam (29-02-2024)
Hoitink, mw. mr. C.S., Tilburg (01-03-2024)
Jansen, mw. mr. F.W., Leiden (04-03-2024)
Jonge, mr. J.P.R.C. de, Rotterdam (10-03-2024)
Kist, mw. mr. D., Amsterdam (01-03-2024)
Koning, mw. mr. C.C. de, Doorn (01-03-2024)
Koster Van Groos, mw. mr. B., Utrecht (01-03-2024)

Langstraat, mw. mr. M., Breda (01-03-2024)
Meuwissen, mw. mr. E., Sittard (01-03-2024)
Sluis, mw. mr. L.E. van der, Tilburg (01-03-2024)
Smeets, mr. M.Y.J., Maastricht-airport (29-02-2024)
Sonneveld, mw. mr. E., Rotterdam (01-03-2024)
Speijdel, mr. L.J., Enschede (01-03-2024)
Szafanski, mw. mr. R.M.R., Kerkrade (29-02-2024)
Theunisse, mw. mr. I.L.M.W., Arnhem (01-03-2024)
Tuijn, mw. mr. E.W.A., Eindhoven (01-03-2024)
Velden, mw. mr. B.W.G. van der, Amsterdam (01-03-2024)
Vloten, mr. F.L.J. van, Herten (29-02-2024)
Vrancken Peeters, mr. J.F.L.P.M., 's-Gravenhage (01-03-2024)
Weitmann, mw. mr. K.J.P., Heerlen (01-03-2024)

Van de tuchtrechter

Recente uitspraken, geselecteerd en bewerkt door de Commissie Disciplinaire Rechtspraak, bestaande uit Tjitske Cieremans, Maurice Mooibroek en Robert Sanders.

VRIJGEVEN MEDISCHE RAPPORTAGE

- Hof van Discipline 12 januari 2024, ECLI:NL:TAHVD:2024:11.
- Artikel 10a lid 1 sub e Advocatenwet, gedragsregel 16.
- Geen schriftelijke bevestiging van en toelichting over gevolgen van vrijgeven medische rapportage aan verzekeraar.

Mr. X staat klager bij in verband met een ongeval. Klager stelt veel klachten en beperkingen te hebben overgehouden aan het ongeval, terwijl dat door de verzekeraar wordt betwist. Er is een onafhankelijke medische expertise gestart, die heeft geleid tot een conceptrapport. Na aanleiding van dit conceptrapport schreef mr. X aan klager dat hij zeker aanraadde niet gebruik te maken van het blokkeringsrecht. Verder bevinden zich telefoonnotities in het dossier, waaruit volgt dat klager heeft ingestemd het rapport niet te blokkeren. Mr. X heeft het rapport vervolgens naar de verzekeraar gestuurd, hetgeen hij niet schriftelijk aan klager heeft bevestigd.

De raad verklaart klachten van klager tegen mr. X gedeeltelijk niet-ontvankelijk en gedeeltelijk kennelijk ongegrond. Klager stelt hiertegen verzet in, hetgeen deels gegrond wordt verklaard. Na herbeoordeling heeft de raad de klacht van klager gedeeltelijk gegrond verklaard en mr. X gewaarschuwd. Volgens de raad heeft mr. X verzuimd om schriftelijk aan klager te bevestigen dat hij het rapport aan de verzekeraar heeft vrijgegeven en om (nog eens) uiteen te zetten wat het gevolg zou (kunnen) zijn. Hierdoor heeft bij klager het misverstand kunnen ontstaan dat hij nog gebruik kon maken van zijn correctierecht.

In beroep bekrachtigt het hof de beslissing van de raad, onder verbetering van gronden. Het hof overweegt dat klager niet (geheel) helder op het netvlies heeft gehad wat de gevolgen waren van het vrijgeven van het rapport en welk traject daarna moest worden doorlopen. Dit had mr. X volgens het hof duidelijker aan klager kunnen en moeten uitleggen. Bij gebreke van een schriftelijke bevestiging kan niet worden nagegaan wat partijen precies met elkaar hebben besproken. Dat mr. X aan klager na vrijgave van het rapport de benodigde nazorg heeft geboden, door onder meer met klager af te stemmen dat het rapport een concept was naar aanleiding waarvan het nog mogelijk was opmerkingen te maken en verzoeken te doen, is daarmee volgens het hof eveneens onvoldoende gebleken. Mr. X stelt wel dat hij steeds mondeling met klager contact heeft gehad en een en ander aan klager heeft uitgelegd, maar desondanks zijn verschillende

misverstanden tussen partijen gerezen, met name over de vraag of door of namens klager nog bij de verzekeraar op de zaak teruggekomen kon worden. Mr. X had deze zaken niet alleen mondeling, maar ook schriftelijk aan klager uiteen moeten zetten en bevestigen.

Waarschuwing.

DREIGEN MET AANGIFTE ZONDER GRONDSLAG

- Hof van Discipline 1 december 2023, nr. 220236 en 230272, ECLI:NL:TAHVD:2023:218.
- Artikel 46 Advocatenwet.
- Advocaat kondigt aan aangifte te zullen gaan doen van strafbare feiten, maar doet dat niet. Afschrikking buiten proporties en onbetamelijk.

De kwestie waarbij mr. X betrokken was, ging over de koop, verkoop en ontruiming van een appartement. Mr. X stond de koper bij, als strafrechtadvocaat, zoals zij had gemeld aan de wederpartij. Verkopers hadden klager als juridisch adviseur in de arm genomen. Kennelijk had klager namens verkopers aangekondigd dat koper een tuchtklacht van verkopers tegemoet kon zien wanneer hij naar de (civiele) rechter zou stappen over de kwestie die koper en verkopers verdeeld hield.

Die aankondiging was aanleiding voor mr. X om te reageren. Zij liet weten dat de kwestie met de dreiging om een tuchtklacht in te dienen een strafrechtelijke dimensie had gekregen. Om precies te zijn betrof het smaad/smaadschrift, aldus mr. X. Dat was een variant van afdreiging in de zin van artikel 318 Sr. Immers, de dreiging van een tuchtklacht was door verkopers geuit om zelf financieel voordeel te behalen bij het feit dat koper zijn rechten niet veilig zou stellen (bij de civiele rechter). En klager zou daaraan dan medeplichtig zijn. Mr. X kondigde aan aangifte te zullen doen bij de politie en bij de hoofdofficier van justitie, tegen klager én zijn cliënten, verkopers dus.

Klager liet daarop weten zelf een advocaat in de arm te zullen nemen en een tuchtklacht te zullen gaan indienen tegen mr. X en haar cliënt. Deze advocaat meldde zich bij mr. X met het verzoek de correspondentie voortaan aan hem te richten. Hij vroeg ook waarom mr. X een tuchtklacht op één lijn stelde met een smaadschrift.

Daarna werd het stil aan de zijde van mr. X. Herhaalde verzoeken om de stand van zaken mede te delen aan de advocaat van klager werden niet beantwoord, ook niet toen de advocaat van klager liet weten dat niet aanvaardbaar te vinden.

Het resulteert in twee klachten tegen mr. X: dreigen met aangifte terwijl zij wist dat daarvoor geen juridische grondslag bestond en het niet-beantwoorden van verzoeken om de stand van zaken inzake de aangifte mede te delen.

Zowel de raad als het hof verklaarde beide klachten gegrond. Mr. X betoogde dat de aankondiging van de aangifte als stopbrief moest worden gezien. Daar waren de beide instanties het niet mee eens. De brief bevatte een zware beschuldiging van een strafbaar feit, van een misdrijf, en zette de verhoudingen meteen op scherp, aldus de raad. Het hof achtte de inhoud en de toonzetting dreigend van aard. Een stopbrief was het niet omdat de ontvanger geen ruimte meer werd gelaten om de aangifte af te wenden: die werd onvoorwaardelijk aangekondigd. Het hof verweet mr. X daarbij dat zij tóch geen aangifte had gedaan, en kennelijk ook onvoldoende onderzoek had gedaan of de feiten de haar kwalificaties wel konden dragen. Als de inhoud bedoeld was geweest om klager schrik aan te jagen om deze vervolgens te laten afzien van de tuchtklacht, was die inhoud buiten proporties, en oneigenlijk bovendien. Daarmee werden de belangen van klager, als wederpartij, onevenredig geschaad. En zo werd dus het optreden van mr. X aan het criterium van optreden als advocaat van een wederpartij getoetst en onbetamelijk bevonden.

Ook het feit dat mr. X niet meer reageerde nadat herhaaldelijk navraag was gedaan over de aangekondigde aangifte was onbetamelijk. Zij liet klager daarmee doelbewust in het ongewisse. Het feit dat klager zijn vader, die kennelijk advocaat was, daarvoor had ingeschakeld, deed daar niet aan af. Het bleef onbehoorlijk.

Het hof verzuchtte nog dat mr. X geen inzicht in eigen handelen had getoond. Waar mr. X er bij de raad nog met een waarschuwing vanaf kwam, legde het hof een berisping op.

INTEGER HANDELEN TEGENOVER DE DEKEN

- Hof van Discipline 18 december 2023, nr. 230097D, ECLI:NL:TAHVD:2023:250.
- Artikel 7.4 lid 2 Voda; artikel 45a Advocatenwet.
- Advocaat houdt deken anderhalf jaar aan het lijntje over het lanceren van haar kantoorwebsite.

Na een kantoorbezoek door de raad van de orde is met mr. X afgesproken dat zij een website zal lanceren. In de loop van het jaar wordt mr. X er meermaals op gewezen dat zij nog steeds niet voldoet aan de verplichtingen die voortvloeien uit artikel 7.4 lid 2 Voda, waarin is aangegeven dat een advocaat bepaalde informatie openbaar en publiekelijk toegankelijk bekend moet maken.

Er vindt een gesprek plaats met de deken en aan mr. X wordt nogmaals gelegenheid geboden om aan haar verplichtingen te voldoen. Als na een laatste termijn mr. X nog steeds niet beschikt over een kantoorwebsite dient de deken een dekenbezwaar in. De Raad van Discipline legt aan mr. X een schorsing op van acht weken, waarvan vier weken voor-

waardelijk. Daarbij stelt de raad als bijzondere voorwaarde dat mr. X uiterlijk binnen vier weken na het onherroepelijk worden van de beslissing de deken laat zien dat zij voldoet aan haar verplichtingen ex artikel 7.4 lid 2 Voda.

Mr. X gaat in hoger beroep tegen de opgelegde maatregel. Het Hof van Discipline overweegt dat artikel 7.4 Voda de functie heeft om de (potentiële) cliënten van een advocaat en eventuele wederpartijen te informeren over de praktijk van de advocaat. Uit de toelichting volgt dat de advocaat aan de in dit artikel genoemde verplichting invulling kan geven door op zijn website de voorgeschreven informatie te verstrekken, waarbij de openbaarmaking bij voorkeur plaatsvindt op de website van het advocatenkantoor en dat de verplichting bedoeld is om de cliënt en de potentiële cliënt in staat te stellen een afweging te maken bij de keuze van advocaat.

Omdat mr. X sinds kort over een website beschikt die de in artikel 7.4 lid 2 Voda genoemde informatie openbaar en publiekelijk bekendmaakt, kan niet langer worden geoordeeld dat zij niet voldoet aan haar verplichtingen op dat punt. Dit neemt volgens het hof echter niet weg dat mr. X lange tijd niet aan haar verplichtingen heeft voldaan, ondanks diverse aanmaningen door de deken en dat zij pas is overgegaan tot het publiceren van de genoemde informatie op een website na de uitspraak van de raad en de aanzegging van een last onder dwangsom door de deken. Dat valt mr. X tuchtrechtelijk aan te rekenen.

De stelling van mr. X dat zij ook zonder website aan haar informatieplicht voldeed omdat haar cliëntèle op de hoogte was van de relevante informatie, slaagt niet volgens het hof. Artikel 7.4 lid 2 Voda vereist dat de informatie openbaar en publiekelijk toegankelijk bekend moet worden gemaakt. Hiervoor is onvoldoende dat eventuele vaste cliënten, via cliënten en cliënten afkomstig van het juridisch loket, dan wel de Raad voor Rechtsbijstand, op de hoogte zouden zijn van de juiste informatie. Ook de stelling van mr. X dat niemand schade heeft geleden door haar schending van dit voorschrift faalt. Als advocaat is zij onderdeel van een geprivilegieerde beroepsgroep die moet voldoen aan de voor die beroepsgroep geldende wet- en regelgeving, waaronder de voorschriften uit de Voda, aldus het hof. Wanneer de deken – de toezichthouder van die beroepsgroep – haar op nalaten in dit verband aanspreekt, dient mr. X dat serieus te nemen en zijn aanwijzingen op te volgen. De plicht integer te handelen en zich te onthouden van enig handelen dat een behoorlijk advocaat niet betaamt, geldt eveneens tegenover de deken.

Het hof rekt het mr. X in het bijzonder zwaar aan dat zij de deken ruim anderhalf jaar aan het lijntje heeft gehouden en er daardoor blijk van heeft gegeven zijn toezichthoudende positie binnen de beroepsgroep niet serieus te nemen. De schorsing wordt dan ook gehandhaafd, maar omdat haar website inmiddels in de lucht is, vernietigt het hof de beslissing van de raad op (uitsluitend) het punt van de bijzondere voorwaarde.

Handboek Omgevingswet

Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden. Een gedegen kennis van de inhoud en de werking van dit stelsel, is onmisbaar voor iedereen die in de omgevingsrechtelijke praktijk werkzaam is. Dit boek voorziet in die behoefte. Het boek is tevens bedoeld voor het hoger beroepsonderwijs en het academische onderwijs. De teksten zijn daartoe in ruime mate voorzien van voorbeelden om de materie zo goed mogelijk inzichtelijk te maken. Aan dit boek is meegewerkt door een groot aantal ervaren auteurs die werkzaam zijn in de (rechts)praktijk en in de wetenschap. De materiële inhoud van de wetgeving wijzigt vaak niet. Dat betekent dat ook de rechtspraak over de desbetreffende onderwerpen vaak relevant blijft. Waar dat nuttig is voor het doorgronden van het huidige wettelijke stelsel en de concrete toepassing daarvan, wordt in dit boek een relatie gelegd met het recht dat gold voor de inwerkingtreding van de Omgevingswet.

**Ch.W. Backes, H.A.J. Gierveld, A.G.A. Nijmeijer en
H.F.M.W. van Rijswick (redactie)**

ISBN: 978-94-6236-731-9

1e druk | 2024 | 869 pp. | € 79,00

Bestel je exemplaar via de QR-code, of op

Boom.nl/juridisch

Ingezonden bijdragen

De redactie verwelkomt opiniërende artikelen van en voor advocaten. Overleg vooraf is raadzaam. Voorstellen of suggesties kunnen worden gestuurd naar redactie@advocatenblad.nl. Elke 500 woorden leveren één opleidingspunt op.

juridisch

Kronieken

— Privacyrecht en IT-recht

Verslag

— EU-Hof buigt zich over
Russische sancties

EU-zaak over sancties tegen Rusland mogelijk niet-ontvankelijk

— door Heleen over de Linden

Een collectief van Franse en Belgische advocaten wil dat de Europese rechter bepaalt of de sancties tegen Rusland wel in overeenstemming zijn met de rechtsstaat. Half maart was er een zitting in Luxemburg. Sanctie-advocaat Heleen over de Linden was erbij.

Op 12 maart vond ten overstaan van het Gerecht in eerste aanleg in Luxemburg de zitting plaats in de zaak die zowel de Nederlandstalige Belgische orde van advocaten¹ als de Franse orde van advocaten² en het Franse advocatencollectief ACE-Advocats³ hadden aangespannen, tegen de verbodsbepaling op het verlenen van juridische diensten aan de regering van Rusland of in Rusland gevestigde rechtspersonen, entiteiten of lichamen⁴. Deze verbodsbepaling maakt deel uit van het 8^e sanctiepakket en is ingegaan op 7 oktober 2022⁵, ruim twee maanden nadat met het 7e sanctiepakket op 21 juli 2022 de rapportageplicht voor advocaten was ingevoerd⁶. Belangrijk is dat de verbodsbepaling uitsluitend ziet op adviesdiensten en niet op het daadwerkelijk in rechte verdedigen van de Russische overheid of in Rusland gevestigde rechtspersonen, entiteiten of lichamen.⁷ Deze en alle andere sancties zijn bedoeld om het Poetin zo lastig mogelijk te maken zijn oorlog in Oekraïne te voeren⁸.

Deze bijdrage gaat over de vraag waarom de Belgische en Franse orden van advocaten deze procedures zijn gestart. Men zou kunnen denken: waarom nog Russen willen bijstaan? Prima die sancties. Dit was echter niet de beweeg-

reden van beide ordes om de procedures op te starten. Zij vinden het hun morele plicht op te komen voor de belangen van hun advocaten teneinde een beter begrip te krijgen van de reikwijdte van de verbodsbepalingen.

DE RELEVANTE VERBODSBEPALING UIT HET 8^E SANCTIEPAKKET VAN 7 OKTOBER 2022:

Artikel 5 quindecies (Engelse versie art. 5n).

Lid 2. Het is verboden direct of indirect architectuur- en ingenieursdiensten, diensten op het gebied van juridisch advies en IT-adviesdiensten te verlenen aan: a) de regering van Rusland, of b) in Rusland gevestigde rechtspersonen, entiteiten of lichamen.

Lid 5. De leden 1 en 2 zijn niet van toepassing op het verlenen van diensten die strikt noodzakelijk zijn voor de uitoefening van het recht van verdediging in gerechtelijke procedures en het recht op een effectief rechtsmiddel.

De bepalingen die tijdens de zitting een rol van betekenis kregen zijn de ontheffingsbepalingen:

De leden 10 en 11: In afwijking van de leden 1 en 2 kunnen de bevoegde autoriteiten, op door hen passend geachte voorwaarden,

vergunning verlenen voor de daarin genoemde diensten, nadat zij hebben vastgesteld dat dat noodzakelijk is voor: (zie verordening voor opsomming ontheffingsgronden).

BEROEPSGRONDEN

Verzoekende partijen hadden verwacht dat de discussie tijdens de zitting met name zou gaan over de vraag of het niet disproportioneel is om een dergelijke verstrekkende verbodsbepaling af te kondigen. Een inperking op het onbelemmerde contact tussen advocaat en rechtzoekende past niet in de rechtsstaat. De beroepsgronden van verzoekers waren samengevat: schending op de toegang tot het recht, schending van zowel de proportionaliteit als de motiveringsplicht als schending van het beroepsgeheim en schending van het recht zich ongehinderd door een advocaat te kunnen laten adviseren. Het liep anders.

ONTVANKELIJKHEID

Verreweg de meeste aandacht ging uit naar de ontvankelijkheid ex art. 263 lid 4 VWEU⁹. Immers, om ontvankelijk te kunnen worden verklaard, dient verzoeker een rechtstreeks en individueel belang te hebben. Een van de rechters vatte het ontvankelijkheidsvraagstuk beeldend samen als: ‘the missing Princes’. Hiermee bedoelde hij: De Russische overheid, in Rusland gevestigde ondernemingen en entiteiten. Geen van hen had een zaak aangespannen bij het Gerecht. Ook bleek dat geen van ‘the missing Princes’ opdracht had gegeven aan een der procespartijen om vertegenwoordigd te worden. Het was deze rechter ook opgevallen dat er in het procesdossier niet één document was te vinden dat erop zou kunnen wijzen dat een van ‘the missing Princes’ had aangeklopt bij een van de procespartijen. Bij navraag door de rechters bleek inderdaad dat geen van de aanwezigen een dergelijk verzoek had gekregen. Dit bracht de rechter op de volgende vragen: ‘kan een jurist die blijkbaar niet op deze markt actief is, zeggen dat hij in de toekomst in theorie een markt kwijtraakt? Daarmee is elk argument dat jullie nu aanvoeren puur hypothetisch’. En ‘wat zouden jullie hebben gedaan indien zich wel een dergelijke vraag van bijvoorbeeld de Russische overheid had voorgedaan? Een ontheffing aanvragen en zo ja, waar dan?’

PROPORTIONALITEIT EN ONTHEFFINGSVERZOEK

Dezelfde rechter behandelde het proportionaliteitsvraagstuk¹⁰ in samenhang met art. 5 quindecies lid 10 en 11. Hij benadrukte dat juist het systeem van ontheffingen de rechtvaardigingsgrond vormt voor inperkingsmaatregelen die anders mogelijk excessief zouden zijn. Voor elke beperkende maatregel geldt dat dient te worden beoordeeld of de inperking strikt noodzakelijk en effectief is. Art. 52 lid 1 EU Handvest van de Grondrechten biedt rechtvaardigingsgronden. Echter, zoals de rechters benadrukten: een goed

werkend ontheffingsstelsel is cruciaal omdat anders adviesdiensten aan bepaalde sectoren op grond van de verbodsbepaling strafbaar zijn, terwijl de producten van de Russische staatsgeleide ondernemingen hard nodig zijn in de EU. Hierbij valt te denken aan gas en nucleaire energie. Tevens werd als voorbeeld aangehaald dat er nog een aantal EU-bedrijven is met een dochteronderneming in Rusland die daar weg willen. Deze bedrijven kunnen zich naar de letter van de sanctieverordening niet zonder ontheffing laten bijstaan mochten zij juridisch advies nodig hebben. Zelf kan ik aan dit rijtje toevoegen het verzoek om te adviseren omtrent de bouw van een zogeheten ‘firewall’.¹¹

Tijdens de zitting bleek dat geen van de procespartijen kon zeggen hoe het ontheffingsstelsel in eigen land werkt. Dit betekent dat België, noch Frankrijk, Duitsland, Spanje, Zwitserland of Estland een kenbare regeling heeft op grond waarvan een ontheffing kan worden aangevraagd voor het verlenen van adviesdiensten aan de Russische overheid of in Rusland gevestigde bedrijven en entiteiten.

Om tot een goede uitspraak te kunnen komen hadden de rechters meer informatie nodig. Zij bleven doorvragen. Alle aanwezige advocaten gingen ervan uit dat men een vraag zou kunnen stellen via de website van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en dat het dan afwachten zou zijn of er een antwoord zou komen. Bij een antwoord zou het vervolgens de vraag zijn of en zo ja, of dit ministerie wel de bevoegde autoriteit is om ontheffingen te verlenen. Geen van de advocaten en toezichthouders had hier ervaring mee. Tevens bleek dat geen van de aanwezige lidstaten expliciet een bevoegde autoriteit had aangewezen voor het verlenen van ontheffingen. Deze constatering bracht een schokgolf teweeg onder alle aanwezigen, ook de toehoorders in de zaal. Hoe is het mogelijk dat er anderhalf jaar na ingang van deze sanctie er niet één lidstaat is die een bevoegde autoriteit heeft aangewezen? En dat er van de aanwezige advocaten niet één is die zich de vraag heeft gesteld of het niet een goed idee zou zijn om een (proef)ontheffing aan te vragen en zo ja, waar die aanvraag dan dient plaats te vinden. Dramatisch, oordeelde de rechter.

Nederland had zich niet gevoegd in de procedure. Waarschijnlijk had Nederland de kennisleemte goed kunnen vullen. Ik veronderstel dat Nederland ervaring heeft met ontheffingen vanwege de van oudsher goede zakelijke betrekkingen tussen Nederland en Rusland. Dit betekent dat er ongetwijfeld ontheffingen voor onder andere firewalls zijn aangevraagd. Het was op dat moment, aan het eind van de middag van de toen al zes uur durende zitting, handig geweest als de talrijke toeschouwers, diverse advocaten vanuit de hele EU, zich in de discussie hadden mogen mengen.

Al vóór aan de zitting was duidelijk geworden dat dit niet de bedoeling was. Er waren enkele advocaten in toga gekomen. Zij waren vooraan in de zaal gaan zitten, zodat niet goed te zien was wie op eigen gelegenheid was gekomen en

wie behoorde tot de in totaal vijftien advocaten die procespartijen vertegenwoordigden. De toekomstige advocaten werden verzocht hun toga direct uit te trekken. Al met al kon ook de schrijver van dit stuk (niet in toga gekomen) niet haar vinger opsteken om enige Nederlandse ervaring te delen. Die is in elk geval dat bij ons de sanctieregeling territoriale integriteit Oekraïne in elk geval de bevoegde autoriteit aanwijst¹². Dat is een goed begin. Wat betreft het vervolgt raject blijkt niets meer dan dat de advocaat dient te beoordelen wie de competente minister zou kunnen zijn om van het verzoek kennis te nemen. Hier houdt alle *guidance* op.

CONCLUSIE

De ontvankelijkheidsvraag wordt beoordeeld aan de hand van de vraag tot wie de norm zich richt¹³. In onderhavige zaak over het verlenen van advocatendiensten is dat duidelijk de juridisch dienstverlener. Uiteindelijk zal hij of zij strafbaar zijn bij schending van het verbod. De Russische overheid als cliënt gaat vrijuit. De normadressaat bezien vanuit strafbaarheid is dus de advocaat. De vervolgvraag is of betrokkene rechtstreeks en individueel is geraakt door de verbodsbepaling. Dit is niet komen vast te staan gedurende de ruim acht uur durende zitting. Dit zou anders zijn geweest wanneer verzoekende partijen hadden aangetoond

dat zij een verzoek hadden gekregen van bijvoorbeeld de Russische overheid om hen van advies te voorzien en dit verzoek hadden moeten weigeren of een ontheffing hadden moeten aanvragen en daar geen antwoord op hadden gekregen. Indien de Russische overheid zich had laten vertegenwoordigen dan zou aan het criterium van rechtstreeks en individueel zijn voldaan.

Zodoende kan de eenvoudige conclusie worden getrokken dat het verzoek van de Raad, bijgestaan door de Europese Commissie, en de republiek Estland, tot niet-ontvankelijkverklaring van het beroep waarschijnlijk zal worden toegewezen. Het Gerecht zal zich ongetwijfeld over het onthefingenvraagstuk in relatie tot de proportionaliteit van de verbodsbepaling uitlaten. Dat is belangrijk voor de rechtsontwikkeling en een wake-upcall voor de lidstaten. Sanctieverordeningen zijn weliswaar rechtstreeks van toepassing in alle lidstaten, maar dienen wel uitgevoerd te kunnen worden. Daartoe is een uitvoeringsregeling nodig met de aanwijzing van de bevoegde autoriteit met uitvoering belast.

Heleen over de Linden is verbonden aan Rechts Advocatuur in Amsterdam. Ze legt zich toe op sancties van de EU tegen Rusland, Oost-Oekraïne en de Krim.

Noten

- 1 Zaak T-797/22, *Ordre néerlandais des avocats du barreau de Bruxelles*, ondersteund door Bundesrechtsanwaltskammer, gevestigd te Berlijn en *Ordre des avocats de Genève* tegen *Conseil de l'Union européenne* ondersteund door *Haut représentant de l'Union pour les affaires étrangères et la politique de sécurité*. De zaak is aangebracht door de Nederlandse orde van advocaten te Brussel op 26 december 2022.
- 2 Zaak T-798/22, *Ordre des avocats à la cour de Paris*, ondersteund door *Ordre des avocats de Genève* tegen *Conseil de l'Union européenne* ondersteund door *Haut représentant de l'Union pour les affaires étrangères et la politique de sécurité* alsmede *République d'Estonie* en de *Commission européenne*. De zaak is aangebracht door de Parijse Orde van Advocaten op 28 december 2022.
- 3 Zaak T-828/22, 'ACE-Advocats, ensemble' ondersteund door *Rodriguez Lupicinio* (een Spaanse advocaat), tegen *Conseil de l'Union européenne* ondersteund door *République d'Estonie* en *Commission européenne*. Deze zaak is aangebracht in december 2022.
- 4 De Verbodsbepaling geldt niet ten aanzien van natuurlijke personen, zie ook: hoofdstuk 8 vraag 13 van de FAQ's van de Europese Unie: 'provision of services related to article 5 N of Council Regulation 833/2014'. Latest update 1 March 2024.
- 5 Zie voor het volledige artikel: Art. 5 quindicies Verordening (EU) 833/2014.
- 6 Art. 8 lid 1 a. Verordening (EU) nr. 269/2014 van de Raad van 17 maart 2014 betreffende beperkende maatregelen met betrekking tot acties die de territoriale integriteit, soevereiniteit en onafhankelijkheid van Oekraïne ondermijnen of bedreigen (PB L 78 van 17.3.2014, blz. 6).
- 7 Tijdens de zitting betoogden de advocaten van verzoekers dat de scheidslijn niet duidelijk is, zoals: wanneer een vergunning dient te worden aangevraagd voor een Russische onderneming. Van tevoren is niet duidelijk of de vergunning verleend of geweigerd zal worden. Een beroep tegen een weigering is een procedure.
- 8 Zie ook zaak T-125/22 *RT France v Council*, uitspraak van 27 juli 2022, para. 163. ECLI:EU:T:2022:483: to exert maximum pressure on Russian authorities, in order for them to put an end to their actions and policies destabilising Ukraine and to the military aggression against that country (see, to that effect and by analogy, para. 163)
- 9 Verdrag Werking Europese Unie. Art. 263 lid 4: Iedere natuurlijke of rechtspersoon kan onder de in de eerste en tweede alinea vastgestelde voorwaarden beroep instellen tegen handelingen die tot hem gericht zijn of die hem rechtstreeks en individueel raken, alsmede tegen regelgevingshandelingen die hem rechtstreeks raken en die geen uitvoeringsmaatregelen met zich meebrengen
- 10 Zie art. 5 lid 4 VEU: Krachtens het evenredigheidsbeginsel gaan de inhoud en de vorm van het optreden van de Unie niet verder dan wat nodig is om de doelstellingen van de Verdragen te verwezenlijken, alsmede jurisprudentie: zaak C-539/10 P and C-550/10 P, *Al-Aqsa/Council and Netherlands/Al-Aqsa*, 15 November 2012, para. 122. ECLI:EU:C:2012:711, en zaak T-256/19 *Assi/Council*, T-256/19, van 24 November 2021, para. 194, ECLI:EU:T: 2021:818.
- 11 Zie ook: Hoofdstuk 8 vraag 33 van de FAQ's van de Europese Unie: 'provision of services related to article 5n of Council Regulation 833/2014'. Latest update 1 March 2024'. In deze vraag wordt nauwkeurig uiteengezet onder welke voorwaarden dergelijk advies is toegestaan.
- 12 Zie art. 2 lid 10 'Sanctieregeling territoriale integriteit Oekraïne 2014'. In dit artikel worden de volgende ministers aangewezen ter uitvoering van art. 5 quindicies leden 9 en 10: de Minister van Financiën, de Minister van Buitenlandse Zaken, de Minister van Economische Zaken en Klimaat, de Minister voor Klimaat en Energie of de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.
- 13 Zie o.a. uitspraak van 22 juni 2021, *Venezuela/Raad (Whether a third State is affected)*, C-872/19 P, ECLI:EU:C:2021:507, paragraaf 61.

SAFARI IN AFRIKA?

45
Jaar
passie
voor
Afrika

Tanzania
Kenia
Madagaskar
Oeganda
Rwanda
Zimbabwe
Namibië
Botswana
Zambia
Mozambique
Seychellen
Mauritius
Zuid-Afrika

Al sinds 1979 dé Afrika specialist

Op jambo.nl vindt u ruim 100 uitgekiende reizen of bel met onze Afrika specialisten op 020-2012740 voor een reis op maat. **De mogelijkheden zijn eindeloos, privé reizen geheel conform uw wensen!**

EU-Hof oordeelt over motiveringsplicht

Na jarenlange kritiek op het niet-motiveren van vreemdelingrechtelijke uitspraken door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, legt zij de vraag aan het EU-Hof voor of dit in strijd is met het EU-recht.

RvS

— door Erik Scheers

In het *Advocatenblad* is eerder aandacht besteed aan het ongemotiveerd afdoen van vreemdelingenzaken door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, het hoogste rechtscollege binnen het vreemdelingenrecht¹. Na veel kritiek op deze afdoening, onder meer door de schrijver van dit artikel², heeft de Afdeling de handschoen opgepakt en is zij in bijeenkomsten het gesprek aangegaan met advocaten, rechters, wetenschappers en medewerkers van de IND. Hieruit bleek dat deze kritiek breed werd gedeeld, niet alleen binnen de advocatuur, maar ook binnen de wetenschap, de IND en de rechtspraak. Om een uitspraak te begrijpen, ervan te leren en deze te kunnen accepteren, is het immers nodig dat je de motivering kent.

Deze bijeenkomsten hebben geleid tot een aanpassing van de werkwijze door de Afdeling met het vaker (dan voorheen) beknopt motiveren van uitspraken³ en een door de Afdeling geïnitieerd onderzoek door een onafhankelijke commissie van wetenschappers. Ook deze commissie blijkt zeer kritisch over de zeer ruime invulling door de Afdeling van de wettelijke mogelijkheid – op grond van artikel 91, tweede lid, van de Vreemdelingenwet (artikel 91.2 Vw) – een motivering achterwege te laten en enkel te verwijzen naar dit artikel. Motivering van uitspraken zou volgens deze commissie de regel moeten zijn in plaats van de uitzondering⁴, terwijl de Afdeling vreemdelingenzaken nog steeds in ongeveer 85% van de gevallen ongemotiveerd/met verkorte motivering afdoet.⁵

EERLIJK PROCES

Een ander punt van kritiek dat al die tijd enigszins onderbelicht is gebleven, is dat het niet-motiveren van uitspraken

in strijd is of kan zijn met het EU-recht en het EVRM – het in artikel 47 van het EU Handvest en artikel 6 van het EVRM neergelegde recht op een eerlijk proces. Tot een eerlijk proces hoort ook het recht op een toereikend gemotiveerde uitspraak waaruit blijkt dat de rechter verzoeken en gronden van partijen daadwerkelijk heeft gehoord.⁶ Als het een zaak betreft waarin de hoogste nationale rechter is verzocht het EU-recht uit te leggen en een prejudiciële vraag daarover aan het EU-Hof te stellen en deze rechter weigert dit, zal die weigering op grond van deze artikelen specifiek moeten worden gemotiveerd. Het stellen van een prejudiciële vraag is de regel en hiervan kan alleen worden afgezien als de door een partij opgeworpen vraag niet relevant is voor de oplossing van het geschil, als deze kan worden beantwoord aan de hand van de rechtspraak van het Hof óf dat redelijkerwijs geen twijfel kan bestaan over de uitleg van deze vraag. Dit zijn de zogenoemde *Cilfit*-uitzonderingen. Als geen prejudiciële vraag wordt gesteld, moet uit de uitspraak van de rechter in ieder geval blijken dat sprake is van één van die *Cilfit*-uitzonderingen.

Op 3 april 2019 deed de Afdeling twee overzichtsuitspraken over de toepassing van artikel 91.2 Vw⁷. In deze uitspraken gaat de Afdeling ook in op de motiveringsplicht op grond van het EU-recht en het EVRM. Alhoewel artikel 6 EVRM, ook in samenhang met artikel 13 EVRM en artikel 47 van het Handvest, rechters verplicht tot het motiveren van hun beslissingen, kan de mate waarin gemotiveerd moet worden verschillen. De Afdeling leidt uit de jurisprudentie van het EHRM en het EU-Hof af dat de enkele verwijzing naar artikel 91.2 Vw voldoende motivering is, ook als daaruit niet blijkt op basis

van welke *Cilfit*-grond wordt afgezien van het stellen van vragen. Deze uitspraken heb ik van een zeer kritische noot voorzien in het vakblad *Jurisprudentie Vreemdelingenrecht (JV)*⁸. Kern van mijn kritiek hierop is dat de EHRM- en Hof-arresten waarnaar de Afdeling verwijst, waarin inderdaad wordt geoordeeld dat in die gevallen niet of slechts verkort gemotiveerd mag worden, zien op andere situaties. Zo zien die arresten bijvoorbeeld niet op de specifieke EU-rechtelijke motiveringsplicht, wordt op grond van niet-ontvankelijkheid niet aan een inhoudelijke beoordeling toegekomen of, ten aanzien van de Nederlandse Hoge Raad (arrest *Baydar*) en het Duitse Bundesgerichtshof (arrest *Harisch*), was het EU-betooeg reeds voldoende geadresseerd door de A-G of de rechtbank in die zaak. De Afdeling betreft in deze uitspraken daarentegen niet de arresten die meer vergelijkbaar zijn met de beoordeling door de Afdeling, waarin door zowel het EHRM als het EU-Hof juist wel is geoordeeld dat de motiveringsplicht was geschonden.

Hiermee leek de kous af te zijn. De Afdeling leek niet van plan om een vraag over haar motiveringsplicht voor te leggen aan het EU-Hof en een partij kan nu eenmaal niet zelf bij het EU-Hof hierover klagen. Totdat de Afdeling plotse-ling alsnog in een verwijzingsuitspraak van 13 december 2023 prejudiciële vragen hierover voorlegt aan het EU-Hof.⁹ De aanleiding voor deze vragen is het Hof-arrest van 6 oktober 2021, *Consortio*. In dit arrest oordeelt het Hof dat als de hoogste nationale rechter geen prejudiciële vraag stelt, uit de motivering van die rechter moet blijken op basis van welke hiervoor genoemde *Cilfit*-uitzonderingsgrond dit gebeurt. Het in deze verwijzingsuitspraak vermelde voorlopige oordeel van de Afdeling blijft dat de enkele verwijzing naar artikel 91.2 Vw hieraan voldoet. Vreemd, omdat uit een artikel 91.2 Vw-uitspraak niet eens kan worden afgeleid dat de Afdeling de vraag over uitleg van het EU-recht heeft gezien, laat staan dat blijkt welke *Cilfit*-uitzonderingsgrond zich volgens de Afdeling voordoet. Daarbij komt dat de Afdeling een zaak ook ongemotiveerd kan afdoen als zij het niet eens is met de (gehele) motivering van de uitspraak in eerste aanleg en ook als de rechtbank een verzoek om prejudiciële vragen niet deugdelijk gemotiveerd heeft afgewezen of zelfs in het geheel niet op dat verzoek is ingegaan (r.o. 16.2). In dat geval kan dus ook niet uit andere informatie worden opgemaakt waarom dit verzoek zou kunnen zijn afgewezen.

TWIJFEL

Tot slot benoemt de Afdeling ook in deze uitspraak niet de overige relevante arresten van het Hof, waaronder het arrest van 28 juli 2016, *Association France Nature Environnement*, C-379/15, en van het EHRM van 16 april 2019, *Baltic Master Ltd*, 55092/16. Hierin oordeelt het Hof dat het ontbreken van twijfel over de juiste uitleg of juiste toepassing van het EU-recht door de nationale rechter uitvoerig moet worden aan-

getoond. Het EHRM komt opnieuw tot een schending van artikel 6 EVRM, omdat *'it is not clear from the reasoning of the Supreme Administrative Court on what specific legal grounds that court considered the application of the EU law to be so obvious that no doubts could arise'*. Daarna komt het EHRM in het arrest van 14 maart 2023 *Georgiou t. Griekenland*, 57378/18, bovendien nogmaals tot een schending van artikel 6 EVRM, omdat *'it cannot be established from the content and reasoning (...) whether the question was considered irrelevant, whether it was viewed as relating to a provision that was clear or had already been interpreted by the CJEU, or whether it was simply ignored'*.

Het bijzondere aan deze prejudiciële zaak is dat de Afdeling in de verwijzingsuitspraak weliswaar uitgebreid ingaat op de motiveringsplicht, maar over de inhoud van de zaak zelf enkel vermeldt dat deze ziet op de bewijslast bij een EU *Chavez*-verblijfsrecht en dat ook de rechtbank niet op het verzoek om prejudiciële vragen is ingegaan. Nergens blijkt dus uit waarom de Afdeling het niet nodig vindt prejudiciële vragen over deze bewijslast te stellen. Ook het Hof kan daarom niet beoordelen of in dit geval sprake is van een *Cilfit*-uitzonderingsgrond en of de Afdeling dus terecht geen vragen over deze bewijslast stelt aan het Hof. Uit alle arresten van zowel het EHRM als het Hof kan worden opgemaakt dat het bij een inhoudelijke beoordeling door de nationale rechter in ieder geval duidelijk moet zijn hoe het EU-recht moet worden uitgelegd en wat de reden is van het niet-stellen van vragen hierover. In dit geval kan zelfs het Hof dit niet uit de zaak opmaken, wat naar mijn mening reden temeer zou moeten zijn schending van de motiveringsplicht aan te nemen. Of het Hof er ook zo over denkt, zal gaan blijken.

Erik Scheers is immigratieadvocaat in Den Haag.

Noten

- 1 Zie <https://www.advocatenblad.nl/2019/05/14/raad-van-state-spreekt-met-advocaten-over-ongemotiveerde-uitspraken/> en www.advocatenblad.nl/2020/01/15/rvs-gaat-vaker-beknopt-motiveren-in-vreemdelingenzaken/.
- 2 Zie onder meer <https://scheersadvocatuur.nl/wp-content/uploads/2018/10/ve18001022-2018-05-08-AsielMigrantenrecht-2018-nr.-4-Afdeling-speel-open-kaart-en-motiveer-1.pdf>.
- 3 Zie <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/@119547/abrvs-wisselt-van-gedachten/>.
- 4 Zie <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/@126804/rapport-motiveren-vreemdelingenrecht/>.
- 5 Zie <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@140696/202102327-1-v1>, r.o. 10.
- 6 Zie <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@140696/202102327-1-v1>, r.o. 12.
- 7 Zie <https://www.raadvanstate.nl/@114707/overzichtsuitspraak/>.
- 8 Zie mijn noot in *JV* 2019-8, te vinden op https://scheersadvocatuur.nl/wp-content/uploads/2019/12/noot_e.t.p._scheers_bij_abrvs_3_april_2019__201804969_1_v2__jv_2019_115__ve19000965__ecli_nl_rvs_2019_1060.pdf.
- 9 Zie de verwijzingsuitspraak van 13 december 2023, ECLI:NL:RVS:2023:4632.

Inhoud

KRONIEK PRIVACYRECHT 2023

- 91 Het begrip persoonsgegevens
- 92 Personalisatie en cookies
  - 92 Meta en gepersonaliseerde advertenties
  - 93 Het gebruik van tracking cookies
- 93 Gegevensverstrekking tussenpersonen
  - 93 Lycos/Pessers nog steeds het relevante toetsingskader
  - 94 La Quadrature du Net II
- 94 Rechten van betrokkenen
  - 94 Recht op inzage
  - 95 Recht op gegevenswissing
- 96 Schadevergoeding wegens privacy-inbreuk
  - 96 UI/Österreichische Post
  - 96 NAP
- 96 Handhaving
  - 96 Gevoelige gegevens
  - 96 Teruggefloten
  - 97 Nieuwe richtsnoeren
- 97 Informatieverstrekking bij een datalek
- 98 Vooruitblik: AI en collectieve acties
  - 98 AI
  - 98 Collectieve acties

KRONIEK IT-RECHT 2023

- 101 Uitleg it-overeenkomst (algemeen)
  - 101 Uitsluiting van het Haviltex-criterium en grammaticale uitleg
- 102 De verantwoordelijkheden van partijen: uitleg en de zorgplicht
  - 102 De zorgplicht bij (Europese) aanbestedingen
  - 102 De verantwoordelijke voor het ontbreken van informatie over koppelingen
  - 103 De relevantie van contractueel niet overeengekomen ISO-normen
  - 103 Resultaatsverbintenis of inspanningsverbintenis voor de IT-leverancier?
  - 104 Verantwoordelijkheid voor verlies data bij overgang naar nieuwe ICT-omgeving
- 104 De gevolgen van beveiligingsincidenten
  - 104 Betaling aan hackers na frauduleuze e-mail
  - 105 Cyberaanval gemeente Hof van Twente; functionele-versus security monitoring
  - 105 Recht op informatie en instructierecht na cyberaanval
- 106 Verzuim: fatale termijnen en blijvende onmogelijkheid
  - 106 Wél fatale termijnen bij agile ontwikkeling
  - 107 Geen (fatale) termijnen overeengekomen
  - 107 Schuldeisersverzuim en blijvende onmogelijkheid tot nakoming
- 108 De beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid
  - 108 Geen afdwingbare verplichting om facturen te betalen na onterechte ontbinding
- 108 Algemene voorwaarden en elektronisch contracteren
  - 108 Gemakkelijke elektronische toegankelijkheid algemene voorwaarden
- 108 Digitale handtekening onder borgtochtovereenkomst (i)
  - 109 Digitale handtekening onder borgtochtovereenkomst (II)
  - 109 Digitale handtekening onder borgtochtovereenkomst (III)
- 109 De aansprakelijkheid van cryptoplatforms
  - 109 Aansprakelijkheid cryptoplatforms bij boilerroom fraude
    - 110 Bevoegdheid Nederlandse rechter en de toepasselijkheid van Nederlands recht
    - 110 Oneerlijke handelspraktijk platform
    - 111 Onrechtmatige daad en zorgplicht
    - 112 Overige gronden: wanprestatie en nietigheid van de overeenkomst
  - 112 Platform aansprakelijk voor rol in hack account

— Kroniek

Privacyrecht 2023

— door **Vita Zwaan, Jacob van de Velde, Sarah Stapel & Silvia van Schaik**
 beeld **Floris Tilanus**

2023 is een bewogen jaar voor privacy. Het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) laat zich meerdere keren uit over de omvang van begrippen, rechten en verplichtingen. Het recht op schadevergoeding wordt in het zonnetje gezet met twee principiële uitspraken van de hoogste Europese rechter. Verder blijven gepersonaliseerde advertenties en het inzagerecht de gemoederen bezighouden. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) lijkt iets minder actief en wordt zelfs een paar keer flink teruggefloten voor de hoogte van haar boetebedragen. Wel sluit de AP het jaar af met het opleggen van haar hoogste boete ooit. We kijken terug op de belangrijkste ontwikkelingen van het afgelopen jaar en eindigen met een korte vooruitblik.

HET BEGRIJP PERSOONSgegevens

Het jaar 2023 bracht twee interessante uitspraken over het begrip ‘persoonsgegevens’. Dit begrip is doorslaggevend voor de toepasselijkheid van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG).¹ Worden persoonsgegevens verwerkt, dan is de AVG van toepassing² en moet aan de verplichtingen van de AVG worden voldaan. Het begrip persoonsgegevens is in de afgelopen jaren steeds verder uitgebreid, tot het punt dat nog moeilijk denkbaar is welke gegevens er niet meer onder zouden vallen.³ In deze uitdijning lijkt een kleine kentering zichtbaar door een uitspraak van het gerecht van eerste aanleg (Gerecht) van het HvJ EU, die mogelijk weer teniet wordt gedaan door een uitspraak van het HvJ EU.

Op 26 april 2023 oordeelt het Gerecht (ECLI:EU:T:2023:219) in een zaak die ingesteld is door de Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad (GAR), de Europese autoriteit voor de afwikkeling van banken, tegen de Europese Toezichthouder voor gegevensbescherming (EDPS). De GAR was bezig met de afwikkeling van een Spaanse bank.⁴ Aandeelhouders en crediteuren konden zich inschrijven om compensatie te ontvangen. Voor deze compensatie had de GAR een voorlopig besluit gepubliceerd, waar de getroffen personen vervolgens opmerkingen bij konden plaatsen. Een selectie van deze opmerkingen was gedeeld met Deloitte voor beoor-

deling. Voordat de opmerkingen gedeeld werden, had de GAR deze losgekoppeld van direct identificerende informatie en in plaats daarvan gekoppeld aan een unieke identifier. Deloitte ontving dus slechts de opmerkingen met een unieke identifier. De GAR kon de opmerkingen nog wel aan de betrokkenen koppelen via een koppeldatabank.⁵ De EDPS, die toezicht houdt op gegevensverwerkingen door Europese instellingen, had de GAR opgedragen om haar privacyverklaring aan te passen omdat zij haar klanten niet had geïnformeerd over de verstrekking van persoonsgegevens aan Deloitte. De GAR verzocht het Gerecht om het besluit nietig te verklaren, omdat de unieke identificatoren volgens haar geen persoonsgegevens waren waardoor zij ook geen informatieplicht had.

Het Gerecht vernietigt het handhavingsbesluit van de EDPS. De reden hiervoor is dat de EDPS alleen had onderzocht of de opmerkingen moesten worden aangemerkt als persoonsgegevens vanuit het perspectief van de GAR, maar niet vanuit het perspectief van Deloitte.⁶ Concreet had de EDPS moeten beoordelen of Deloitte over wettelijke of in de praktijk uitvoerbare middelen beschikte om toegang te krijgen tot aanvullende gegevens om de betrokkenen te identificeren.⁷ Het Gerecht benadrukt hiermee dat het begrip persoonsgegevens een subjectief begrip is: wat voor de ene partij persoonsgegevens zijn, hoeven dat voor de andere partij niet te

zijn.⁸ Deze interpretatie kan ruimte bieden bij het inschakelen van een derde partij. Als deze derde partij slechts geanonimiseerde gegevens ontvangt, wordt deze mogelijk niet aangemerkt als verwerker en zou er ook geen verwerkersovereenkomst gesloten hoeven te worden.

Op 9 november 2023 komt het HvJ EU ogenschijnlijk tot een ander oordeel (ECLI:EU:C:2023:837).⁹ Ter discussie staat of het voertuigidentificatienummer (VIN) een persoonsgegeven is. Het VIN wordt door de fabrikant aan een voertuig gekoppeld om dit te kunnen identificeren. Het VIN wordt vermeld op het kentekenbewijs, samen met de gegevens van de eigenaar. In enkele cryptisch geformuleerde overwegingen concludeert het HvJ EU dat het VIN een persoonsgegeven is voor degene die redelijkerwijs de mogelijkheid heeft deze te koppelen aan de eigenaar. Het VIN is voor de fabrikanten volgens het HvJ EU in beginsel geen persoonsgegeven. Die weten immers niet wie de eigenaar is.¹⁰ Opmerkelijk genoeg voegt het HvJ EU hieraan toe dat het VIN wel een *indirect persoonsgegeven* is voor fabrikanten als zij het VIN ter beschikking stellen aan partijen die het VIN kunnen koppelen aan de betrokkene.¹¹ Oftewel, voor fabrikanten is het VIN een persoonsgegeven, ook al weten zij zelf niet wie de eigenaar is, omdat een andere partij deze kan koppelen aan de betrokkene. Het HvJ EU lijkt hiermee naar een meer absolute interpretatie van het begrip persoonsgegevens te gaan: als gegevens voor één partij persoonsgegevens zijn, dan zijn ze dat voor elke partij. Of het HvJ EU inderdaad deze kant op gaat, wordt hopelijk duidelijk in het hoger beroep van de GAR-/EDPS-uitspraak.¹²

PERSONALISATIE EN COOKIES

Het jaar 2023 bracht verschillende interessante ontwikkelingen op het gebied van het gebruik van cookies en vergelijkbare technieken voor het tonen van gepersonaliseerde advertenties. Van belang is steeds of en op welke wijze op grond van de Telecommunicatiewet (Tw) en de AVG toestemming moet worden gevraagd voor het gebruik van *tracking cookies* waarmee het internetgebruik van de internetgebruiker gevolgd kan worden.

Meta en gepersonaliseerde advertenties

In onze vorige Kroniek stonden wij al stil bij de boete voor Meta.¹³ Het resultaat was dat Meta het verwerken van persoonsgegevens van Facebook- en Instagramgebruikers voor gepersonaliseerde advertenties niet meer kon base-

ren op de grondslag 'contractuele noodzaak'.¹⁴ Voor Meta blijft het hier niet bij. Op 4 juli 2023 wijst het HvJ EU arrest over de vraag welke grondslag Meta kan gebruiken voor het koppelen van informatie over het bezoeken van andere sites aan het Facebookaccount (ECLI:EU:C:2023:537).¹⁵ Het HvJ EU bevestigt in de eerste plaats dat de contractuele noodzaak geen grondslag kan bieden aangezien de personalisatie wel nuttig kan zijn, maar niet onontbeerlijk is voor het gebruik van de Facebookdienst.¹⁶ Ook het gerechtvaardigd belang van Meta biedt geen uitkomst, omdat de Facebookgebruiker niet hoeft te verwachten dat gegevens zonder zijn toestemming worden verwerkt voor gepersonaliseerde advertenties. Daar komt bij dat de verwerking bijzonder omvangrijk is en ingrijpende gevolgen heeft voor de gebruiker: hij kan het gevoel hebben dat zijn privéleven voortdurend in de gaten gehouden wordt.¹⁷ Daarmee resteert alleen toestemming als mogelijke grondslag.

Het HvJ EU gaat ook in op de verwerking van bijzondere persoonsgegevens. Dit zijn gegevens die gevoelige eigenschappen van de betrokkene onthullen zoals medische gegevens, etniciteit en religieuze overtuiging. Het verwerken van deze gegevens is in principe verboden, tenzij een uitzondering van toepassing is. Het HvJ EU oordeelt dat dit verbod ook van toepassing is als de verantwoordelijke niet de bedoeling heeft deze gegevens te verwerken,¹⁸ deze gevoelige eigenschappen al aan het licht kunnen komen door het analyseren van websitebezoeken,¹⁹ en de uitzondering 'kennelijke openbaarmaking' niet van toepassing is bij het analyseren van websitebezoeken.

Door het bezoek van een website heeft de bezoeker immers niet een weloverwogen keuze gemaakt om gevoelige eigenschappen te openbaren.²⁰ Alleen de uitzondering 'toestemming' komt dan ook in aanmerking voor het verwerken van deze gegevens. Overigens is dit laatste mogelijk anders als de gevoelige eigenschappen blijken uit het klikken van bijvoorbeeld een 'like'-knop. Als de betrokkene weet dat het aanklikken daarvan zichtbaar is voor anderen, kan het zijn dat de betrokkene een bijzondere interesse bewust openbaar wil maken.²¹

Op 30 oktober 2023 introduceert Meta het zogeheten *Pay or Okay*-model. Dit houdt in dat Europese gebruikers van Meta de keuze moeten maken om of 10 of 13 euro per maand te betalen, of akkoord moeten gaan met *tracking*.²² Dit model heeft veel kritiek gekregen, mede door de hoogte van het bedrag en omdat gebruikers moeten betalen

ONS IS OPGEVALLEN
DAT HET CPNB KLAKKELOOS
AUTEURSNAMEN AAN
ROMANTITELS KOPPELT

WAT DE RECHTER HIERBIJ
OVER HET HOOFD ZIET,
IS DAT DE PERSONALISATIE
WÉL ONONTBEERLIJK IS
VOOR DE FACEBOOKDIENST
ALS ZODANIG —
VOOR HET
NAAKTE VOORTBESTAAN!

voor het behoud van hun fundamentele rechten.²³ De AP heeft ondertussen aangekondigd samen met de Noorse en Duitse toezichthouder een Europese procedure te starten over de privacy en gepersonaliseerde advertenties in het kader van dit *Pay or Okay*-model.²⁴ The Meta-saga continues...

Het gebruik van tracking cookies

Op 5 december 2023 oordeelt het gerechtshof Amsterdam over het gebruik van tracking cookies door Adtech-bedrijf Criteo (ECLI:NL:GHAMS:2023:2971). Criteo plaatst via websites van derden tracking cookies. Via deze cookies wordt een gebruikersprofiel opgesteld en worden gepersonaliseerde advertenties aangeboden.²⁵ Niet ter discussie staat dat Criteo en de websitehouders waarmee zij samenwerkt gezamenlijk verwerkingsverantwoordelijk zijn.²⁶ Ook niet ter discussie staat dat toestemming vereist is voor het gebruik van de cookies. Criteo verplicht de websitehouders via een overeenkomst om deze toestemming te vragen.

Als Criteo erop wordt gewezen dat een websitehouder haar verplichtingen niet nakomt, onderneemt zij actie.²⁷ Dit blijkt echter geen waterdicht systeem, nu de cookies van Criteo toch worden geplaatst zonder toestemming.²⁸ Daarom wijst het gerechtshof het gebod toe om de cookies niet meer te plaatsen zonder rechtsgeldige toestemming.²⁹ De uitspraak bevestigt dat ook derde partijen die cookies plaatsen verantwoordelijk zijn voor de naleving van de AVG, en deze naleving dienen te verzekeren. Op 17 januari 2023 publiceert de European Data Protection Board (EDPB) het rapport over het werk van de Cookie Banner Taskforce, een taskforce opgericht om de verschillende klachten over cookiebanners bij toezichthouders te coördineren.³⁰ In het rapport benoemt de EDPB een aantal praktijken bij het gebruik van cookiebanners die die toezichthouders problematisch vinden. Zo vinden de meeste toezichthouders dat er altijd één ‘alles weigeren’-knop moet zijn. Ook ‘verborgen’ knoppen om cookies te weigeren, zijn in strijd met de AVG. Daarnaast kunnen tracking cookies niet gebruikt worden op basis van de grondslag gerechtvaardigd belang.³¹ In december 2023 kondigt Google aan dat zij *third party cookies* in de populaire Chrome-browser gaat uitfaseren.³² Andere technieken voor het volgen van gebruikers blijven nog wel beschikbaar.

GEGEVENSVERSTREKKING TUSSEN PERSONEN

Het privacyrecht kan in botsing komen met andere rechten, bijvoorbeeld wanneer iemand online inbreuk maakt op auteursrechten door zonder toestemming van de rechthebbende films of e-books aan te bieden. Om de doorgaans anonieme inbreukmaker aan te spreken, moet de rechthebbende weten wie hij is. De rechthebbende achterhaalt daartoe het IP-adres waarmee de inbreuk is gepleegd en stapt naar de internetprovider met een verzoek de bij het IP-adres behorende naam- en adresgegevens te verstrekken. Het privacyrecht komt dan tegenover het recht op een doeltreffende voorziening in rechte te staan.

Lycos/Pessers nog steeds het relevante toetsingskader

De Nederlandse rechter beoordeelt een verzoek om gegevens te verstrekken doorgaans op basis van het Lycos/Pessers-arrest uit 2005.³³ Indien aan bepaalde voorwaarden is voldaan, moeten internetproviders de gegevens verstrekken omdat de rechthebbende anders ‘vogelvrij’ zou zijn.³⁴ Van een volledig uitgekristalliseerd kader is echter nog steeds geen sprake.³⁵ Zo oordeelt het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden in 2023 dat internetprovider Ziggo de gegevens van een klant die online e-books aanbood, pas aan Brein kan verstrekken als de klant het aanbieden niet staakt binnen vijf werkdagen nadat Ziggo een waarschuwingsbrief van Brein heeft doorgestuurd (ECLI:NL:GHARL:2023:3598).³⁶

Het doorsturen van de brief is volgens het hof een minder ingrijpende mogelijkheid dan het verstrekken van de gegevens aan Brein.³⁷ Ook oordeelt het hof dat de verwerking van de betreffende persoonsgegevens, die volgens partijen kwalificeren als strafrechtelijke persoonsgegevens zoals bedoeld in artikel 10 AVG,³⁸ noodzakelijk is voor de instelling, uitoefening of onderbouwing van een rechtsvordering en dus is toegestaan op grond van artikel 32 onder d Uitvoeringswet AVG (UAVG). Buitengerechtigd handhaven, door het versturen van een brief, valt daar ook onder, aldus het hof.³⁹

La Quadrature du Net II

Ook Szpunar, advocaat-generaal (A-G) bij het HvJ EU, laat zich in 2023 uit over het onderwerp (ECLI:EU:C:2023:711).⁴⁰ In de zaak-*La Quadrature du Net II* maken vier Franse digitale burgerrechtenorganisaties bezwaar tegen de werkwijze van Hadopi (tegenwoordig Arcom), de Franse toezichthouder die optreedt tegen online auteursrechtenbreuken. Hadopi vraagt de bij IP-adressen behorende gegevens op bij internetproviders om daarna een ‘aanbeveling’ te sturen dat via de internetverbinding auteursrechtenbreuk gepleegd wordt. Indien daarna inbreuken plaatsvinden, volgt een tweede aanbeveling. Pas als daarna nog inbreuken plaatsvinden, kan Hadopi het Franse Openbaar Ministerie verzoecken om strafrechtelijke vervolging in te stellen waarbij een boete kan worden opgelegd. Dit wordt het ‘graduated response mechanism’ genoemd.⁴¹ Volgens de burgerrechtenorganisaties is de werkwijze in strijd met Europees recht, waaronder artikel 15 lid 1 van de ePrivacyrichtlijn.⁴² De IP-adressen die de basis vormen voor het identificatieproces, kwalificeren namelijk niet alleen als persoonsgegevens,⁴³ maar ook als verkeersgegevens waarop de ePrivacyrichtlijn van toepassing is.⁴⁴

Op grond van de ePrivacyrichtlijn mag een internetprovider verkeersgegevens enkel bewaren om zijn diensten te leveren en te factureren. Lidstaten mogen hier onder voorwaarden uitzonderingen op maken (artikel 15 lid 1 ePrivacyrichtlijn). Het HvJ EU heeft verschillende uitspraken gedaan over nationale regelingen die internetproviders verplichten grote hoeveelheden verkeersgegevens te bewaren en aan autoriteiten te verstrekken in het kader van de openbare veiligheid of bestrijding van ernstige criminaliteit. Het HvJ EU oordeelt in deze zaken dat dergelijke uitzonderingen toelaatbaar zijn indien het gaat om dergelijk zwaarwegende doeleinden en de wet voorziet in voldoende waarborgen zoals voorafgaande rechterlijke toetsing.⁴⁵

Het is de vraag hoe die vrij strikte rechtspraak zich verhoudt tot de veel mildere rechtspraak over het verstrekken van identificerende gegevens aan IE-rechthebbers.⁴⁶ Uit deze rechtspraak volgt dat het Europese recht in beginsel niet

aan een dergelijke verstrekking in de weg staat indien een juist evenwicht wordt getroffen tussen de verschillende belangen.⁴⁷ Wanneer daarvoor IP-adressen worden gebruikt, is niet alleen de vraag of een internetprovider identificerende gegevens mag verstrekken, maar ook of hij de daarvoor benodigde IP-adressen mag bewaren. Auteursrechtenbreuken kwalificeren immers niet als ‘ernstige criminaliteit’⁴⁸ en bij Hadopi vindt geen voorafgaande rechterlijke toetsing plaats.⁴⁹ Toch vindt Szpunar het bewaren van IP-adressen en het verstrekken van identificerende gegevens voor de bestrijding van online auteursrechtenbreuken zonder voorafgaande rechterlijke toetsing⁵⁰ toelaatbaar als het IP-adres het enige middel is dat beschikbaar is voor identificatie.⁵¹ Hij acht daarvoor relevant dat de privacy-inbreuk bij het achterhalen van de identiteit op grond van IP-adressen beperkter is dan bij nationale regelingen op grond waarvan alle verkeersgegevens moeten worden bewaard. Uit verkeersgegevens behorende bij een of enkele vermeende inbreuken kan immers geen volledig en indringend beeld van het privéleven worden afgeleid, terwijl dat bij het bewaren en opvragen van een grotere set verschillende verkeersgegevens wel het geval is.⁵² Ook acht de A-G van belang dat Hadopi een toezichthouder is met een procedure die enkele stappen omvat, het ‘graduated response mechanism’.⁵³ Het is de vraag hoe dat zich verhoudt tot de private handhaving door Brein zoals wij die in Nederland kennen, waarbij juist niet duidelijk is welke stappen Brein neemt nadat zij de gegevens van een vermeend inbreukmaker ontvangt.⁵⁴

RECHTEN VAN BETROKKENEN

De rechten van betrokkenen (zoals gespecificeerd in hoofdstuk III AVG) hebben het afgelopen jaar bijzondere aandacht gekregen op nationaal en Europees niveau. Met name op het gebied van inzage en gegevenswissing valt het een en ander te melden.

Recht op inzage

Op grond van artikel 15 AVG hebben betrokkenen het recht op inzage in de persoonsgegevens die organisaties over hen verwerken. De omvang van dit recht staat regelmatig ter discussie. Het jaar 2023 brengt (iets) meer duidelijkheid. Zo publiceert de EDPB definitieve richtsnoeren over het inzagerecht⁵⁵ en laat de rechtspraak zich er meerdere keren over uit.

In januari benadrukt het HvJ EU in de *RW/Österreichische Post*-zaak dat een besluit op een inzage-

verzoek voldoende specifiek moet zijn (ECLI:EU:C:2023:3). Het is alleen toegestaan om de *categorieën* van ontvangers op te nemen als het niet mogelijk is om de *specifieke* ontvangers te identificeren.⁵⁶ In een geschil over herhaaldelijke onrechtmatige raadpleging van klantgegevens door een bank, oordeelt het HvJ EU dat artikel 15 AVG het recht omvat om geïnformeerd te worden wanneer en waarom klantgegevens zijn geraadpleegd.⁵⁷

Verder laat het HvJ EU zich uit over het recht op een *kopie*. In mei benadrukt het HvJ EU dat een betrokkene een ‘begrijpelijke reproductie van al deze gegevens’ moet ontvangen. De betrokkene kan volledige documenten opvragen om de verwerking te controleren, tenzij dit de betrokkene niet in staat stelt om zijn rechten uit te oefenen en tenzij de rechten en vrijheden van anderen zwaarder wegen (ECLI:EU:C:2023:369).⁵⁸ In een geschil over inzage in medische gegevens komt het HvJ EU tot een vergelijkbare conclusie (ECLI:EU:C:2023:811).⁵⁹ In dit geval moest de arts een kopie verstrekken van de diagnoses, onderzoeksresultaten, beoordelingen door behandelend artsen en bij de betrokkene verrichte behandelingen of ingrepen.

In 2022 legde de AP een boete op aan de Belastingdienst vanwege de onrechtmatige verwerking in de Fraude Signalerings Voorziening (FSV).⁶⁰ Sindsdien gaat een groot deel van de geschillen over het inzagerecht over gegevensverwerkingen in de FSV. In deze geschillen lijkt de motivering van het inzagebesluit centraal te staan. Zo benadrukt de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (Afdeling) dat verzoeken niet zomaar mogen worden afgewezen (ECLI:NL:RVS:2023:394).⁶¹ Wanneer inzage wordt geweigerd, moet de reden hiervoor *deugdelijk* worden gemotiveerd. Deze motiveringsplicht vereist dat verwerkingsverantwoordelijken ook onderbouwen waarom persoonsgegevens *niet* zijn gebruikt voor geautomatiseerde besluitvorming en/of profilering.⁶²

In april doet het gerechtshof Amsterdam een drietal uitspraken over het inzagebeleid van de taxiplatformdienstverleners Uber en Ola (ECLI:NL:GHAMS:2023:793, ECLI:NL:GHAMS:2023:796 en ECLI:NL:GHAMS:2023:804).⁶³ De chauffeurs verzochten onder meer informatie over de werking van de algoritmes van de rittendiensten op grond van artikel 15 lid 1, sub h AVG. Dit artikel omvat het recht om informatie te verkrijgen over het bestaan van geautomatiseerde besluitvorming, waaronder nuttige informatie over de onderliggende logica. De chauffeurs verzochten uitleg over de toedeling van ritten, de bepaling van ritprijzen en berekening van frauderisicoscores. Het hof geeft uitleg over het recht op informatie over algoritmes. Het hof overweegt dat het informatierecht alleen ziet op *uitsluitend* geautomatiseerde besluitvorming en niet op alle vormen van geautomatiseerde besluitvorming. Wel wijst het hof de inzageverzoeken grotendeels toe omdat Uber en Ola niet hebben aangetoond dat voornoemde besluiten niet uitsluitend geautomatiseerd zijn genomen. Het hof gaat ook niet mee in het argument van

Uber en Ola dat zij geen inzage kunnen geven met het oog op de bescherming van bedrijfsgeheimen. Het hof benadrukt verder dat overwegingen aangaande de rechten of vrijheden van anderen niet ertoe mogen leiden dat de betrokkene alle informatie wordt onthouden.

Het hof is niet de enige die Uber op de vingers tikt. De AP legt Uber een boete van 10 miljoen euro op – haar hoogste boete ooit – voor het schenden van de inzage-rechten van Franse Uber-chauffeurs.⁶⁴ De Franse toezichthouder had de klacht naar de AP doorgestuurd omdat het Uber hoofdkantoor in Nederland gevestigd is. Volgens het boetebesluit is Uber in overtreding van artikel 12 AVG omdat zij het uitoefenen van inzage-rechten niet heeft *gefaciliteerd*. Volgens de AP moeten chauffeurs te veel stappen doorlopen om via de Uber-app een verzoek in te dienen. Het maakt volgens de toezichthouder niet uit dat Uber ook andere mogelijkheden beschikbaar stelt om inzageverzoeken te doen, nu de voornaamste interactie tussen Uber en de chauffeurs via de chauffeursapp plaatsvindt. In de hoogte van de boete hebben de omvang van het bedrijf, de duur van de overtreding en het aantal Uber-chauffeurs dat actief was gedurende deze periode een rol gespeeld.

Recht op gegevenswissing

Artikel 17 AVG staat ook wel bekend als het recht om vergeten te worden. Dit recht houdt in dat organisaties in bepaalde gevallen en op verzoek van een betrokkene persoonsgegevens moeten verwijderen. In een zaak over de verwijdering van Bureau Kredietregistratie (BKR)-gegevens overweegt de Hoge Raad dat de betrokkene ‘te allen tijde’ het recht heeft om zijn rechten uit te oefenen (ECLI:NL:HR:2023:1216).⁶⁵ De Hoge Raad overweegt dat het enkele feit dat eenzelfde verzoek eerder gedaan is niet betekent dat het verzoek ongegrond of buitensporig is, ook als de betrokkene aan zijn verzoek geen gewijzigde feiten of omstandigheden ten grondslag heeft gelegd.

Het recht op gegevenswissing is echter niet onbegrensd. Zo oordeelt de Afdeling dat de burgemeester van Maastricht terecht een verwijderverzoek heeft afgewezen (ECLI:NL:RVS:2023:1923).⁶⁶ De verzoeker meende dat hij onterecht op een lijst stond van personen of groepen die overlast of criminaliteit veroorzaken. Volgens de Afdeling was echter voldoende gebleken waar de aan hem tegengeworpen overlast en gedragingen uit bestaan.

Ook het HvJ EU laat zich uit over de omvang van het recht op (onder meer) gegevenswissing (ECLI:EU:C:2023:373).⁶⁷ Het HvJ EU overweegt dat niet elke schending van de AVG recht geeft op gegevenswissing. Het niet-voldoen aan de verplichtingen omtrent gezamenlijke verantwoordelijkheid en de registerplicht (artikelen 26 en 30 AVG) leveren weliswaar een schending op van de AVG, maar geen ‘onrechtmatige verwerking’ in de zin van artikelen 17 en 18 AVG. Zij leveren daarom geen recht op gegevenswissing of beperking van de verwerking op.

SCHADEVERGOEDING WEGENS PRIVACY-INBREUK

Op grond van artikel 82 AVG heeft iedere betrokkene die materiële of immateriële schade lijdt als gevolg van een inbreuk op de AVG recht op schadevergoeding. Het HvJ EU wijst in 2023 twee belangrijke arresten over dit recht.⁶⁸

UI/Österreichische Post

Op 4 mei benadrukt het HvJ EU in de zaak-*UI/Österreichische Post* (ECLI:EU:C:2023:370)⁶⁹ om te beginnen dat de AVG-begrippen ‘materiële of immateriële schade’ en ‘schadevergoeding voor de geleden schade’ autonome Unierechtelijke begrippen zijn, die op het grondgebied van alle lidstaten uniform moeten worden uitgelegd.⁷⁰ Daarna gaat het HvJ EU in op artikel 82 AVG. Uit het artikel volgt dat er drie cumulatieve voorwaarden gelden voor een aanspraak op schadevergoeding:

- (i) er moet sprake zijn van een inbreuk op de AVG,
- (ii) er moet sprake zijn van materiële of immateriële schade; en
- (iii) er moet een causaal verband bestaan tussen de inbreuk en de geleden schade.

Een enkele inbreuk op de AVG volstaat volgens het HvJ EU dus niet.⁷¹ Aan de andere kant mag ook niet worden vereist dat een bepaalde drempel van ernst van schade wordt bereikt.⁷² Het schadebegrip moet namelijk ruim worden uitgelegd.⁷³ Dit betekent echter ook weer niet dat een persoon die negatieve gevolgen ondervindt van een inbreuk op de AVG niet hoeft aan te tonen dat dit immateriële schade oplevert in de zin van de AVG.⁷⁴ Wat die persoon dan wel moet aantonen, zegt het HvJ EU (nog) niet. Het is volgens het HvJ EU voorts aan de lidstaten om regels te maken voor de vaststelling van de hoogte van de schadevergoeding, op voorwaarde dat (onder meer) het doeltreffendheidsbeginsel in acht wordt genomen.⁷⁵ Het nationale recht mag het verkrijgen van schadevergoeding in de praktijk niet onmogelijk of uiterst moeilijk maken.⁷⁶

NAP

Op 14 december 2023 oordeelt het HvJ EU nogmaals over het recht op schadevergoeding (ECLI:EU:C:2023:986).⁷⁷ Overheidsinstantie NAP⁷⁸ was het slachtoffer van een cyberaanval, waarna de persoonsgegevens van miljoenen Bulgaren op internet zijn gepubliceerd. Het is de vraag of de vrees voor toekomstig misbruik van die gegevens ook kan kwalificeren als immateriële schade in de zin van artikel 82 AVG. Het HvJ EU beantwoordt die vraag bevestigend.⁷⁹ Artikel 82 AVG maakt geen onderscheid tussen gevallen waarin misbruik heeft plaatsgevonden en gevallen waarin dit in de toekomst mogelijk nog gebeurt, en sluit een beroep op vrees voor misbruik niet uit.⁸⁰ Het HvJ EU ziet steun voor haar uitleg in de overwegingen en doelstellingen van de AVG. Het begrip ‘schade’ moet immers ruim worden uitgelegd⁸¹ en ‘verlies van controle’ is een voorbeeld van schade, ook als er (nog)

geen concreet misbruik heeft plaatsgevonden.⁸² Het zou bovendien niet stroken met de doelstelling van de AVG om een hoog beschermingsniveau te verzekeren als een betrokkene bij vrees voor misbruik geen aanspraak op vergoeding voor immateriële schade zou kunnen maken.⁸³ Daarnaast concretiseert het HvJ EU het oordeel in de *UI/Österreichische Post*-zaak dat een betrokkene die wordt getroffen door een inbreuk op de AVG met voor hem nadelige gevolgen moet aantonen dat die gevolgen immateriële schade in de zin van de AVG opleveren. De nationale rechter moet in dat kader ‘met name’ nagaan of de vrees gezien de omstandigheden gegrond is, aldus het HvJ EU.⁸⁴

HANDHAVING

De afgelopen jaren heeft de AP in haar handhaving extra nadruk gelegd op drie focusgebieden: datahandel, digitale overheid en kunstmatige intelligentie (AI) en algoritmes.⁸⁵ In 2023 focust de AP vooral op het laatste onderwerp, onder meer door in juli 2023 de eerste editie van de *Rapportage Algoritmerisico's Nederland* te publiceren.⁸⁶ Volgens de AP is verantwoordelijke AI mogelijk, maar moeten organisaties die twijfelen over de risico's terughoudend zijn met de inzet ervan.

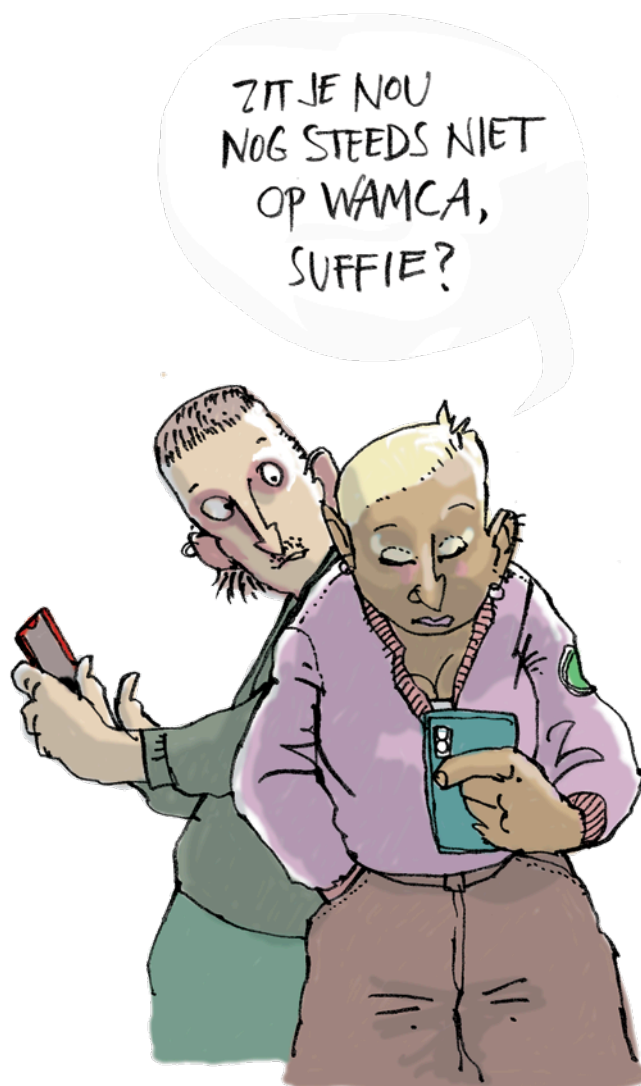
Gevoelige gegevens

De AP richt zich opnieuw op de bestrijding van onrechtmatige verwerking van gevoelige gegevens. In april legt zij de Sociale Verzekeringsbank een boete op van 150.000 euro wegens gebrekkige identiteitscontrole door de telefonische helpdesk.⁸⁷ Gegevens van personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering konden daardoor terecht komen bij personen die daar geen recht op hadden. In december meldt de AP dat de Nationale Politie met verwerkingen van persoonsgegevens in het Schengen Informatiesysteem op een aantal punten de wet heeft overtreden.⁸⁸ De kwaliteit van de signaleringen in het systeem was niet op orde, waardoor er onjuiste of incomplete informatie over mensen in het systeem stond. Ook bleven signaleringen soms te lang bewaard. Omdat de overtredingen zijn beëindigd, legt de AP geen last onder dwangsom of boete op.

Teruggefloten

Opvallend is verder dat de AP in 2023 meerdere keren is teruggefloten. Zo matigt de rechtbank Gelderland de boete die de AP aan BKR heeft opgelegd (ECLI:NL:RBGEL:2023:4071).⁸⁹ Er waren weliswaar overtredingen (het vragen van geld bij inzageverzoeken en het niet faciliteren van het inzagerecht), maar de boete van 830.000 euro was volgens de rechtbank onevenredig hoog. Er waren niet alleen verzwarende, maar ook verlichtende omstandigheden waar de AP rekening mee had moeten houden. Er was daarom geen aanleiding om hogere bedragen te hanteren dan de basisboetebedragen uit het beleid, zoals de AP wel heeft gedaan. De rechtbank matigt de boete tot 668.000 euro. Ook de boete die de AP oplegde aan DPG Media blijft niet in

stand (ECLI:NL:RBAMS:2023:5074).⁹⁰ Wederom is weliswaar sprake van een overtreding (door te vragen om een kopie legitimatiebewijs bij een inzage- of verwijderverzoek) maar de boete van 525.000 euro is volgens de rechtbank Amsterdam disproportioneel. De rechtbank overweegt onder meer dat DPG Media corrigerende maatregelen had genomen, de AVG ten tijde van de overtreding nog maar net van toepassing was en het maar om een klein aantal klachten ging. Verder blijkt uit een Woo-besluit⁹¹ dat in november is gepubliceerd dat de beruchte vingerafdrukboete van 725.000 euro aanzienlijk is gematigd.⁹² De AP concludeerde eind 2019 dat een bedrijf de AVG had overtreden door biometrische gegevens (vingerafdrukken) van werknemers te verwerken zonder dat zij zich daarvoor op een uitzondering kon beroepen. De AP matigt de boete vanwege de coronapandemie en de verminderde financiële draagkracht van het bedrijf in bezwaar tot 50.000 euro.

Nieuwe richtsnoeren

Op 24 mei 2023 stelt de EDPB nieuwe richtsnoeren vast om het boetebeleid van de verschillende toezichthouders te harmoniseren.⁹³ De EDPB hanteert een vijfstappenplan om de hoogte van boetes vast te stellen, waarbij rekening

wordt gehouden met de zwaarte van de inbreuk, de omvang van de onderneming, verzwarende of verzachtende omstandigheden, de relevante wettelijke maximumbedragen en de vereisten van doeltreffendheid, evenredigheid en afschrikkendheid. De AP past deze EDPB richtsnoeren toe om de hoogte van boetes voor bedrijven te berekenen.⁹⁴ Voor overheidsorganisaties en natuurlijke personen hanteert de AP eigen boetebeleidsregels, die zij in december 2023 publiceert.⁹⁵

INFORMATIEVERSTREKKING BIJ EEN DATALEK

In een van de eerste gerechtelijke geschillen over datalekken komt de rechtbank Rotterdam op 6 april 2023 tot een interessante uitspraak (ECLI:NL:RBROT:2023:2931). Achtergrond is het datalek bij marktonderzoeker Blauw. Blauw maakte gebruik van de dienstverlening van Nebu, waar de oorzaak van het datalek zat. Om de verplichtingen jegens haar klanten na te kunnen komen, wilde Blauw – op grond van de gesloten verwerkersovereenkomst – informatie over het datalek van Nebu verkrijgen. Nebu gaf echter niet thuis, waarna Blauw de informatie in een kort geding vorderde. Pas gedurende de mondelinge behandelingen kwam Nebu voor het eerst over de brug met een intern rapport.⁹⁶

De voorzieningenrechter wijst de meeste vorderingen van Blauw toe, waaronder de vordering tot het verstrekken van informatie over het datalek en het laten doen van een onafhankelijk technisch onderzoek.⁹⁷ Op deze vorderingen staat een flinke dwangsom, namelijk 25.000 euro per dag tot maximaal 500.000 euro.⁹⁸ De uitspraak toont onder meer aan dat het sluiten van een adequate verwerkersovereenkomst van groot belang is.

VOORUITBLIK: AI EN COLLECTIEVE ACTIES

Tot slot gaan wij kort in op twee onderwerpen die de afgelopen jaren al in de belangstelling stonden en waarvan wij verwachten dat deze de komende jaren een centrale rol zullen spelen in het privacyrecht.

AI

Het afgelopen jaar was er veel aandacht voor AI. De AP verklaart in haar jaarrapport over AI dat het aantal incidenten met AI in een jaar is vertienvoudigd.⁹⁹ De AP heeft dan ook een aparte afdeling opgericht voor coördinerend toezicht op AI.¹⁰⁰ Ondertussen wordt op Europees niveau hard gewerkt aan regelgeving op dit gebied. In december 2023 bereikten de Europese lidstaten een akkoord over de definitieve tekst van de zogeheten AI Act.¹⁰¹ Als deze tekst wordt aangenomen, valt AI onder het systeem van *Conformité Européenne*, bekend van de CE-markeringen op veel producten. Dit houdt in dat een risicoanalyse van een AI-systeem moet worden gemaakt. Afhankelijk van het risico moeten vervolgens bepaalde stappen worden genomen om het product met CE-markering op de markt te kunnen brengen. Naast de AI Act zijn op 28 september 2022 voorstellen gedaan voor richtlijnen op het gebied van AI-aansprakelijkheid¹⁰² en een nieuwe Productaansprakelijkheidsrichtlijn.¹⁰³ Het totaalpakket van deze regulering moet de basis worden voor verantwoordelijk gebruik van en aansprakelijkheid voor AI.

Noten

- 1 Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (Algemene Verordening Gegevensbescherming of AVG).
- 2 Territoriale toepasselijkheid en uitzonderingen worden hier gemakshalve genegeerd.
- 3 Zie onder meer uitspraken HvJ EU 9 oktober 2016, ECLI:EU:C:2016:779 (*Breyer*) en HvJ EU 20 december 2017, ECLI:EU:C:2017:994 (*Nowak*).
- 4 Wanneer een financiële instelling omvalt, zorgt de afwikkelingsautoriteit voor de gecontroleerde afwikkeling, bijvoorbeeld door het uitkeren van geld aan rekeninghouders.
- 5 Gerecht EU 26 april 2023, ECLI:EU:T:2023:219 (*GAR/EDPS*), par. 2-24.
- 6 Idem, par. 100-103.
- 7 Idem, par. 104-105.
- 8 Dit is overigens in lijn met de hiervoor genoemde Breyer-uitspraak. Ten onrechte wordt de Breyer-uitspraak soms geïnterpreteerd als betekenisvol dat een IP-adres te allen tijde een persoonsgegeven is.
- 9 HvJ EU 9 november 2023, ECLI:EU:C:2023:837

Ondertussen heeft de Italiaanse toezichthouder de priemer met handhaving. Op 31 maart 2023 beveelt de toezichthouder OpenAI de verwerking van persoonsgegevens met ChatGPT op te schorten. Volgens de Italiaanse toezichthouder is er onder meer geen gerechtvaardigde grondslag voor de massale verwerking van persoonsgegevens die plaatsvindt om ChatGPT te trainen. Ook worden gebruikers niet op de juiste wijze geïnformeerd.¹⁰⁴ Nadat OpenAI een aantal wijzigingen doorvoerde, mocht zij op 28 april 2023 haar digitale deuren weer openen.¹⁰⁵ Wij verwachten dat 2024 nog veel meer ontwikkelingen op het gebied van AI met zich zal brengen.

Collectieve acties

In de Kroniek van 2022 bespraken wij al de opkomst van collectieve acties op het gebied van privacy.¹⁰⁶ In 2023 bereiken de eerste collectieve acties de volgende fase. Op 25 oktober 2023 doet de rechtbank Amsterdam een tussenuitspraak in de procedure tegen TikTok (ECLI:NL:RBAMS:2023:6694).¹⁰⁷ Voor het eerst wordt een belangenorganisatie ontvankelijk verklaard in een privacyschadezaak onder de Wet afwikkeling massaschade in collectieve actie (WAMCA).¹⁰⁸ Dit betekent dat deze procedure naar de inhoudelijke fase zal gaan. Ook ziet 2023 verschillende nieuwe collectieve acties, onder meer tegen Google, Twitter, Amazon, Meta en Adobe.¹⁰⁹ Wij verwachten dat steeds meer gebruikgemaakt zal worden van de WAMCA als middel van privaatrechtelijke handhaving tegen grote technologiebedrijven. Mogelijk worden in 2024 ook de eerste inhoudelijke uitspraken in collectieve privacyschadezaken gedaan.

De auteurs zijn advocaat bij bureau Brandeis te Amsterdam. De auteurs danken studentstagiairs Etienne Valk en Iris Toepoel voor hun bijdrage.

(*Gesamtverband Autoteile-Handel (Accès aux informations sur les véhicules)*).

10 Idem, par. 48-49.

11 Idem, par. 49.

12 De procedure is met zaaknummer C-413/23 P te vinden.

13 Zie uitgebreid V. Zwaan e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2022', *Adv. bl.* 2023-03, p. 91.

14 Artikel 6 lid 1 sub b AVG.

15 HvJ EU 4 juli 2023, ECLI:EU:C:2023:537 (*Meta Platforms Ierland*). De *Bundeskartellamt* had Facebook verboden om persoonsgegevens die Meta verzamelt op Facebook automatisch te koppelen aan persoonsgegevens die zij buiten Facebook verzamelt, tenzij een gebruiker daar expliciet toestemming voor geeft. Dit verbod leidde tot een omvangrijk arrest. Voor deze Kroniek behandelen wij slechts de onderdelen die zien op gepersonaliseerde advertenties.

16 Overwegingen 100-105 AVG.

17 Overwegingen 117-118 AVG.

18 Overwegingen 69-70 AVG.

19 Overwegingen 71-72 AVG. Zie hierover ook onze bespreking van een eerder arrest van het HvJ EU in V. Zwaan e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2022', *Adv. bl.* 2023-03, p. 89-90.

20 Overwegingen 76-79 AVG.

- 21 Overwegingen 80-83 AVG.
- 22 Het precieze bedrag hangt af van waar de gebruiker de aanschaf doet, via de app of via de website van Meta, te raadplegen op: <https://about.fb.com/news/2023/10/facebook-and-instagram-to-offer-subscription-for-no-ads-in-europe/>.
- 23 noyb, 'noyb files GDPR complaint against Meta over "Pay or Okay"', te raadplegen op: <https://noyb.eu/en/noyb-files-gdpr-complaint-against-meta-over-pay-or-okay>.
- 24 Emerce, 'Europese toezichthouders werken aan standpunt 'pay or okay'-model online platforms', 26 januari 2024, <https://www.emerce.nl/nieuws/europese-toezichthouders-werken-standpunt-pay-or-okaymodel-online-platforms>.
- 25 Hof Amsterdam 5 december 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:2971 (*Criteo*), r.o. 3.2-3.3.
- 26 Idem, r.o. 4.12.
- 27 Idem, r.o. 4.11.
- 28 Idem, r.o. 4.11.
- 29 Idem, r.o. 5.1.
- 30 EDPB, 'Report of the work undertaken by the Cookie Banner Taskforce', vastgesteld op 17 januari 2023, te raadplegen op: https://edpb.europa.eu/system/files/2023-01/edpb_20230118_report_cookie_banner_taskforce_en.pdf.
- 31 De AP kondigt op 6 februari 2024 aan dat zij misleidende cookiebanners gaat aanpakken, zie: <https://www.autoriteit-persoonsgegevens.nl/actueel/ap-pakt-misleidende-cookie-banners-aan>.
- 32 A. Chavez, 'The next step toward phasing out third-party cookies in Chrome', *Google*, 14 december 2023, te raadplegen op: <https://blog.google/products/chrome/privacy-sandbox-tracking-protection/>.
- 33 HR 25 november 2005, ECLI:NL:HR:2005:AU4019 (*Lycos/Pessers*).
- 34 Voor de voorwaarden, zie *Lycos/Pessers*, r.o. 3.5 waarin r.o. 4.10 van het arrest van het gerechtshof is opgenomen. Het arrest van het gerechtshof blijft in stand nu de Hoge Raad het cassatieberoep verwerpt.
- 35 Zie ook C. Alberdingk Thijm e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2021', *Adv.bl.* 2022-03, p. 83 onder 'Gegevensverstrekking tussenpersonen' en V. Zwaan e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2022', *Adv.bl.* 2023-03, p. 90, onder 'Strafrechtelijke persoonsgegevens'.
- 36 Hof Arnhem-Leeuwarden 2 mei 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:3598, (*Brein/Ziggo inz. Calibre-bibliotheek*).
- 37 *Brein/Ziggo inz. Calibre-bibliotheek*, r.o. 4.15.
- 38 Idem, r.o. 4.19 en 4.2.
- 39 Idem, r.o. 4.21. Met het oordeel dat het versturen van waarschuwingsbrieven ook onder de uitzondering van art. 32 onder de UAVG valt, wijkt het hof af van zijn eerdere oordeel in een ander geschil tussen Brein en Ziggo (hof Arnhem-Leeuwarden 11 oktober 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:8676 (*Brein/Ziggo inz. FLU steekproeven*). In *Brein/Ziggo inz. FLU steekproeven* wilde Brein een groep vermeende inbreukmakers aanspreken, maar kon zij tijdens de zitting nog niet aangeven of zij na het versturen van de waarschuwingen tot handhaving zou overgaan en zo ja, welke stappen zij zou nemen. Dat kon verschillen per inbreukmaker. Om die reden oordeelde het hof dat de verwerking voor het versturen van waarschuwingen niet noodzakelijk was voor de instelling, uitoefening of onderbouwing van een rechtsovereenkomst (zie r.o. 3.18).
- 40 Conclusie van A-G M. Szpunar 28 september 2023, ECLI:EU:C:2023:711 (*La Quadrature du Net II*). Opvallend is dat het de tweede conclusie van de A-G is in dezelfde zaak. Na de eerste conclusie van de A-G (op 27 oktober 2022, ECLI:EU:C:2022:838) verwees het HvJ EU de zaak naar de voltallige zitting, een indicatie dat het HvJ EU een belangrijke of afwijkende beslissing overweegt. Bij een dergelijke hernieuwde behandeling krijgt de A-G de gelegenheid om nogmaals te concluderen. In de tweede conclusie gaat de A-G dieper in op enkele onderwerpen.
- 41 Conclusie van A-G M. Szpunar 28 september 2023, ECLI:EU:C:2023:711 (*La Quadrature du Net II*), par. 32-38.
- 42 Richtlijn 2002/58/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 juli 2002 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de sector elektronische communicatie (richtlijn betreffende privacy en elektronische communicatie), zoals gewijzigd bij Richtlijn 2006/24/EG en Richtlijn 2009/136/EG.
- 43 HvJ EU 19 oktober 2016, ECLI:EU:C:2016:779 (*Breyer*).
- 44 Zie C. Alberdingk Thijm e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2020', *Adv.bl.* 2021-03, p. 70, onder 'Fraudebestrijding en surveillance'.
- 45 Zie onder meer HvJ EU 21 december 2016, ECLI:EU:C:2016:970 (*Tele2 Sverige*), HvJ EU 6 oktober 2020, ECLI:EU:C:2020:791 (*La Quadrature du Net I*), HvJ EU 6 oktober 2020, ECLI:EU:C:2020:790 (*Privacy International*). Zie ook de uitspraak waarmee het HvJ EU in 2014 de Dataretentierichtlijn heeft vernietigd, HvJ EU 8 april 2014, ECLI:EU:C:2014:238 (*Digital Rights Ireland*).
- 46 De A-G stelde deze vraag eerder aan de orde in zijn conclusie van 17 december 2020, ECLI:EU:C:2020:854 (*Mircom*), par. 97 en zijn eerste conclusie bij *La Quadrature du Net II* (HvJ EU 27 oktober 2022, ECLI:EU:C:2022:838), par. 69-72.
- 47 Zie onder meer HvJ EU arrest van 29 januari 2008, ECLI:EU:C:2008:54 (*Promusicae*), HvJ EU 19 april 2012, ECLI:EU:C:2012:219 (*Bonnier Audio*) en HvJ EU 18 oktober 2018, ECLI:EU:C:2018:841 (*Bastei Lübbe*).
- 48 Zie onder meer eerste conclusie A-G inz. *La Quadrature du Net II*, par. 74 en tweede conclusie A-G inz. *La Quadrature du Net II*, par. 48.
- 49 Tweede conclusie A-G inz. *La Quadrature du Net II*, par. 66-67.
- 50 Tweede conclusie A-G inz. *La Quadrature du Net II*, par. 65-72.
- 51 Idem, par. 27. Zie over de onmisbaarheid van het IP-adres als identificatiemiddel bij anonieme online inbreuken par. 61.
- 52 Idem, par. 47-55.
- 53 Idem, par. 75.
- 54 Vgl. *Brein/Ziggo inz. Calibre-bibliotheek, Brein/Ziggo inz. FLU steekproeven* en hof Arnhem-Leeuwarden 5 november 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:9352 (*DFW/Ziggo*). In *DFW/Ziggo* oordeelde het hof dat het belang van DFW bij afgifte van nawegegevens niet zwaarder woog dan het belang van Ziggo en haar klanten omdat DFW onvoldoende duidelijk had gemaakt wat zij met de verkregen gegevens zou doen (r.o. 5.18-5.22). Het beroep in cassatie dat door DFW tegen het arrest is ingesteld, is door de Hoge Raad verworpen (zie HR 25 juni 2021, ECLI:NL:HR:2021:985). Zie hierover tevens C. Alberdingk Thijm e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2021', *Adv.bl.* 2022-03, p. 83, onder 'Gegevensverstrekking tussenpersonen'.
- 55 EDPB, *Richtnoeren 01/2022 over de rechten van betrokkenen: het recht op inzage*, versie 2.0, 28 maart 2023.
- 56 HvJ EU 12 januari 2023, ECLI:EU:C:2023:3 (*Österreichische Post AG*).
- 57 HvJ EU 22 juni 2023, ECLI:EU:C:2023:501 (*Pankki S*).
- 58 HvJ EU 4 mei 2023, ECLI:EU:C:2023:369 (*Österreichische Datenschutzbehörde*).
- 59 HvJ EU 26 oktober 2023, ECLI:EU:C:2023:811 (*FT*).
- 60 V. Zwaan e.a., 'Kroniek Privacyrecht 2022', *Adv.bl.* 2023-03, p. 94.
- 61 ABRvS 1 februari 2023, ECLI:NL:RVS:2023:394 (*Appellant/Minister van Financiën*).
- 62 Rb. Gelderland 15 augustus 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:4646 (*Eiser/Minister van Financiën*).
- 63 Hof Amsterdam 4 april 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:793 (*Uber I*); Hof Amsterdam 4 april 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:796 (*Uber II*); Hof Amsterdam 4 april 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:804 (*Ola*).
- 64 AP, Besluit van 11 december 2023 (gepubliceerd 31 januari 2024), te raadplegen op <https://www.autoriteit-persoonsgegevens.nl/actueel/uber-krijgt-boete-van-10-miljoen-euro-voor-overtreden-privacyregels> (*Boete Uber*).
- 65 Hoge Raad 15 september 2023, ECLI:NL:HR:2023:1216; zie tevens de conclusie van de procureur-generaal: *Parket bij de Hoge Raad 9 december 2022*, ECLI:NL:PHR:2022:1154.
- 66 ABRvS 17 mei 2023, ECLI:NL:RVS:2023:1923.
- 67 HvJ EU 4 mei 2023, ECLI:EU:C:2023:373 (*Bundesrepublik Deutschland*).

- 68 HvJ EU 4 mei 2023, ECLI:EU:C:2023:370, C-300/21 (*UI/Österreichische Post*), m.nt. A.F. Fernhout & M.D. Reijneveld, *Computerrecht* 2023/216; S. Lindenbergh & M. Samsom, 'Smartengeld wegens AVG-inbreuken na "Österreichische Post"', *NJB* 2023/1621; HvJ EU 14 december 2023, ECLI:EU:C:2023:986, C-340/21 (*NAP*).
- 69 HvJ EU 4 mei 2023, ECLI:EU:C:2023:370, (*UI/Österreichische Post*).
- 70 Idem, r.o. 29-30.
- 71 Idem, r.o. 32.
- 72 Idem, r.o. 49.
- 73 Idem, r.o. 46 jo. overweging 146 AVG.
- 74 Idem, r.o. 50.
- 75 Idem, r.o. 53-54.
- 76 Idem, r.o. 56.
- 77 HvJ EU 14 december 2023, ECLI:EU:C:2023:986 (*NAP*).
- 78 'NAP' staat voor 'Natsionalna agentsia za prihodite', het nationale agentschap voor overheidsinkomsten van Bulgarije.
- 79 *NAP*, r.o. 86.
- 80 Idem, r.o. 79-80.
- 81 Idem, r.o. 81 jo. overweging 146 AVG.
- 82 Idem, r.o. 82 jo. overweging 85 AVG.
- 83 Idem, r.o. 83.
- 84 Idem, r.o. 84-85 jo. *UI/Österreichische Post*, r.o. 50.
- 85 AP, 'Coördinatie toezicht algoritmes & AI', te raadplegen op: <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/themas/algoritmes-ai/coordinatie-toezicht-algoritmes-ai>.
- 86 AP, 'Rapportage Algoritmerisico's Nederland (RAN) - voorjaar 2023', 17 juli 2023, te raadplegen op: <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/documenten/rapportage-algoritmerisicos-nederland-ran-voorjaar-2023>.
- 87 AP, Besluit van 2 november 2023 (gepubliceerd 17 november 2023), te raadplegen op: <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/actueel/boete-van-30000-euro-voor-gemeente-voorschoten> (*Boete Gemeente Voorschoten*).
- 88 AP, 'Nationale Politie overtrad wet bij Schengen Informatiesysteem (SIS)', 20 december 2023, te raadplegen op: <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/actueel/nationale-politie-overtrad-wet-bij-schengen-informatiesysteem-sis>.
- 89 Rb. Gelderland 17 juli 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:4071 (*BKR/AP*).
- 90 Rb. Amsterdam 10 augustus 2023, ECLI:NL:RBAMS:2023:5074 (*DPG Media/AP*).
- 91 Een besluit in reactie op een verzoek op grond van de Wet open overheid (Woo).
- 92 AP, Besluit van 26 november 2020 (gepubliceerd 22 november 2023), te raadplegen op: <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/documenten/woo-stukken-2023-223656-boete-vanwege-vingerafdrukscan-werknemers> (*Woo-stukken 2023-223656: Boete vanwege vingerafdrukscan werknemers*).
- 93 EDPB, *Richtsnoeren 04/2022 voor de berekening van administratieve geldboeten krachtens de AVG*, versie 2.1, 24 mei 2023.
- 94 AP, 'Boetebeleidsregels Autoriteit Persoonsgegevens 2023', te raadplegen op: <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/documenten/boetebeleidsregels-autoriteit-persoonsgegevens-2023>.
- 95 Beleidsregels van de Autoriteit Persoonsgegevens van 6 juni 2023 met betrekking tot het bepalen van de hoogte van bestuurlijke boetes (Boetebeleidsregels Autoriteit Persoonsgegevens 2023), *Stct.* 2023, 34541.
- 96 Rechtbank Rotterdam 6 april 2023, ECLI:NL:RBROT:2023:2931 (*Blaauw/Nebu*), r.o. 5.10.
- 97 Idem, r.o. 5.5-5.7, 5.11-5.12.
- 98 Idem, r.o. 5.15.
- 99 AP, 'Rapportage AI- & algoritmerisico's Nederland (RAN) - najaar 2023', 18 december 2023, te raadplegen op: <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/documenten/rapportage-ai-algoritmerisicos-nederland-ran-najaar-2023>.
- 100 AP, 'Coördinatie toezicht algoritmes & AI', te raadplegen op: <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/themas/algoritmes-ai/coordinatie-toezicht-algoritmes-ai>.
- 101 Europees Parlement, 'Artificial Intelligence Act: deal on comprehensive rules for trustworthy AI', 9 december 2023, te raadplegen op: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai>; de tekst van de AI Act wordt op dat moment nog niet gepubliceerd, maar is in januari 2024 door een journalist gelekt.
- 102 Europese Commissie, Commissiedocument 496 (final) van 2022.
- 103 Europese Commissie, Commissiedocument 495 van 2022.
- 104 Garante per la Protezione dei Dati Personali, 'Artificial intelligence: stop to ChatGPT by the Italian SA. Personal data is collected unlawfully, no age verification system is in place for children', te raadplegen op: <https://www.garanteprivacy.it/web/guest/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9870847#english>.
- 105 Garante per la Protezione dei Dati Personali, 'ChatGPT: OpenAI reinstates service in Italy with enhanced transparency and rights for european users and non-users', 28 april 2023, te raadplegen op: <https://www.gdpd.it/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9881490#english>.
- 106 Idem.
- 107 Rb. Amsterdam 25 oktober 2023, ECLI:NL:RBAMS:2023:6694 (*TikTok*).
- 108 Op 10 januari 2024 werden ook de andere twee belangenorganisaties in deze procedure ontvankelijk verklaard. De laatste twee werden aangemerkt als exclusieve belangenbehartiger en zullen gezamenlijk doorprocederen.
- 109 De verschillende collectieve vorderingen zijn te raadplegen op: <https://www.rechtspraak.nl/Registers/centraal-register-voor-collectieve-vorderingen>.

– Kroniek

IT-recht 2023

— door **Veerle van Druenen, Esther van Genuchten, Robert van Schaik & Wieger Weijland (Kennedy Van der Laan)**
beeld **Floris Tilanus**

Ook in 2023 volgden de ontwikkelingen op het gebied van IT elkaar in snel tempo op. Naast een blijvende aandacht voor AI nam het risico op cyberaanvallen opnieuw toe en werden de effecten daarvan steeds groter.¹ De aandacht voor cyberrisico's is terug te zien in nieuwe wetgeving.² Over cyberincidenten wordt in de civiele rechtspraak steeds vaker geprocedeerd, waarbij veel aandacht uitgaat naar de gevolgen van cyberincidenten en naar de aansprakelijkheid van cryptoplatforms. Voor het overige geeft de jurisprudentie op het gebied van IT-recht een vertrouwd beeld en voeren procedures over de uitleg van IT-contracten, de verantwoordelijkheden van IT-leveranciers en verzuim de boventoon. Civiele rechtspraak over AI zien wij in de praktijk nog niet of nauwelijks.

In deze Kroniek bespreken we de meest interessante civiele rechtspraak op het gebied van IT. Gezien de grote hoeveelheid rechtspraak zijn wij genoodzaakt daarin een selectie te maken.^{3,4} Wij richten ons bovendien primair op de verbin-tenisrechtelijke aspecten van het IT-recht. Onderwerpen zoals privacy, intellectueel eigendomsrecht en e-commerce nemen wij – hoe relevant voor IT ook – niet of in beperkte mate mee. Die onderwerpen rechtvaardigen immers een eigen Kroniek. Omdat het IT-recht vaak casuïstisch is, besteden wij relatief veel aandacht aan lagere jurisprudentie.

UITLEG IT-OVEREENKOMST (ALGEMEEN)

Of nu sprake is van een uitvoerige overeenkomst of van minimaal vastgelegde afspraken, de vraag hoe een IT-overeenkomst moet worden uitgelegd, staat geregeld ter discussie. Daarvoor gelden geen andere maatstaven dan voor 'reguliere' overeenkomsten. Uitlegdiscussies zijn bovendien vaak casuïstisch. Niettemin geeft de rechtspraak over IT-contracten een goed beeld van hoe dergelijke overeenkomsten worden geïnterpreteerd en toegepast. Hierna komt eerst een arrest aan de orde dat relevant is voor de uitleg van (IT-)contracten in het algemeen. Vervolgens belichten

we enkele specifieke uitspraken, die zien op de vraag welke verantwoordelijkheden partijen onder de door hen gesloten overeenkomst hebben.

Uitsluiting van het Haviltex-criterium en grammaticale uitleg

De eerste zaak is geen IT-zaak, maar een arrest van de Hoge Raad (ECLI:NL:HR:2023:1131) over toepassing van de Haviltex-maatstaf.⁵ De zaak draait om een vaststellingsovereenkomst waarin partijen overeenkomen dat bij de uitvoering daarvan, in afwijking van het Haviltex-criterium, de letterlijke tekst prevaleert boven eventuele partijbedoelingen, zodat de rechter bij geschillen over de overeenkomst uitsluitend grammaticaal dient uit te leggen en toe te passen. De overwegingen van de Hoge Raad zijn relevant voor de uitleg van alle overeenkomsten, waaronder IT-contracten.

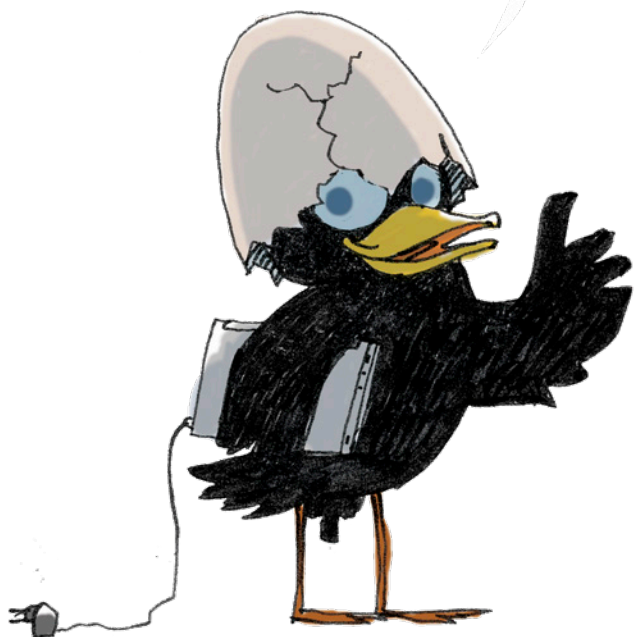
De Hoge Raad stelt vast dat het hof de contractueel overeengekomen uitlegmaatstaf zo heeft uitgelegd dat deze meebrengt dat bij de uitleg van de vaststellingsovereenkomst slechts kan worden aangeknoopt bij begrippen die niet voor meerderlei uitleg vatbaar zijn. Ware dat niet zo, dan zouden immers de bedoelingen van partijen moeten worden

betrokken, hetgeen volgens de contractuele uitlegmaatstaf niet is toegestaan. De Hoge Raad oordeelt dat het hof door (daarmee) geen acht te slaan op de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen van de gegeven uitleg van de vaststellings-overeenkomst, de grammaticale of objectieve uitlegmaatstaf zoals bedoeld in de rechtspraak niet heeft miskend. Er is hier immers sprake van een eigen, contractuele, uitlegmaatstaf en in cassatie is niet aangevoerd dat het hof deze aan de hand van een onjuiste maatstaf of op onbegrijpelijke wijze heeft uitgelegd. De uitleg die het hof geeft aan het be- ding blijft dus in stand.⁶

DE VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN PARTIJEN: UITLEG EN DE ZORGPLICHT

In 2023 verschenen veel uitspraken over de verantwoorde- lijkheden van partijen – met name IT-leveranciers – onder de door hen gesloten overeenkomsten. Deels draait het om uitleg van de afspraken tussen partijen. De verantwoorde- lijkheid van IT-leveranciers kan daarnaast in- of aangevuld worden door de zorgplicht op grond van artikel 7:401 BW en/ of artikel 6:162 BW. Die staat op haar beurt niet los van wat partijen zijn overeengekomen. In de rechtspraak lopen twee onderwerpen dan ook geregeld door elkaar. We bespreken deze daarom hierna tezamen.

WIJ VAN CALAGO ZIJN
ECHT GROÓTE
EXPERTS!

De zorgplicht bij (Europese) aanbestedingen

Eerst een vonnis over de zorgplicht van IT-leveranciers in de context van (Europese) aanbestedingen. De zaak gaat over de cyberaanval bij de gemeente Hof van Twente in 2020 (ECLI:NL:RBOVE:2023:1731).⁷ Verderop in deze Kroniek komt de verantwoordelijkheid van de IT-leverancier in het kader van monitoring van beveiligingsrisico's aan de orde. Hier wijzen wij alvast op één overkoepelend aspect, name- lijk of bij (Europese) aanbestedingen de zorgplicht nog een rol kan spelen.

Centraal in deze zaak staat een overeenkomst tussen de gemeente Hof van Twente en IT-leverancier Switch IT, die werd gesloten na een Europese aanbesteding. De rechtbank overweegt dat de verplichtingen die uit een dergelijke over- eenkomst voortvloeien, moeten worden uitgelegd tegen de achtergrond van de EU-rechtelijke transparantie.⁸ De recht- bank stelt vervolgens de vraag of aan de prestaties die de IT- leverancier verricht daarnaast *andere* eisen gesteld kunnen worden op basis van de zorgplicht ex artikel 6:162 BW. In dat licht zou de uitleg van de overeenkomst conform het EU- rechtelijke beginsel van transparantie immers kunnen wor- den ondergraven. Dit zou op gespannen voet kunnen staan met de uitgangspunten van het Europese aanbestedings- recht. Aan de vraag of dit *daadwerkelijk* het geval is, komt de rechtbank niet toe. De rechtbank oordeelt namelijk dat niet is vast komen te staan dat Switch IT haar zorgplicht heeft geschonden (zie ook hierna). De rechtbank werpt hiermee echter een belangrijke vraag op, waarover we in de toekomst ongetwijfeld meer gaan horen.⁹ Dit is immers een mogelijk interessant verweer voor IT-leveranciers die gecontracteerd zijn na een (Europese) aanbestedingsprocedure en die ver- weten wordt dat zij hun zorgplicht hebben geschonden.

De verantwoordelijke voor het ontbreken van informatie over koppelingen

IT-projecten mislukken regelmatig door ontbrekende of dis- functionerende koppelingen tussen systemen. Dit kan lei- den tot discussie over wie daarvoor verantwoordelijk is. Een dergelijke discussie speelt in een procedure voor de recht- bank Oost-Brabant (ECLI:NL:RBOBR:2023:5782) tussen IT- leverancier Calago en haar afnemer.¹⁰ Partijen spreken af dat Calago een groot aantal webshops zal opleveren. Dat doet zij niet, ook niet nadat de beoogde tijdsplanning ruim- schoots is overschreden. De afnemer ontbindt vervolgens de overeenkomst. Aan de orde is de vraag of het feit dat de web- shops niet zijn opgeleverd aan Calago toe te rekenen is. De rechtbank meent van wel. Anders dan Calago betoogt, staat niet vast dat problemen met de koppelingen (alleen) te wijten waren aan het ontbreken van documentatie over die koppelingen bij de afnemer. Als die documentatie on- misbaar zou zijn geweest, dan had Calago conform de over- eenkomst bovendien meteen de gevolgen van het ontbre- ken daarvan moeten inventariseren en in overleg met de

afnemer een oplossing moeten vinden. Dat heeft Calago niet gedaan. In plaats daarvan is zij op basis van trial-and-error gaan bouwen, wat tot problemen heeft geleid. Het verweer dat de problemen ontstonden doordat de koppeling niet goed was gedocumenteerd, wordt daarom verworpen.¹¹ Of de afnemer Calago voldoende (andere) specifieke informatie heeft verstrekt, kan eveneens in het midden blijven. De rechtbank oordeelt namelijk dat voor zover Calago onvoldoende *specifieke informatie* kreeg, zij dit (eveneens) uitdrukkelijk aan de afnemer kenbaar had moeten maken. Dat heeft zij niet, althans pas te laat, gedaan. Uit een deskundigenrapport bleek bovendien dat onvoldoende *algemene kennis* bij Calago aanwezig was over de relevante koppelingen.¹² Calago is daarmee toerekenbaar tekortgeschoten in de nakoming van haar contractuele verbintenis om goed werkende webshops te leveren. Dat ook de afnemer in het project fouten maakte, doet naar het oordeel van de rechtbank geen afbreuk aan de tekortkomingen van Calago. Calago mocht er in deze samenwerking redelijkerwijs niet op vertrouwen dat de afnemer eerder aan de bel zou trekken ter voorkoming van een inefficiënte werkwijze en onnodige werkzaamheden en kosten. Het was eerder andersom: Calago had kordaat moeten optreden om het project op de rails te houden.

De tekortkomingen van Calago rechtvaardigden ook een ontbinding van de overeenkomst. Dat het project op korte termijn kon worden afgerond doet daaraan niet af. Interessant zijn ook de overwegingen over de vraag of de prestaties van Calago waarde hadden voor de afnemer. Volgens de rechtbank kan het antwoord daarop in het midden blijven. De afnemer had Calago namelijk in de gelegenheid gesteld aan te geven of er onderdelen van de verrichte prestaties waren waarop haar nieuwe leverancier kon voortborduren. Daarop had Calago volgens de rechtbank onverwijld en nauwgezet moeten ingaan. Dat deed zij niet, waardoor de nieuwe leverancier bij nul moest beginnen. In die omstandigheden hadden de werkzaamheden van Calago, hoewel zeer omvangrijk, geen voor de financiële afwikkeling relevante waarde.¹³

De relevantie van contractueel niet overeengekomen ISO-normen

In de Kroniek IT-recht 2020¹⁴ bespraken we een vonnis van de rechtbank Amsterdam in een geschil tussen leverancier Smart Connections en afnemer Allsafe over de ontwikkeling van een CRM-systeem.¹⁵ De rechtbank oordeelde daarin dat Smart Connections tekortschoot in de nakoming van haar contractuele verbintenissen. De rechtbank overwoog onder meer dat Smart Connections *'als professionele IT-dienstverlener een CRM-systeem dient op te leveren dat voldoet aan de verwachtingen die de gemiddelde klant daaraan mag ontlenen'* en dat *'ook als dit niet met zoveel woorden in de overeenkomst is opgenomen (...), (...) een klant immers van*

*een deskundig ICT-dienstverlener die daarvoor marktconforme prijzen in rekening brengt, [mag] verwachten dat deze een systeem levert waarmee door de gemiddelde werknemer kan worden gewerkt.'*¹⁶ De rechtbank voegde daaraan toe dat *'ook als een ISO-norm niet met zoveel woorden is overeengekomen, de klant mag verwachten dat zijn professionele dienstverlener werkt met inachtneming van de normen die binnen de branche gebruikelijk zijn.'*¹⁷ Deze laatste overweging vonden wij opmerkelijk.

In hoger beroep komt het hof tot een tegengesteld oordeel (ECLI:NL:GHAMS:2023:2532), onder meer door een andere waardering van de feiten en een strakkere uitleg van de overeenkomst.¹⁸ Volgens het hof rust op Smart Connections slechts een verplichting in twee fasen een basaal CRM-systeem met expliciet benoemde functionaliteiten te ontwikkelen, gebaseerd op een look-and-feel zoals die bij het sluiten van de overeenkomst is vastgelegd. Eventuele later door Allsafe gewenste onderdelen werden pas in een derde fase ontwikkeld en vielen niet binnen de scope. Smart Connections schoot in de nakoming van deze verbintenissen niet tekort, zo oordeelt het hof.¹⁹ Het hof schuift daarbij het deskundigenrapport dat Allsafe overlegt terzijde. Niet alleen is dit rapport gebaseerd op een versie van het systeem dat voor de beoordeling van de rechtsvragen niet relevant is, maar in het rapport wordt het systeem bovendien getoetst aan de ISO-25010-norm en niet aan de overeenkomst. Het hof overweegt dat *'ook als de ISO-normen zonder dat dat is overeengekomen mede invulling geven aan wat een klant van een redelijk handelend ICT-leverancier mag verwachten, [dat niet] betekent (...) dat zij los van de afspraken van partijen kunnen worden gezien'*. Naar het oordeel van het hof kan dit dan ook niet de (enige) maatstaf zijn waaraan het CRM bij de oplevering wordt afgemeten.²⁰ Het hof hanteert dus een veel striktere benadering dan de rechtbank. Of ISO-normen ook zonder dat zij zijn overeengekomen van toepassing kunnen zijn, laat het hof in het midden.

Resultaatsverbintenis of inspanningsverbintenis voor de IT-leverancier?

In een procedure voor de rechtbank Overijssel (ECLI:NL:RBOVE:2023:2138) twisten partijen over welke prestatie IT-leverancier Webstores onder de overeenkomst dient te leveren.²¹ Heigo en Webstores sluiten een overeenkomst die ziet op de ontwikkeling van een (vernieuwd) online platform. Volgens Heigo verplicht Webstores zich ertoe een duurzaam digitaal platform te ontwikkelen, waarmee Heigo de komende tien jaar vooruit kan. Op grond van artikel 7:401 BW dient Webstores daarbij volgens Heigo geen verouderde software te gebruiken en dient zij (tijdig) updates uit te voeren. Webstores stelt daarentegen dat de overeenkomst haar slechts verplicht ontwikkelcapaciteit te leveren.

De rechtbank legt de overeenkomst uit aan de hand van de Haviltex-maatstaf en acht relevant wat is opgenomen in de

geaccepteerde offerte.²² Die bepaalt dat Webstores specialisten beschikbaar stelt van wie de capaciteit in blokken (sprints) kan worden ingedeeld en dat in hechte samenwerking wordt bepaald welke werkzaamheden per sprint worden verricht. Uit de offerte blijkt verder dat Webstores een capaciteitsvoorstel levert, waarin is gekeken naar de doorlooptijd, beschikbaar budget en beschikbaarheid, en advies geeft over de capaciteit van een sprint en het aantal sprints. Uit de offerte blijkt tot slot dat Webstores werkt aan een Minimum Viable Product (MVP), maar dat de minimaal begrote werkzaamheden met haar voorstel niet volledig gedekt zijn. Dit alles leidt de rechtbank tot de conclusie dat niet vaststaat dat Webstores zich jegens Heigo verbonden heeft tot het leveren van een duurzaam werkend online platform. Nergens in de offerte wordt immers gesproken over het tot stand brengen van een bepaald product met een bepaalde levensduur tegen een bepaald bedrag. Dit bevestigt een latere (niet-geaccepteerde) offerte die gebaseerd is op hetzelfde uitgangspunt; het maandelijks inkopen van een aantal uren (sprintbundel) en een begeleidende e-mail daarbij waarin uitdrukkelijk wordt gesproken over ‘*capaciteitsreservering*’. Webstores heeft onder de overeenkomst dan ook geen resultaatsverbintenis, maar een inspanningsverbintenis.²³ Niet vaststaat dat Webstores deze inspanningsverbintenis heeft geschonden door het gebruik van verouderde software en technieken en het niet-uitvoeren van updates, zoals Heigo stelt.²⁴

Verantwoordelijkheid voor verlies data bij overgang naar nieuwe ICT-omgeving

De overgang naar een nieuwe IT-leverancier is niet zonder risico. Zo kunnen daarbij data verloren gaan. De vraag rijst dan wie daarvoor de verantwoordelijkheid draagt. Die vraag speelt in een procedure tussen Pit en IT-leverancier OfficeGrip voor de rechtbank Noord-Holland (ECLI:NL:RBNHO:2023:2471).²⁵

De rechtbank buigt zich over de vraag of OfficeGrip het ‘beheer’ van de volledige oude ICT-omgeving zou overnemen, waaronder het beheer van een DTO/i-schijf. De rechtbank en signaleert dat partijen geen eenduidige definitie van de term ‘beheer’ geven. Het geschil spitst zich echter toe op de vraag OfficeGrip verantwoordelijk is voor het beschikbaar houden van data zoals die stond opgeslagen op de DTO/i-schijf bij haar oude leverancier. De rechtbank oordeelt dat de overeenkomst tussen Pit en OfficeGrip ertoe strekte dat OfficeGrip een ‘nieuwe situatie’ voor Pit zou creëren (in afwijking van de ‘bestaande situatie’) en dáárover het beheer zou voeren. Dat OfficeGrip de oude ICT-omgeving zou gaan beheren, blijkt dan ook niet uit de overeenkomst.²⁶ Een vervolgvraag is of OfficeGrip, hoewel zij het beheer van de DTO/i-schijf niet overnam maar wel wist dat deze op een bepaald moment door de oude leverancier zou worden verwijderd, een verplichting had de daarop opgeslagen data tijdig veilig te stellen. Ook deze vraag beantwoordt de rechtbank

ontkennend. Daarbij is relevant dat Pit OfficeGrip uitdrukkelijk geen opdracht gaf voor het migreren of veiligstellen van data en dat zonder voorbehoud mededeelde dat ‘*geen enkele data*’ overging. OfficeGrip is dan ook niet aansprakelijk voor eventuele schade van Pit die het gevolg is van dataverlies uit de oude ICT-omgeving.²⁷

DE GEVOLGEN VAN BEVEILIGINGSINCIDENTEN

De wereldwijde toename van cyberaanvallen en andere beveiligingsincidenten²⁸ vertaalt zich ook in een toename van civiele geschillen over de gevolgen van dergelijke incidenten. Dit signaleerden we al in de IT-Kroniek 2021 en 2022.²⁹ Ook in 2023 zet deze trend door.

Betaling aan hackers na frauduleuze e-mail

Een geschil voor het Gerecht in eerste aanleg van Curaçao (ECLI:NL:OGAC:2023:168)³⁰ lijkt op de zaak tussen Bol.com en Brabantia die wij in de IT-Kroniek 2021 bespraken³¹ en laat zien dat onbedoelde betalingen aan cybercriminelen die gebruikmaken van *social engineering* nog steeds een probleem vormen.³² Nadat CCS jarenlang gelden heeft overgemaakt naar de Nederlandse bankrekening van contractspartij IFC, ontvangt zij van IFC e-mails waarin IFC verzoekt betalingen voortaan over te maken naar een Poolse bankrekening. CCS geeft gehoor aan dit verzoek. Achteraf blijken de e-mails niet afkomstig van IFC, maar van cybercriminelen. Tussen partijen ontstaat vervolgens discussie over of door CCS bevrijdend is betaald.

Het gerecht neemt tot uitgangspunt dat wanneer iemand door zich valselijk als een ander voor te doen iets voor die ander verklaart, de laatste zich er jegens de geadresseerde van die verklaring op kan beroepen dat de verklaring niet van hem afkomstig is, óók wanneer de geadresseerde heeft aangenomen en redelijkerwijze mocht aannemen dat de verklaring van die ander afkomstig was. Uit het beginsel dat ten grondslag ligt aan de artikelen 3:35, 3:36, 3:61 lid 2 en 6:147 BW vloeit evenwel voort dat dit onder omstandigheden anders kan zijn. Deze omstandigheden moeten dan echter wel van dien aard zijn dat zij rechtvaardigen dat aan degene voor wie valselijk is verklaard, wordt toegerekend dat de geadresseerde de verklaring voor echt heeft gehouden. Daarvan kan ook *ten dele* sprake zijn. Bij deze beoordeling kan onder meer een rol spelen in hoeverre partijen adequate voorzorgsmaatregelen hebben genomen om te voorkomen dat een derde in staat is zich voor één van hen uit te geven. In zo'n geval mag onder omstandigheden worden verwacht dat zij uiteenzetten welke inspanningen zij zich hebben getroost om te achterhalen op welke wijze de derde zich valselijk als één van hen heeft kunnen voordoen en wat deze inspanningen hebben opgeleverd.³³ Het gerecht oordeelt dat de valselijke mededelingen niet aan IFC kunnen worden toegerekend. IFC nam verschillende maatregelen om cyberfraude te voorkomen. Zij heeft daarnaast onderzoek laten doen naar de herkomst van de verdachte e-mails. Daar-

uit blijkt dat deze niet afkomstig zijn van haar e-mailserver en dat niemand zich in de relevante periode ongeautoriseerde toegang heeft verschaft tot haar mailbox(en). IFC heeft bovendien adequaat gehandeld door na ontvangst van een andere opmerkelijke e-mail uit naam van CCS direct telefonisch contact met CCS op te nemen.³⁴ Gelet op de voormelde maatstaf is irrelevant of CCS ervan mocht uitgaan dat de e-mails van IFC afkomstig waren. Het gerecht overweegt ten overvloede dat daarvan ook geen sprake was. CCS betaalde facturen immers jarenlang op de Nederlandse rekening van IFC en IFC had kort voor de ontvangst van de e-mails aangegeven dat ook de desbetreffende gelden daarnaar moesten worden overgemaakt. De e-mails bevatten bovendien voldoende aanleiding om te twijfelen of die wel van IFC afkomstig waren, onder meer door ongebruikelijk taalgebruik en de opmerkelijke reden voor het wijzigen van de rekening ('vanwege een lopende belastingkwestie').³⁵

Cyberaanval gemeente Hof van Twente; functionele- versus security monitoring

Een veelbesproken uitspraak over de gevolgen van cyberincidenten is de hiervoor al genoemde zaak over de cyberaanval bij de gemeente Hof van Twente (ECLI:NL:RBOVE:2023:1731).³⁶ In 2020 vindt bij de gemeente een cyberaanval plaats, waarbij de systemen van het netwerk van de gemeente en back-ups zijn versleuteld en ontoegankelijk gemaakt en vele virtuele servers zijn verwijderd. De gemeente houdt IT-leverancier Switch IT verantwoordelijk voor de door haar als gevolg daarvan geleden (miljoenen)schade. Volgens de gemeente is Switch IT tekortgeschoten in de nakoming van haar contractuele verplichtingen, althans heeft zij haar zorgplicht als ICT-beheerder geschonden.

De overeenkomst tussen partijen is tot stand gekomen na een (Europese) aanbesteding. De rechtbank interpreteert deze daarom aan de hand van de CAO-norm, waarbij de bewoordingen van de bepalingen van de aanbestedingsstukken, gelezen in het licht van de gehele tekst van die stukken, in beginsel van doorslaggevend betekenis zijn.³⁷ De rechtbank concludeert op basis daarvan dat op Switch IT wel de verplichting rustte tot functionele monitoring, dat wil zeggen het monitoren van de door haar beheerde objecten op beschikbaarheid, capaciteit en performance, maar niet tot security monitoring, dus het monitoren op beveiligingsincidenten. Switch IT had verder een verplichting tot het borgen van de adequate back-up en restore van data, adequate antivirusmaatregelen en een adequate firewallinrichting, zo blijkt uit de overeenkomst.³⁸

De rechtbank oordeelt dat Switch IT in de nakoming van deze verplichtingen niet tekort is geschoten. Het voornaamste verwijt van de gemeente luidt dat Switch IT ondanks de tools die zij had signalen die wezen op een cyberaanval en die zij ook bij functionele monitoring zou moeten hebben gezien, heeft gemist. Dit verwijt faalt. Uit de aanbestedingsstukken volgt immers niet dat Switch IT de verplichting had

haar monitoring zo in te richten dat beveiligingsincidenten (zoals wachtwoordresets en de aanwezigheid van malware en hackpogingen) meldingen zouden geven waarop actie moest worden ondernomen, ook niet als dit leidde tot afwijkingen in het functioneren van de door haar beheerde objecten.³⁹ De stelling van de gemeente dat zij op basis van de aanbestedingsstukken mocht verwachten dat mislukte of niet-geautoriseerde inlogpogingen zouden leiden tot meldingen en corrigerend optreden baat haar evenmin. Los van of de gemeente dit mocht verwachten, was het gehackte account een account van de gemeente dat door haar zelf werd beheerd en was zij zelf verantwoordelijk voor het opstellen van het wachtwoordbeleid. Onduidelijk is dan ook waarom het afdwingen van dit beleid en het monitoren van wijzigingen van ingestelde wachtwoorden de verantwoordelijkheid van Switch IT zouden zijn, zeker waar het een door de gemeente beheerd account betrof. Het wachtwoord van het gehackte account voldeed bovendien aan het beleid, waardoor de wijziging hoe dan ook niet tot een melding had geleid. Switch IT diende verder wel een adequate firewall in te richten, maar had niet de verplichting nadien door medewerkers van de gemeente ingevoerde wijzigingen van de firewall te monitoren, althans niet voor zover die niet van wezenlijke invloed waren op de capaciteit, performance en beschikbaarheid van de door Switch IT beheerde systemen. Switch IT schoot ook niet tekort in haar overige verplichtingen onder de overeenkomst, zoals haar verplichting om een adequate back-up en restore, antivirusmaatregelen en firewallinrichting te borgen.⁴⁰ Daarbij is onder meer relevant dat de gemeente zelf de eis stelde dat back-ups online bereikbaar waren en zij niet inging op een voorstel van Switch IT tot back-up hardening.

De stelling van de gemeente dat Switch IT haar zorgplicht en/of artikel 6:162 BW schond door niet te handelen zoals van een redelijk handelend en vakbekwaam ICT-beheerder mag worden verwacht, volgt de rechtbank evenmin. Voor zover de zorgplicht nog een rol kan spelen bij overeenkomsten die zijn gesloten na een (Europese) aanbesteding (zie hiervoor), geldt dat Switch IT haar zorgplicht niet heeft geschonden. Die zorgplicht gaat immers niet zover dat waar functionele monitoring is overeengekomen, security monitoring daar (kennelijk gratis) onderdeel van uitmaakt. Relevant is verder dat de gemeente zelf beslissingen heeft genomen die het risico op een geslaagde cyberaanval vergrootten en dat de cyberaanval (mede) mogelijk gemaakt werd door onzorgvuldigheden aan de zijde van de gemeente, te weten i) het openzetten van een RDP-poort in de firewall en ii) het instellen van een zwak wachtwoord (Welkom 2020).⁴¹

Recht op informatie en instructierecht na cyberaanval

Veelaandacht kreeg ook het kort geding tussen Blauwen Nebu voor de rechtbank Rotterdam (ECLI:NL:RBROT:2023:2931).⁴² Blauw is een marktonderzoeker die gebruikmaakt van soft-

ware en IT-dienstverlening van Nebu, in het kader waarvan Nebu persoonsgegevens verwerkt voor Blauw. In maart 2023 vindt een cyberaanval plaats op de servers van Nebu, waarbij de aanvallers data ontvreemden. Blauw acht de informatie die Nebu over het incident verstrekt onvoldoende. Zij vordert daarom in kort geding onder meer dat Nebu meer informatie verstrekt, een externe forensisch deskundige inschakelt om het incident te onderzoeken en de resultaten van dit onderzoek met haar deelt. Blauw baseert zich op bepalingen in een verwerkersovereenkomst, die een verplichting voor Nebu bevat om Blauw te informeren over incidenten met betrekking tot de verwerking van persoonsgegevens en om de instructies van Blauw in een dergelijk geval op te volgen. Tussen partijen is in geschil hoever het instructierecht van Blauw onder de overeenkomst reikt.

De voorzieningenrechter oordeelt dat het instructierecht van Blauw ruim moeten worden uitgelegd. Uit de verwerkersovereenkomst blijkt dat het instructierecht is bedoeld om Blauw in staat te stellen een incident met persoonsgegevens op behoorlijke wijze te onderzoeken, haar reactie daarop te bepalen en zo nodig gepaste stappen te nemen. Daaraan moet Nebu volgens de voorzieningenrechter op een loyale en royale wijze meewerken. Nebu beschikt immers als gevolg van de samenwerking met Blauw over de data van 'een substantieel deel van de Nederlandse bevolking' en de gevolgen van een (mogelijk) datalek van die gegevens kunnen groot zijn. Nebu moet daarom instructies van Blauw opvolgen tenzij (i) redelijkerwijs niet valt in te zien dat dit nodig is voor de doelstelling van het instructierecht of (ii) Blauw apert onredelijke eisen stelt. Nu Nebu er binnen een termijn van enkele weken niet in geslaagd is te achterhalen of data van klanten van Blauw geëxfiltreerd zijn en gelet op onder meer de hoeveelheid persoonsgegevens in kwestie, mocht Blauw naast de verstrekking van informatie onder het instructierecht ook de benoeming van een externe forensisch onderzoeker eisen.⁴³

VERZUIM: FATALE TERMIJNEN EN BLIJVENDE ONMOGELIJKHEID

Ook de vraag of de tekortschietende partij in verzuim verkeert, komt in de rechtspraak geregeld aan de orde. Dat is niet verrassend. Verzuim is immers in beginsel vereist voordat een overeenkomst kan worden ontbonden (artikel 6:265 lid 2 BW) of aanspraak gemaakt kan worden op een schadevergoeding (artikel 6:74 lid 2 BW). Het ontbreken van verzuim vormt dan ook een krachtig verweermiddel voor een tekortschietende partij, zeker als een ingebrekestelling ontbreekt. Veel van deze discussies spitsen zich toe op de vraag of sprake is van zogenaamde fatale termijnen. Is daarvan sprake, dan is een ingebrekestelling immers niet vereist en treedt het verzuim van rechtswege in (artikel 6:83 sub a BW). Daarnaast komt in deze context regelmatig aan de orde of nakoming wellicht blijvend onmogelijk is. In dat geval is

verzuim immers *niet* vereist voor ontbinding c.q. schadevergoeding (artikel 6:74 lid 2 en artikel 6:265 lid 2 BW).

Wél fatale termijnen bij agile ontwikkeling

Wanneer sprake is van agile ontwikkeling interpreteert de rechter dat vaak als een aanwijzing dat overeengekomen termijnen *niet* fataal zijn.⁴⁴ In een procedure tussen leverancier IPS en Synergy komt de rechtbank Midden-Nederland (ECLI:NL:RBMNE:2023:5936) tot een ander oordeel.⁴⁵ De zaak draait om een overeenkomst tussen IPS en Synergy voor de ontwikkeling van software voor weegschalen. Gewerkt wordt met een agile werkwijze. De overeenkomst vermeldt een doorlooptijd van ongeveer 24 weken, waarbinnen veertig uur per week wordt geprogrammeerd. De doorlooptijd van 24 weken wordt niet gehaald. Partijen spreken daarop een nieuwe deadline af van 1 juli 2020, die verschoven wordt naar 28 augustus 2020. Ook die deadline wordt niet gehaald. Als medio december 2020 negen van de tien overeengekomen weekblokken zijn opgeleverd, ontbindt Synergy de overeenkomst. Aan de orde is of Synergy de overeenkomst terecht heeft ontbonden.

De rechtbank beantwoordt de vraag of het niet-behalen van de overeengekomen termijnen kwalificeert als een tekort-

koming bevestigend. Dat Synergy bereid is geweest de deadlines te verschuiven doet daaraan niet af, de tekortkoming is daarmee immers niet ongedaan gemaakt.⁴⁶ De termijnen kwalificeren bovendien als fataal. Dat in de IT rechtspraak veelal wordt aangenomen dat termijnen in beginsel niet fataal zijn, omdat termijnoverschrijding bij IT-projecten eerder regel dan uitzondering is, zoals IPS aanvoerde, maakt dit niet anders. De gecommuniceerde termijnen waren voldoende concreet. Dat de deadline een aantal keer niet is gehaald en daarom verschoven is, betekent niet dat daardoor geen sprake (meer) is van een fatale termijn, maar alleen dat Synergy in praktische zin bereid was de deadline te verschuiven om ervoor te zorgen dat het project zou slagen. De stelling dat de vertraging aan Synergy is te wijten, leidt eveneens niet tot de conclusie dat de afgesproken termijnen niet fataal waren. IPS is dan ook van rechtswege in verzuim komen te verkeren.⁴⁷

De rechtbank oordeelt echter dat de tekortkomingen van IPS de ontbinding niet rechtvaardigen. De rechtbank overweegt dat het slagen van het project een gezamenlijke inspanning vergde en de samenwerking voor beide partijen niet naar tevredenheid verliep. Beide partijen hadden daarin een aandeel. Dat heeft tot gevolg dat als een bepaalde deadline niet wordt gehaald, dit niet zonder meer betekent dat het gerechtvaardigd is om de (gehele) overeenkomst te ontbinden. Daar komt bij dat het project bijna was afgerond en IPS het project op korte termijn kon afronden. Ook dat maakt dat de niet-tijdige oplevering onvoldoende ernstig was om de ontbinding van de gehele overeenkomst te rechtvaardigen.⁴⁸

Geen (fatale) termijnen overeengekomen

Ook in een procedure voor het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden (ECLI:NL:GHARL:2023:6341) tussen een afnemer en appontwikkelaar Toomba ligt de vraag voor of sprake is van fatale termijnen.⁴⁹ De afnemer geeft Toomba opdracht tot het ontwikkelen van een commerciële (voetbal) app op basis van een 'blueprint', waarin het gewenste ontwerp en de functionaliteiten van de app omschreven staan. Uit een begeleidende brief bij de geaccepteerde offerte blijkt dat gewerkt wordt met sprints waarin wordt toegewerkt naar een Minimum Viable Product (MVP). De afnemer is ontevreden over de uitgevoerde werkzaamheden en ontbindt de overeenkomst.

Het hof oordeelt dat de ontbinding niet gerechtvaardigd is. Daarbij is van belang dat niet is komen vast te staan dat partijen een fatale opleverdatum voor de applicatie zijn overeengekomen van 1 september 2019, zoals de afnemer stelt. Die datum is in de overeenkomst niet opgenomen en uit het gedrag van de afnemer blijkt dat ook hij niet uitging van een fatale datum voor de oplevering. Na 1 september 2019 heeft de afnemer Toomba immers in de gelegenheid gesteld de app verder te ontwikkelen en meermaals nieuwe opleverda-

ta met Toomba afgesproken. Dat wijst er niet op dat 1 september 2019 als fatale termijn was overeengekomen. Ook andere omstandigheden leiden tot de conclusie dat geen sprake is van een fatale termijn. Van verzuim op een andere grond is evenmin sprake. De afnemer kon de overeenkomst om die reden niet ontbinden.⁵⁰

Het hof overweegt ten overvloede dat ook geen sprake is van een tekortkoming. Gezien de drie verschillende project- of fertes die Toomba heeft afgegeven met variërende prijsniveaus en bijbehorende werkwijzen, mocht de afnemer van Toomba niet verwachten dat zij de app volledig overeenkomstig de verstrekte blueprint zou opleveren. In plaats daarvan moest voor de afnemer duidelijk zijn dat Toomba slechts een MVP zou opleveren. In die verplichting is Toomba niet tekortgeschoten.⁵¹

Schuldeisersverzuim en blijvende onmogelijkheid tot nakoming

In 2023 wees de Hoge Raad arrest in een langlopend geschil tussen afnemer Equihold en leverancier Capgemini over vermeende tekortkomingen bij de ontwikkeling van een app (ECLI:NL:HR:2023:437).⁵² Het arrest van de Hoge Raad en (vooral) de conclusie van A-G De Bock zijn interessant vanwege de klassieke civielrechtelijke thema's die erin behandeld worden, zoals de klachtplicht (artikel 6:89 BW) en het schuldeisersverzuim. De Hoge Raad gaat met name in op het laatste thema en onderstreept daarbij het belang van volgordeelijkheid. De Hoge Raad oordeelt dat het hof in zijn arrest onvoldoende rekening heeft gehouden met het feit dat Equihold volgens Capgemini vanaf het begin van de samenwerking niet aan haar betalingsverplichtingen voldeed en achterstanden had met het accepteren van door Capgemini aangeleverde versies. Het ging om veranderingen en/of tekortkomingen van Equihold *voorafgaand* aan de door haar genoemde tijdstippen waarop Capgemini tekort zou zijn geschoten in haar verplichtingen, dan wel sprake zou zijn van blijvende onmogelijkheid tot nakoming. In die omstandigheden kon het hof niet tot het oordeel komen dat indien vast komt te staan dat de door Capgemini geleverde prestatie ondeugdelijk is het beroep op verzuim van Equihold moet worden verworpen.⁵³

Een ander thema dat in deze zaak aan de orde is, is de vraag wanneer nakoming blijvend onmogelijk is als bedoeld in artikel 6:74 lid 2 BW. De Hoge Raad komt aan de behandeling van dit vraagstuk niet toe. A-G De Bock volgt echter het oordeel van het hof dat hoewel nakoming door Capgemini *in theorie* nog wel mogelijk was, van een deugdelijke prestatie geen sprake meer kon zijn. Dit zou namelijk vereisen dat de code opnieuw zou worden opgebouwd, hetgeen meerdere jaren zou kosten. Na een dergelijk tijdsverloop zou de software technisch en functioneel verouderd zijn, waardoor bestaande en potentiële klanten van Equihold zouden afhaken. Nakoming zou voor Equihold

derhalve zinloos zijn, waardoor volgens A-G De Bock sprake is van blijvende onmogelijkheid.⁵⁴

DE BEPERKENDE WERKING VAN DE REDELIJKHEID EN BILLIJKHEID

Van tussen partijen gemaakte afspraken kan worden afgeweken indien deze leiden tot een resultaat dat naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar is (artikel 6:248 lid 2 BW). Een beroep op de beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid gaat, zeker bij overeenkomsten tussen professionele partijen, echter niet vaak op.

Geen afdwingbare verplichting om facturen te betalen na ontbrekende ontbinding

Een vonnis van de rechtbank Midden-Nederland (ECLI:NL:RBMNE:2023:2657) geeft een voorbeeld van een zaak waarin wél een succesvol beroep op de beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid werd gedaan (artikel 6:248 lid 2 BW).⁵⁵ De afnemer van bepaalde dienstverlening (de ontwikkeling van landingspagina's, het leveren van call tracking en Search Engine Advertising) was niet bevoegd de onderliggende overeenkomst met haar leverancier te ontbinden omdat de leverancier niet in verzuim verkeerde. De afnemer wordt echter niet veroordeeld tot betaling van de openstaande facturen voor overeengekomen maandelijkse vergoedingen omdat niet vaststaat dat de leverancier een prestatie heeft verricht waaraan de afnemer iets heeft gehad. De leverancier erkende dat zij haar verplichtingen over de betreffende periode niet deugdelijk was nagekomen, en stelde voor het saldo over de desbetreffende periode te crediteren. Ook het handhaven van een bepaling waarin stond dat niet alleen alle openstaande termijnen, maar ook alle in de toekomst opeisbare termijnen ineens verschuldigd werden bij de tekortkoming van de afnemer zou volgens de rechtbank tot een buitensporig resultaat leiden, en werd daarom naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar geacht. Hierbij speelden onder meer het verschil in positie mee tussen de partijen (grote onderneming tegenover een eenmanszaak) en het feit dat de leverancier niet met cijfers inzichtelijk had gemaakt dat de aanvangsinvestering die zij stelde te hebben gedaan in redelijke verhouding stond tot de gevorderde vergoeding.⁵⁶

ALGEMENE VOORWAARDEN EN ELEKTRONISCH CONTRACTEREN

Een terugkerend onderwerp bij elektronisch contracteren is de geldigheid en betrouwbaarheid van elektronische handtekeningen. Vanuit de onderliggende beschermingsgedachte is de wijze van totstandkoming en identificatie, met de elektronische ondertekening als sluitstuk, cruciaal voor een geslaagd beroep op een elektronische handtekening. Uit de rechtspraak blijkt echter dat dit lang niet altijd goed gaat. Ook bij de terhandstelling van algemene voorwaarden gaat het geregeld mis.

Gemakkelijke elektronische toegankelijkheid algemene voorwaarden

In digitale context zijn er twee manieren om aan de wettelijke vereisten voor ter handstelling van algemene voorwaarden te voldoen, namelijk i) door de algemene voorwaarden 'langs elektronische weg' te verstrekken zodat ze kunnen worden opgeslagen en later toegankelijk zijn (artikel 6:234 lid 2 en 3 BW) of ii) voor zover een beroep kan worden gedaan op het soepelere regime voor dienstverleners door deze 'gemakkelijk elektronisch toegankelijk' te maken op een door de dienstverrichter meegedeeld adres (artikel 6:230b jo. 6:230c BW).

In een arrest uit juni 2023 (ECLI:NL:HR:2023:835) verduidelijkt de Hoge Raad wanneer van dit laatste sprake is.⁵⁷ In deze zaak vermeldt de gebruiker van de algemene voorwaarden op haar facturen dat deze kunnen worden ingezien op haar website. De Hoge Raad overweegt dat de vraag of de algemene voorwaarden daarmee gemakkelijk elektronisch toegankelijk zijn als bedoeld in artikel 6:230c onder 3 BW, afhankelijk is van de omstandigheden van het concrete geval. Indien de algemene voorwaarden zonder noemenswaardige inspanning gevonden kunnen worden op of via de website waarnaar op de facturen is verwezen, moet worden aangenomen dat de algemene voorwaarden gemakkelijk elektronisch toegankelijk zijn, zo oordeelt de Hoge Raad.⁵⁸ Er geldt dus kennelijk geen algemene regel waaruit volgt dat verwezen moet worden naar een webpagina waarop de algemene voorwaarden direct te lezen zijn, zoals in de feitenrechtspraak wel is aangenomen.

DIGITALE HANDTEKENING ONDER BORGTOCHTOVEREENKOMST (I)

Vlak voor het einde van 2022 deed de rechtbank Amsterdam uitspraak (ECLI:NL:RBAMS:2022:7462) in een procedure tussen kredietverstrekker Swishfund en gedaagde (Swissfund II).⁵⁹ Swishfund en gedaagde gaan een 'kredietovereenkomst' aan die (inclusief bijlagen) digitaal ondertekend is. In één van de bijlagen bij de kredietovereenkomst met de titel 'overeenkomst van borgtocht' wordt gedaagde als borg voor het afgegeven krediet aangewezen. Niet ter discussie staat dat het gedaagde is geweest die de overeenkomst digitaal heeft ondertekend. Om die reden wordt door de rechtbank niet ingegaan op het algemene standpunt dat de digitale wijze van ondertekenen onvoldoende betrouwbaar is. Hierbij is volgens de rechtbank een belangrijk verschil tussen de huidige casus en de eerdere uitspraak in de vergelijkbare zaak-Swishfund I dat in die zaak geen sprake was van direct persoonlijk contact, waardoor er een voorzienbaar en niet te verwaarlozen risico op identiteitsfraude bestond.

Gedaagde betwist wel dat de borgtochtakte onderdeel was van het elektronische ondertekeningsproces. Swishfund licht echter voldoende onderbouwd toe dat bij de digitale ondertekening op iedere pagina afzonderlijk met een muisklik akkoord moet worden gegeven en dat met deze muisklik een

paraaf wordt geplaatst. Alléén nadat iedere pagina is geparafeerd, kan de laatste pagina ter bevestiging worden ondertekend. Zelfs al zou gedaagde onoplettend zijn geweest en accordeerde hij onbedachtzaam, dan neemt dat niet weg dat hij iedere pagina heeft geparafeerd om de ondertekening te bevestigen, zo oordeelt de rechtbank.⁶⁰ De rechtbank concludeert daarom dat de borgtocht onderdeel was van de digitale ondertekening en gedaagde door te tekenen heeft verklaard dat hij de borgtocht wilde aangaan.

Digitale handtekening onder borgtochtovereenkomst (II)

In een soortgelijke zaak buigt de rechtbank Rotterdam (ECLI:NL:RBROT:2023:10194) zich over de vraag of BridgeFund onbetaalde bedragen uit een geldleningsovereenkomst kan verhalen op grond van een borgstelling.⁶¹ Partijen liggen niet op één lijn over de vraag of de zakelijke borgstelling rechtsgeldig tot stand is gekomen nu de overeenkomst niet met een 'nate' maar elektronische handtekening is ondertekend, die gedaagde betwist te hebben gezet.

De rechtbank oordeelt dat het op grond van artikel 150 Rv aan BridgeFund is om voldoende feiten en omstandigheden naar voren te brengen die het door haar beoogde rechtsgevolg kunnen dragen. Alleen de elektronisch ondertekende overeenkomst van borgtocht is daartoe niet voldoende. Gelet op de beschermingsgedachte achter artikel 3:15a BW moet BridgeFund voldoende inzicht in het totstandkomingsproces van de overeenkomst verschaffen, met de elektronische ondertekening als sluitstuk.⁶² BridgeFund doet dat niet. Zij zet weliswaar de diverse stappen uiteen, maar op basis hiervan kan niet worden vastgesteld dat dit systeem, waarbij geen persoonlijk contact is geweest met de ondertekenaar, voldoende bestand is tegen misbruik. Een handgeschreven handtekening strekt er namelijk toe een verbinding te leggen tussen een natuurlijk persoon (de ondertekenaar) en de tekst die hij ondertekent. Een elektronische handtekening, mits gekwalificeerd of voldoende betrouwbaar, strekt ertoe een verbinding te leggen tussen een natuurlijk persoon (de ondertekenaar) en elektronische gegevens van het digitale document dat met de handtekening wordt ondertekend. Nu onderhavige digitale handtekening niet als voldoende betrouwbaar kan worden aangemerkt, komt deze betwiste verbinding tussen de natuurlijk persoon, de ondertekenaar, en de digitale gegevens, in dit geval de overeenkomst, niet tot stand. Dat terwijl juist die verbinding, gelet op de aard van de overeenkomst met privé verstrekkende gevolgen, essentieel is, aldus de rechtbank.⁶³ Dit betekent dat het door BridgeFund overgelegde digitale document niet het dwingende bewijs oplevert dat de overeenkomst van borgtocht is gesloten.

Digitale handtekening onder borgtochtovereenkomst (III)

Ook in een zaak voor het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden (ECLI:NL:GHARL:2023:687) wordt de betrouwbaarheid van

de elektronische handtekening in twijfel getrokken.⁶⁴ In die zaak speelt de vraag of de betrokkene zich rechtsgeldig borg heeft gesteld voor een tweetal geldleningen die OPR-Finance heeft verstrekt. De particuliere borg betwist dat de elektronische handtekening onder de borgstelling van haar afkomstig is. Relevant in dit kader is de totstandkoming van de overeenkomst en het identificatieproces. Bij zowel het aanvragen als het afsluiten van een lening moet de vertegenwoordiger elektronisch identificeren met behulp van het elektronische identificatiemiddel 'iDIN'. Het elektronisch identificeren via iDIN vindt plaats met medewerking van de bank waarmee de natuurlijke persoon een contractuele bankrelatie heeft.⁶⁵ Als, zoals de borg stelt, zij niet zelf maar iemand anders de overeenkomsten op haar naam heeft ondertekend, moet dat dan ook iemand zijn geweest die de beschikking had over de gegevens waarmee zij inlogt op haar bankaccount. Dat is niet gebleken. Voor zover dit wel het geval zou zijn geweest, geldt bovendien dat dit voor haar rekening zou komen. Het hof komt dan ook tot het oordeel dat de handtekening van de borg afkomstig is en de door de geldverstrekker gehanteerde methode voor elektronische ondertekening voldoende betrouwbaar is.⁶⁶

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN CRYPTOPLATFOMS

Online fraude is met de opkomst van cryptovaluta enorm toegenomen. Omdat het over het algemeen niet mogelijk is de daadwerkelijke daders van dergelijke fraude aan te spreken, roept dit de vraag op welke verantwoordelijkheden de aanbieders van cryptoplatforms in dit verband hebben.

Aansprakelijkheid cryptoplatforms bij boilerroom fraude

Een veelvoorkomende vorm van oplichting is de zogenaamde 'boilerroom fraude'. Bij deze vorm van fraude laten slachtoffers zich door oplichters verleiden tot het aanmaken van een account op een platform voor het handelen in cryptovaluta. De cryptovaluta worden vervolgens naar een beleggingsomgeving van een frauduleuze beleggingsinstelling overgemaakt. Daar lijken de beleggingen goed te renderen. In werkelijkheid zijn de cryptovaluta echter weggesluisd naar een wallet van de oplichters. De slachtoffers kijken naar een gesimuleerde belegging die uiteraard een hoog rendement oplevert, wat ze aanzet tot nog meer investeringen. Op het moment dat de slachtoffers (een deel van) hun cryptovaluta terug willen, worden zij onder druk gezet eerst bepaalde kosten te vergoeden of aanvullende betalingen te doen. Hierdoor loopt het verloren geldbedrag alleen maar hoger op. De cryptovaluta zien ze vervolgens nooit meer terug. Slachtoffers zoeken na dergelijke fraude (begrijpelijkerwijs) naar mogelijkheden om hun geld terug te krijgen. Daar hoort ook het aansprakelijk stellen van cryptoplatforms bij. Zo kreeg Coinbase meerdere rechtszaken voor haar kiezen en moesten ook Crypto.com en Coin Meester over hun rol

verantwoording afleggen bij de rechter. De platforms wordt met name verweten dat zij oneerlijke handelspraktijken uitoefenen, onrechtmatig handelen, hun zorgplichten schenden en/of tekortschieten in de nakoming van hun overeenkomsten met de slachtoffers. De verschillende rechtszaken tegen de cryptoplatforms stemmen in grote mate overeen. Wij behandelen deze daarom hierna gezamenlijk.

Bevoegdheid Nederlandse rechter en de toepasselijkheid van Nederlands recht

Zowel de rechtbank Midden-Nederland als de rechtbank Noord-Holland gaat in op de bevoegdheid van de Nederlandse rechter en de toepasselijkheid van Nederlands recht in deze context, omdat het platform (Coinbase) in Ierland gevestigd is (ECLI:NL:RBNHO:2023:5305, ECLI:NL:RBMNE:2023:4311, ECLI:NL:RBMNE:2023:6299 en ECLI:NL:RBNHO:12695).⁶⁷ In alle gevallen oordeelt de rechtbank dat sprake is van een vordering op contractuele basis, althans een vordering die daarmee onlosmakelijk verbonden is.⁶⁸ De vraag of de Nederlandse rechter rechtsmacht heeft, moet daarom beantwoord worden aan de hand van de Brussel Ibis verordening.⁶⁹ In alle gevallen handelden de slachtoffers als consument. Uit artikel 17 tot en met 19 Brussel Ibis verordening volgt dat een Nederlandse consument Coinbase, ondanks een andersluidende forumkeuze, voor de Nederlandse rechter kan oproepen indien Coinbase commerciële of beroepsactiviteiten ontplooid in Nederland, of dergelijke activiteiten met ongeachte welke middelen richtte op Nederland, en de overeenkomst onder die activiteiten valt. Dat is hier volgens beide rechtbanken het geval. Coinbase faciliteert onder meer betaling via het typisch Nederlandse betaalmiddel iDEAL. Zij noemt Nederland daarnaast als één van de landen waarin cryptowisseldiensten beschikbaar zijn en biedt een Nederlandse app en website aan. Bij één of meer zoekmachines werden daarnaast Nederlandstalige resultaten weergegeven bij de zoekterm Coinbase, die verwezen naar de website van Coinbase.⁷⁰ De Nederlandse rechter is dus bevoegd.

Hoewel door de slachtoffers niet alleen beroep wordt gedaan op de overeenkomst, maar ook op onrechtmatig handelen en met name de wetgeving over oneerlijke handelspraktijken, oordelen beide rechtbanken dat ook in het kader van de vraag naar het toepasselijk recht sprake is van verbintenissen uit overeenkomst.⁷¹ De rechtbanken verwijzen in dit verband naar een arrest van het Hof van Justitie waarin beslist is dat ook een door een consument ingestelde vordering inzake wettelijke aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad valt onder het begrip ‘verbintenis uit overeenkomst’, indien de vordering onlosmakelijk verbonden is met een overeenkomst die de betrokken consument en de beroepsmatig handelende wederpartij daadwerkelijk hebben gesloten.⁷² De rechtbanken wijzen er daarnaast op dat artikel 12 van de Rome II verordening⁷³ bepaalt dat als het gaat om

precontractuele aansprakelijkheid, ook niet-contractuele verbintenissen geregeerd worden door het recht dat op de overeenkomst van toepassing is. Hoewel de vorderingen in belangrijke mate gebaseerd zijn op het leerstuk van oneerlijke handelspraktijken, dat in Nederland is geregeld als een vorm van wettelijke aansprakelijkheid, zijn de vorderingen onlosmakelijk verbonden met de tussen partijen gesloten gebruikersovereenkomst, aldus de rechtbanken. Daarmee worden de vorderingen, ook voor zover deze zijn gegrond op schending van de zorgplicht, geregeerd door het recht dat op de overeenkomst van toepassing is, en dus door de Rome I verordening.⁷⁴ Dit maakt dat de overeenkomst op grond van artikel 6 Rome I verordening in principe beheerst wordt door Nederlands recht.

In één zaak deed Coinbase tot slot een beroep op een rechtskeuzebeding, dat kort gezegd inhield dat Iers recht van toepassing is ‘*subject to any local mandatory law or rights available to the consumer*’. De rechtbank Noord-Holland oordeelt dat deze bepaling onredelijk bewarend is en wijst het beroep op dit beding daarom af. Hoewel door het rechtskeuzebeding de dwingendrechtelijke bepalingen van Nederlands recht toepasselijk blijven, geldt voor het overige immers het Ierse recht. Dat belemmert het slachtoffer, als consument in Nederland, ontoelaatbaar in haar juridische positie ten opzichte van Coinbase, een in Ierland gevestigde, internationaal opererende groep vennootschappen, al is het maar omdat het in Nederland veel moeilijker is een rechtsbijstandsverlener te vinden met kennis van Iers recht dan met kennis van het Nederlandse recht, zo oordeelt de rechtbank.⁷⁵ Nederlands recht is daarom ook in dat geval van toepassing.

Onerlijke handelspraktijk platform

In de Coinbase-zaken en drie gevoegde zaken tegen Crypto.com (ECLI:NL:RBGEL:2023:6324),⁷⁶ stellen de slachtoffers allen dat het platform zich schuldig maakt aan een oneerlijke handelspraktijk als bedoeld in artikel 6:193b BW.⁷⁷ Het belangrijkste argument dat zij aanvoeren, is dat het platform illegaal actief is op de Nederlandse markt, omdat zij de noodzakelijke registratie op grond van artikel 23b van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (‘Wwft’) niet heeft. In drie zaken oordeelt de rechtbank dat het ontbreken van de vereiste registratie leidt tot een onrechtmatige handelspraktijk, omdat het platform de indruk wekte dat zij haar cryptodiensten legaal kon aanbieden, terwijl dat niet het geval was (artikel 6:193g aanhef en onder i BW).⁷⁸

De handelaar die onrechtmatig handelt, is aansprakelijk voor de daardoor ontstane schade, tenzij hij bewijst dat zulks noch aan zijn schuld is te wijten noch op andere grond voor zijn rekening komt, zo volgt uit artikel 6:193j lid 2 BW. De overeenkomst die als gevolg van een oneerlijke handelspraktijk is gesloten, is bovendien vernietigbaar op grond

van artikel 6:193j lid 3 BW. Voor alle zaken tegen Coinbase en Crypto.com, ook waarin geoordeeld werd dat sprake was van een oneerlijke handelspraktijk, oordelen de rechtbanken dat het vereiste causale verband voor een schadevergoeding en de vernietiging ontbreekt.⁷⁹ De slachtoffers zijn op aandringen van de oplichters naar het platform verwezen en hebben daar een account aangemaakt. Niet kan worden aangenomen dat de slachtoffers geen account hadden aangemaakt als het platform had gemeld (nog) niet de verplichte registratie te hebben. Bovendien ontbrak enig kritisch onderzoek naar de platforms door de slachtoffers en werd er geen acht geslagen op waarschuwingen voor beleggingsfraude en het nooit mogen delen van wachtwoorden met derden. De slachtoffers hebben zich geheel laten leiden door de wensen en het handelen van de oplichters. De be-

slissing om te gaan beleggen en ten behoeve daarvan een account bij de platforms aan te (laten) maken is het gevolg van de mededelingen van de oplichters.⁸⁰ Het noodzakelijk causale verband ontbreekt dus en de vorderingen op grond van oneerlijke handelspraktijk worden afgewezen.

Onrechtmatige daad en zorgplicht

Subsidiar vorderen de slachtoffers schadevergoeding op grond van onrechtmatige daad (artikel 6:162 BW). De slachtoffers voeren aan dat het ontbreken van de vereiste registratie bij De Nederlandsche Bank (DNB) op grond van artikel 23b Wwft onrechtmatig is. In de zaken waar de rechtbank oordeelde dat sprake was van een oneerlijke handelspraktijk, staat het onrechtmatig handelen bovendien vast op grond van artikel 6:193b lid 1 BW.⁸¹ De argumentatie van de slachtoffers ketst echter (ook hier) af omdat de relativiteit en causaliteit zoals de artikelen 6:162 en 6:163 BW vereisen, ontbreken. De rechtbanken overwegen dat de verplichtingen uit de Wwft in het leven zijn geroepen ter bescherming van het algemeen maatschappelijke belang om witwassen en financiering van terrorisme te voorkomen en niet ter bescherming van derden zoals de slachtoffers tegen vermogensschade die kan ontstaan door frauduleus betalingsverkeer.⁸² Bovendien ontbrak de causaliteit tussen de ten onrechte gewekte indruk dat het platform haar diensten in Nederland legaal aanbood en het aangaan van de overeenkomst met het platform door het slachtoffer.⁸³

De slachtoffers beroepen zich daarnaast op een onrechtmatige daad wegens het schenden van de zorgplicht door de platforms. Die zorgplicht zou volgens de slachtoffers in het algemeen betekenen dat de platforms meer beveiligingsmaatregelen moesten treffen ter preventie en bestrijding van fraude. De rechtbank Noord-Holland overweegt in dit verband dat het platform bij het leveren van haar diensten de zorg van een goed opdrachtnemer in acht moet nemen. Dat betekent dat zij tegenover de opdrachtgever de zorg moet betrachten die van een redelijk bekwaam en handelend vakgenoot mag worden verwacht. Wat dit concreet meebrengt, is afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waaronder de aard en inhoud van de opdracht, de positie van opdrachtnemer en de aard en ernst van de betrokken belangen.⁸⁴ In alle zaken tegen Coinbase en Crypto.com oordelen de rechtbanken dat geen sprake is van een schending door de platforms van hun zorgplicht. Zo oordeelt de rechtbank Gelderland in de gevoegde zaken tegen Crypto.com dat op een cryptodienstverlener in het algemeen niet de verplichting rust alle *wallets* die bij haar worden gehouden en alle transacties die via haar platform plaatsvinden, doorlopend te controleren op mogelijke fraude.⁸⁵ Van een dergelijke verplichting zou pas sprake kunnen zijn als daarvoor concrete aanleiding bestaat, in die zin dat er concrete wetenschap of serieuze aanwijzingen zijn voor ongebruikelijke activiteiten.⁸⁶ Een cryptodienstverlener is ook niet ver-

plicht de persoon of maatschappij achter een wallet waarvoor de crypto's overgeboekt worden, te achterhalen en/of te controleren.⁸⁷ Er is daarom geen sprake van het schenden van de zorgplicht door de platforms en de vorderingen op basis van onrechtmatige daad worden afgewezen.

Overige gronden: wanprestatie en nietigheid van de overeenkomst

In twee gevallen deden de slachtoffers meer subsidiair nog een beroep op een tekortkoming door de platforms in de nakoming van hun verplichtingen onder de overeenkomst met de slachtoffers als gebruikers van het platform. Aan deze vordering lagen dezelfde feiten en stellingen ten grondslag als aan de vordering op basis van onrechtmatige daad, zo oordelen beide rechtbanken. Omdat die geen doel treffen, slaagt ook het beroep op wanprestatie niet.⁸⁸ Tot slot werd in één zaak een beroep gedaan op nietigheid van de overeenkomst in de zin van artikel 3:40 lid 2 BW, aan welke argumentatie opnieuw het ontbreken van een geldige registratie en het schenden van de Wwft ten grondslag lagen. Ook dit beroep wordt afgewezen. Omdat de Wwft zelf voorziet in een sanctie is niet voldaan aan de vereisten van artikel 3:40 lid 2 BW, zo oordeelt de rechtbank.⁸⁹

Platform aansprakelijk voor rol in hack account

Niet alle zaken tegen cryptoplatforms stranden. In een zaak voor de kantonrechter te Amsterdam (ECLI:NL:RBAMS:2023:5425) hield een slachtoffer Coin Meester succesvol aansprakelijk voor schade die hij leed als gevolg van een hack van zijn account.⁹⁰ Het slachtoffer heeft een account bij Coin Meester als derden onbevoegd toegang verkrijgen tot zijn e-mailaccount. De hackers verzoeken Coin Meester het wachtwoord van het slachtoffer te wijzigen, waarop Coin Meester een resetlink stuurt. De hackers wijzigen daarmee het wachtwoord en geven opdracht de crypto's van het slachtoffer om te zetten naar bitcoins en over te dragen naar een externe bitcoinrekening. Het slachtoffer stelt dat Coin Meester haar contractuele verplichtingen en zorgplichten heeft geschonden door – kort gezegd – identificatie per e-mail aan te bieden als beveiligingsoptie, terwijl die methode gevoelig is voor misbruik.

De kantonrechter oordeelt dat Coin Meester jegens het slachtoffer verplicht is gelden en crypto's die hij ter beschikking heeft gesteld voor hem te bewaren en de crypto's (uitsluitend) volgens zijn opdracht te wisselen of te verkopen. Het gaat daarbij om de belangrijkste prestatie van Coin Meester, waarmee zij zich tot het bereiken van een bepaald resultaat heeft verbonden. Vaststaat dat de verkoop van de crypto's en de overdracht van bitcoins naar een externe bitcoinrekening door Coin Meester is uitgevoerd vanwege opdrachten die door hackers zijn gegeven, die niet opdraden namens eiser. Uit deze vaststelling volgt volgens de kantonrechter dat Coin Meester is tekortgeschoten in de nakoming

van haar contractuele verplichting om de crypto's voor het slachtoffer te bewaren en alleen te verkopen indien zij daarvoor van hem opdracht krijgt. De vraag of het aanbieden van de mogelijkheid om in te loggen per e-mail op zichzelf een tekortkoming oplevert van Coin Meester behoeft daarom geen beantwoording.⁹¹

De tekortkoming is ook toerekenbaar aan Coin Meester. Onvoldoende vast is komen te staan dat het slachtoffer onvoldoende maatregelen nam om zijn e-mailaccount (dat volgens Coin Meester bij acht datalekken betrokken was) te beveiligen. Coin Meester heeft daarnaast onvoldoende aangevoerd om aan te nemen dat als het slachtoffer de beveiligingsmaatregelen zou hebben genomen die van hem als particulier mogen worden verlangd, zijn e-mailaccount niet betrokken zou kunnen raken bij een datalek. Daarentegen volgt uit een door Coin Meester verzonden e-mail dat Coin Meester zich ervan bewust was dat ingeval van een datalek derden zich toegang tot het account van het slachtoffer konden verschaffen. Door niettemin de mogelijkheid te bieden in te loggen met gebruikmaking van een e-mailadres dat – ook zonder schuld van het slachtoffer – betrokken kan zijn bij een datalek, heeft Coin Meester het risico in stand gelaten dat zij door onbevoegden zou worden bewogen over de gelden en crypto's van het slachtoffer te beschikken op een wijze die niet in overeenstemming is met haar verplichtingen jegens het slachtoffer. Het betoog van Coin Meester dat de tekortkoming niet aan haar kan worden toegerekend, faalt dan ook.⁹²

Toch gaat het slachtoffer niet helemaal vrijuit. Coin Meester wees hem uitdrukkelijk en bij herhaling op het risico van het niet-gebruikmaken van een alternatieve, veiligere, inlogmethode (*Google Authenticator*). Het kan het slachtoffer als eigen schuld worden toegerekend dat hij desondanks niet heeft gekozen voor uitsluitend inloggen met *Google Authenticator*. Voor de mate waarin sprake is van eigen schuld houdt de kantonrechter rekening met de aard van de dienstverlening van Coin Meester, die gelijkenissen vertoont met het verrichten van betalingstransacties die onder titel 7b van Boek 7 BW vallen. Uit die titel blijkt zonder meer dat een betaaldienstverlener moet instaan voor de veiligheid van betalingstransacties.⁹³ Daarnaast acht de kantonrechter het van belang dat Coin Meester een deskundige partij is en het slachtoffer een consument. Voor de bepaling van de mate van eigen schuld neemt de kantonrechter tot uitgangspunt dat het de verantwoordelijkheid van Coin Meester is om haar klanten te beschermen tegen frauderisico's. Het ligt daarom op haar weg te zorgen voor een veilige uitvoering van opdrachten van het slachtoffer om zijn crypto's te bewaren, te verkopen of over te dragen. De verantwoordelijkheid van het slachtoffer speelt een daaraan ondergeschikte rol. De schade van het slachtoffer komt daarom vanwege zijn onvoorzichtigheid voor (slechts) 10% voor zijn eigen rekening.⁹⁴ Een beroep op een aansprakelijkheidsbeperking in

de toepasselijke algemene voorwaarden kan Coin Meester tot slot niet baten. Dit beding vernietigt de rechtbank als onredelijk bezwarend.⁹⁵ Coin Meester dient 90% van de geleden schade aan het slachtoffer te vergoeden, waarbij wordt uitgegaan van de waarde van de crypto's op het moment van de hack.⁹⁶

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld Emerce, *Risico op cyberaanval neemt toe en effecten worden groter* (<https://www.emerce.nl/achtergrond/risico-op-cyberaanval-neemt-toe-en-effecten-worden-groter>).
- 2 Zie voor een overzicht van de nieuwe wetgeving op het gebied van IT: <https://www.turing.law/nl/jaaroverzicht-it-2023/>. In deze Kroniek beperken wij ons tot rechtspraak.
- 3 In rechtspraak op het gebied van IT komen bovendien vaak diverse onderwerpen aan de orde in een zaak. Omwille van de omvang van deze Kroniek maken wij ook op dit punt keuzes en bespreken wij alleen de onderwerpen die wat ons betreft het meest interessant zijn voor de IT-praktijk.
- 4 Jurisprudentie die interessant kan zijn maar het niet gered heeft tot deze Kroniek is bijvoorbeeld: i) Rb. Gelderland 30 augustus 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:5120 (*Arvato/TenneT*) en Hof Arnhem-Leeuwarden 14 november 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:9659 (*Arvato/TenneT*), ii) Rb. Oost-Brabant 12 juli 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:3581 (*Verano/GAC*), iii) Rb. Amsterdam 1 november 2023, ECLI:NL:RBAMS:2023:7175 (*GRIMM*), iv) Rb. Oost-Brabant 13 december 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:5780 (*Peelgemeenten/Info Support*), v) Rb. Oost-Brabant 2 augustus 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:4217 (*EOF Europe*) en vi) Rb. Den Haag 5 april 2023, ECLI:NL:RBDDHA:2023:8753 (*Medned/Stichting Groene Hart Ziekenhuis*).
- 5 Hoge Raad 25 augustus 2023, ECLI:NL:HR:2023:1131 (*Partneralimentatie*).
- 6 R.o. 5.5 en 3.2.2 (*Partneralimentatie*).
- 7 Rb. Overijssel 10 mei 2023, ECLI:NL:RBOVE:2023:1731 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 8 R.o. 4.2.1 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 9 R.o. 4.4.1 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 10 Rb. Oost-Brabant 13 december 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:5782 (*Calago*).
- 11 R.o. 4.4 (*Calago*).
- 12 R.o. 4.6 (*Calago*).
- 13 R.o. 4.19 (*Calago*).
- 14 E.M. van Druenen, R.H.G. van Schaik & R.J.J. Westerdijk, Kroniek IT-recht 2020, *Advocatenblad* april 2020.
- 15 Rb. Amsterdam 18 december 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:9635 (*Smart Connections/Allsafe*).
- 16 R.o. 4.5-4.6 (*Smart Connections/Allsafe*).
- 17 R.o. 4.5-4.6 (*Smart Connections/Allsafe*).
- 18 Hof Amsterdam 26 september 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:2532 (*Smart Connections/Allsafe*).
- 19 R.o. 4.24-4.41 (*Smart Connections/Allsafe*).
- 20 R.o. 4.27 (*Smart Connections/Allsafe*).
- 21 Rb. Overijssel 7 juni 2023, ECLI:NL:RBOVE:2023:2138 (*Heigo/Webstores*).
- 22 R.o. 5.3 (*Heigo/Webstores*). Deze maatstaf houdt in dat het bij de uitleg van een schriftelijk contract aankomt op de zin die partijen in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan de bewoordingen van de overeenkomst mochten toekennen en hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten. Daarbij zijn alle omstandigheden van het geval van belang, in hun samenhang bezien.
- 23 R.o. 5.5 (*Heigo/Webstores*).
- 24 R.o. 5.6-5.12 (*Heigo/Webstores*).
- 25 Rb. Noord-Holland 15 februari 2023, ECLI:NL:RBNHO:2023:2471 (*Pit/OfficeGrip*).
- 26 R.o. 5.4-5.5 en 5.8 e.v. (*Pit/OfficeGrip*).

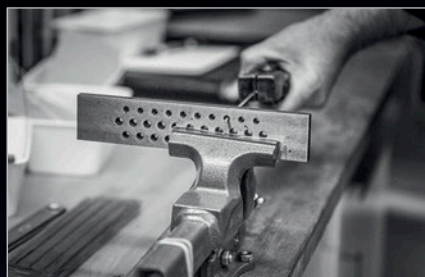
De auteurs zijn allen advocaat in het technologieteam van Kennedy Van der Laan. Zij danken student-stagiair Bart van Beek voor zijn bijdrage aan het jurisprudentieonderzoek.

- 27 R.o. 5.22, 5.27, 5.28 en 5.32 (*Pit/OfficeGrip*).
- 28 Zie voetnoot 1.
- 29 V. van Druenen, E.M. van Genuchten & R.H.G. van Schaik, Kroniek IT-recht 2021, *Advocatenblad*, april 2022 en V. van Druenen, E.M. van Genuchten & W. Weijland, Kroniek IT-recht 2022, *Advocatenblad*, april 2023.
- 30 Gerecht in eerste aanleg van Curaçao 3 juli 2023, ECLI:NL:OGAEC:2023:168 (*IFC/CCS*).
- 31 Rb. Midden-Nederland 14 april 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:1528 (*Brabantia/Bol.com*).
- 32 Social engineering is een vorm van psychologische manipulatie van mensen om acties uit te voeren of vertrouwelijke informatie vrij te geven, vaak in combinatie met een aangenomen valse identiteit. Een voorbeeld is CEO-fraude, waarbij cybercriminelen zich uitgeven voor de CEO van een bedrijf en een medewerker van de financiële administratie benaderen met de opdracht tot het uitvoeren van een spoedbetaling.
- 33 R.o. 4.4 (*IFC/CCS*). Het gerecht verwijst in dit verband naar HR 28 mei 2021, ECLI:NL:HR:2021:783 (*Devante/Hascor*).
- 34 R.o. 4.5 (*IFC/CCS*).
- 35 R.o. 4.6 (*IFC/CCS*).
- 36 Rb. Overijssel, ECLI:NL:RBOVE:2023:1731 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 37 De rechtbank verwijst in dit kader naar gerechtshof Den Haag 9 oktober 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:2612, r.o. 5.2 en de daar aangehaalde rechtspraak.
- 38 R.o. 4.2.4 en 4.2.5 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 39 R.o. 4.3.3 en 4.3.4 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 40 R.o. 4.3.5-4.3.7 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 41 R.o. 4.4.1-4.4.2 (*Hof van Twente/Switch IT*).
- 42 Rb. Rotterdam (Vzr.) 6 april 2023, ECLI:NL:RBROT:2023:2931 (*Blauw/Nebu*). Blauw werd in deze procedure bijgestaan door één van de auteurs van deze kroniek (V. van Druenen).
- 43 R.o. 5.11 (*Blauw/Nebu*).
- 44 Zie bijvoorbeeld Rb. Noord-Holland 17 november 2021, ECLI:NL:RBNHO:2021:11291 (*Vloerkledenwinkel/Pixelindustries*). Deze zaak is door ons besproken in de Kroniek IT-recht 2022.
- 45 Rb. Midden-Nederland 26 juli 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:5936 (*Synergy/IPS*).
- 46 R.o. 4.4 (*Synergy/IPS*).
- 47 R.o. 4.6-4.8 (*Synergy/IPS*).
- 48 R.o. 4.2-4.12 (*Synergy/IPS*).
- 49 Hof Arnhem-Leeuwarden 25 juli 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:641 (*Toomba*).
- 50 R.o. 5.9 (*Toomba*).
- 51 R.o. 5.20 (*Toomba*).
- 52 Hoge Raad 24 maart 2023, ECLI:NL:HR:2023:437 (*Capgemini/Equihold*). Zie ook de conclusie van P-G De Bock 4 november 2022, ECLI:NL:PHR:2022:1024.
- 53 R.o. 3.1.1 en 3.1.2 (*Capgemini/Equihold*).
- 54 ECLI:NL:PHR:2022:1024, par. 4.61-4.72 (*Capgemini/Equihold*).
- 55 Rb. Midden-Nederland 17 mei 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:2657 (*verbrekingsvergoeding*).
- 56 R.o. 4.2-4.8 (*verbrekingsvergoeding*).
- 57 Hoge Raad 2 juni 2023, ECLI:NL:HR:2023:835 (*Groothandel slachtafval*). Naast de in deze Kroniek besproken vraag gaat de Hoge Raad in dit arrest uitgebreid in op de vraag of een groothandel in slachtafval een dienst is in de zin van de Dienstenrichtlijn.

- 58 R.o. 3.2.3 (*Groothandel slachtfal*).
- 59 Deze casus lijkt sterk op de casus die ter beoordeling lag bij de rechtbank Zeeland-West-Brabant in 2020 (Rb. Zeeland-West-Brabant 7 oktober 2020, ECLI:NL:RBZWB:2020:4817). Voor het gemak wordt naar de uitspraak uit 2020 – die wij in de Kroniek IT-recht 2020 bespreken verwezen als ‘Swishfund I’ – en naar deze uitspraak uit 2022 als ‘Swishfund II’.
- 60 R.o. 4.7 (*Swishfund II*).
- 61 Rb. Rotterdam 1 november 2023, ECLI:NL:RBROT:2023:10194 (*BridgeFund*).
- 62 R.o. 4.5 (*BridgeFund*).
- 63 R.o. 4.8 (*BridgeFund*).
- 64 Hof Arnhem-Leeuwarden 24 januari 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:687 (*OPR-Finance/BilancioBudget*). Naast de in deze Kroniek besproken onderwerpen gaat het hof ook in op de vraag of een elektronisch tot stand gekomen borgtocht heeft te gelden als een ondertekend geschrift in de zin van artikel 7:859 BW.
- 65 Het elektronisch identificeren via iDIN vindt plaats in twee stappen. Bij de eerste stap moet de vertegenwoordiger op de website van de kredietverstrekker inloggen via de inlogmethode van zijn bank. Bij de tweede stap wordt aan de bank de opdracht gegeven om persoonsgegevens (voorletter(s), naam, geboortedatum en woonadres) elektronisch te verstrekken aan de kredietverstrekker. Pas daarna wordt toegang gegeven tot het gedeelte van de website waarbinnen een lening kan worden aangevraagd en de overeenkomst elektronisch kan worden ondertekend.
- 66 R.o. 4.14-4.16 (*OPR-Finance/BilancioBudget*).
- 67 Rb. Noord-Holland 7 juni 2023, ECLI:NL:RBNHO:2023:5305 (*Coinbase I*), Rb. Midden-Nederland 9 augustus 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:4311 (*Coinbase II*), Rb. Midden-Nederland 15 november 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:6299 (*Coinbase III*) en Rb. Noord-Holland 13 december 2023, ECLI:NL:RBNHO:2023:12695 (*Coinbase IV*).
- 68 R.o. 3.2 e.v. (*Coinbase III*) en korter r.o. 4.2.2 e.v. (*Coinbase I*), r.o. 4.3 e.v. (*Coinbase II*) en r.o. 4.1 (*Coinbase IV*), de laatste onder verwijzing naar *Coinbase I* en *Coinbase II*.
- 69 Verordening (EU) nr. 1215/2012 van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2012 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (herschikking).
- 70 R.o. 4.2.4 (*Coinbase I*), r.o. 4.5 (*Coinbase II*), r.o. 3.2 (*Coinbase III*) en r.o. 4.1 (*Coinbase IV*), de laatste onder verwijzing naar *Coinbase I* en *Coinbase II*.
- 71 Verordening (EG) nr. 593/2008 van het Europees Parlement en de Raad van 17 juni 2008 inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst (*Rome I*).
- 72 HvJ EU 2 april 2020, ECLI:EU:C:2020:264 (*AU/Reliantco Investments*).
- 73 Verordening (EG) nr. 864/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 11 juli 2007 betreffende het recht dat van toepassing is op niet-contractuele verbintenissen (*Rome II*).
- 74 Zie uitvoerig: r.o. 4.3.1-4.35 (*Coinbase I*) en korter: r.o. 4.7-4.9 (*Coinbase II*), r.o. 3.4 (*Coinbase III*) en r.o. 4.1 (*Coinbase IV*), de laatste onder verwijzing naar *Coinbase I* en *Coinbase II*.
- 75 R.o. 4.3.6-4.3.7 (*Coinbase I*).
- 76 Rb. Gelderland 22 november 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:6324 (*Crypto.com*).
- 77 Artikel 6:193b jo. 6:193j lid 3 BW.
- 78 R.o. 4.5.4 en 4.5.5 (*Coinbase I*), r.o. 4.15 (*Coinbase III*) en r.o. 3.8 (*Coinbase IV*).
- 79 R.o. 4.6.2.-4.6.6 (*Coinbase I*), r.o. 4.19-4.21 (*Coinbase II*), r.o. 3.8 (*Coinbase III*), r.o. 4.19 en 4.23 (*Coinbase IV*) en r.o. 5.2 en 5.3 (*Crypto.com*).
- 80 R.o. 4.6.3.-4.6.6 (*Coinbase I*), r.o. 4.19-4.23 (*Coinbase II*), r.o. 3.8 (*Coinbase III*), r.o. 4.21-4.23 (*Coinbase IV*) en r.o. 5.2-5.3 (*Crypto.com*).
- 81 R.o. 4.7.1-4.7.2 (*Coinbase I*), r.o. 4.26 (*Coinbase II*) en r.o. 4.30 (*Coinbase IV*).
- 82 R.o. 4.25 (*Coinbase II*), r.o. 3.11 (*Coinbase III*) en r.o. 4.29 (*Coinbase IV*).
- 83 R.o. 4.27-4.30 (*Coinbase II*), r.o. 4.30 (*Coinbase IV*) en r.o. 5.4-5.5 (*Crypto.com*).
- 84 R.o. 4.8.2 (*Coinbase I*).
- 85 R.o. 5.4-5.7 (*Crypto.com*).
- 86 Zie voor een soortgelijk oordeel over de zorgplicht ook r.o. 4.8.4 (*Coinbase I*).
- 87 R.o. 5.6-5.7 (*Crypto.com*).
- 88 R.o. 4.31 (*Coinbase II*) en r.o. 4.39 (*Coinbase IV*).
- 89 R.o. 4.31 (*Coinbase II*).
- 90 Rb. Amsterdam 8 september 2023, ECLI:NL:RBAMS:2023:5425 (*Coin Meester*).
- 91 R.o. 4.6 (*Coin Meester*).
- 92 R.o. 4.9 (*Coin Meester*).
- 93 De rechtbank verwijst in dit kader naar de artikelen 7:522, 7:525, 7:527, 7:528 en 7:529 lid 3 BW.
- 94 R.o. 4.10 (*Coin Meester*).
- 95 R.o. 4.11-4.15 (*Coin Meester*).
- 96 R.o. 5.16 (*Coin Meester*).

Retro met zadel neusbrug in 18-karaats goud

Vue d'Or

HAUTE LUNETTERIE

Iedere bril, ook uw bril,
wordt met de hand gemaakt.

Topkwaliteit van uw
Nederlandse meestergoudsmid.

Brillenmaker **Frans Veurink** MNGG, FIGG

www.vuedor.nl

Wilt u ook onbeperkt cursussen en webinars volgen?

**Blijf
scherp**

Volop leren met het Altijd scherp-abonnement

Wilt u altijd op de hoogte zijn van de nieuwste ontwikkelingen en voorop lopen in uw vakgebied? Met het Altijd scherp-abonnement van het CPO kiest u 12 maanden lang onbeperkt uit ons aanbod. U kunt cursussen op locatie combineren met onze webinars. Zo blijft u altijd scherp. Voor een vaste prijs van € 1.650,-.

Meer info en aanmelden: cpo.nl/altijdscherp

- ✓ Onbeperkt toegang tot onze cursussen en webinars
- ✓ Altijd up-to-date in uw vakgebied
- ✓ Met onze topdocenten bent u zeker van uw zaak
- ✓ Voor een vaste en scherpe prijs

Al meer dan
500 juristen
gingen u voor

Waardering
abonnement:
8+

Een ruim aanbod
aan **cursussen**
en **webinars**

Abonnees volgen
gemiddeld **6 cursussen**
per jaar

CPO